

**T.C.
BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANA BİLİM DALI**

**KAYNAK TEMELLİ KURAM BAĞLAMINDA EKO-YENİLİĞİN
İŞLETME PERFORMANSI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ:
ANTALYA SANAYİ İŞLETMELERİNDE BİR UYGULAMA**

**İlbey Kutluhan PAPATYA
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

DANIŞMAN: Doç. Dr. Ahmet Buğra HAMŞIOĞLU

JÜRİ ÜYELERİ

Doç. Dr. Ömer Kürşad TÜFEKÇİ

Doç. Dr. Nil Esra DAL

Burdur - 2021

ETİK BEYAN METNİ

“Kaynak Temelli Kuram Bağlamında Eko-Yeniliğin İşletme Performansı Üzerindeki Etkisi: Antalya Sanayi İşletmelerinde Bir Uygulama” başlıklı tez çalışmamdaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Doç. Dr. Ahmet Buğra Hamşioğlu’nun danışmanlığında Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzuna göre yazıldığını taahhüt eder, tezimiz kağıt ve elektronik kopyalarının Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirtilen koşullarda saklanması için verdiğimi onaylarım. Sosyal Bilimler Enstitüsü eğitim öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezim sadece Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi yerleşkelerinde erişime açılabilir

☐ Tezimin 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

İlbey Kutluhan PAPATYA

25/06/2021

TEŞEKKÜR METNİ

Öncelikle hayatım boyunca desteklerini hiç esirgemeyen, bu günlere gelmemde büyük emekleri olan aileme minnettarım. Eğitim hayatımın her basamağında katkısı olan değerli hocalarıma ve yüksek lisans eğitimimin her aşamasında bilgeliği ve bilgisiyle akademik çalışmalarda cesaretlendiren ve teşvik eden, önerileri ile çalışmamın son haline kavuşmasını sağlayan değerli danışmanım Doç. Dr. Ahmet Buğra Hamşioğlu'na ayrıca sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İlbey Kutluhan PAPATYA

Burdur, 2021

İÇİNDEKİLER

Etik Beyan Metni	ii
Teşekkür Metni	iii
Özet	vii
Abstract	ix
Tablolar Dizini	xi
Şekiller ve Resimler Dizini	xii
Kısaltmalar	xiii
Giriş	1

BİRİNCİ BÖLÜM

EKO-KAPİTALİZM ve EKO-YENİLİK

1.1. Eko-Kapitalizm: Doğanın Piyasalaştırılması ve Eko-Kalkınma.....	8
1.1.1. Ekolojik Kaygılar ve Ekonomik Faaliyetler: Ekolojik Krizden Büyük Sıfırlamaya	11
1.1.2. Eko-Kalkınma: Hedefleri ve Rekabet Edebilirlik	17
1.2. Eko-Yenilik	29
1.2.1. Eko-Yeniliğin Arkaiki: Bilim, Doğa, Teknoloji ve Yenilik.....	29
1.2.2 Eko-Yenilik: Tanımı ve Kapsamı.....	38
1.2.3. Eko-Yenilik Türleri	44
1.2.3.1. Eko-Süreç Yeniliği	45
1.2.3.2. Eko-Örgütsel Yenilik.....	49
1.2.3.3. Eko-Ürün Yeniliği	52

İKİNCİ BÖLÜM
SÜRDÜRÜLEBİLİR EKO-REKABET GÜCÜ ve
KAYNAK TABANLI KURAM

2.1. Sürdürülebilir Eko-Rekabet Gücü ve İşletme Performansı.....	56
2.1.1. Eko-Rekabet	58
2.1.2. Eko- İşletme Performansı.....	60
2.1.3. Eko-Yenilik Performans Modelleri	65
2.1.4. Üçlü Alt Çizgi Sistemi [Triple Bottom Line-TBL].....	69
2.2. Kaynak Tabanlı Kuram: İşletmenin İçsel Dinamikleri	72
2.2.1. Kaynak Tabanlı Kuram	73
2.2.2. Kaynak Tabanlı Eko-Yenilik Performans Modeli	80
2.2.2.1 Eko-Örgütsel Yenilik Yeteneği	83
2.2.2.2 Eko-Süreç Yenilik Yeteneği	88
2.2.2.3. Eko- Ürün Yenilik Yeteneği.....	92

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ANTALYA SANAYİ İŞLETMELERİNDE BİR UYGULAMA

3.1 Araştırma Tanımı ve Metodolojisi	96
3.1.1. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Kısıtları	96
3.1.1.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı	96
3.1.1.2. Araştırmanın Kısıtları	96
3.1.2. Araştırmanın Yöntemi, Örneklem Süreci, Model ve Hipotezleri.....	97
3.1.2.1. Araştırmanın Yöntemi	97
3.1.2.2. Örneklem Süreci	98
3.1.2.3. Araştırma Modeli ve Hipotezleri.....	99
3.2 Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi.....	100
3.2.1 Tanımlayıcı Analizler.....	100
3.2.1.1. Demografik Özellikler.....	100
3.2.1.2 Sanayi İşletmelerinin Sektörel Dağılımı	101
3.2.1.3 Katılımcıların Kullanılan Ölçeklere Yönelik Algı Tutumları ...	102
3.2.1.4 Ortak Yöntem Ön Yargısı	103

3.2.2. Verilerin Analizi.....	104
3.2.2.1 Kısmi En Küçük Kareler Yöntemi	104
3.2.2.2 Geçerlilik ve Güvenilirlik.....	104
3.2.2.3 Yapısal Eşitlik Model ve Hipotez Testleri	107
3.2.2.4. Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi	110
Sonuç.....	111
Kaynakça.....	114
Özgeçmiş.....	144

(PAPATYA, İlbey Kutluhan, Kaynak Temelli Kuram Bağlamında Eko-Yeniliğin İşletme Performansı Üzerindeki Etkisi: Antalya Sanayi İşletmelerinde Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, Burdur, 2021)

ÖZET

Son yıllarda eko-yenilik yenilik davranışındaki en önemli paradigma değişimlerinden biri olarak kabul edilir. Eko-yeniliğin özgüllüğü, teknolojik ilerlemeye ek olarak ekolojik iyileştirmenin, gelişiminin ana nedeni olduğu gerçeğinde yatmaktadır. Bu iki hedefi birleştirerek, eko-yenilik dünyanın ekolojik sorunlarını ve sürdürülebilirlik zorluklarını çözme arayışında birincil araçlardan biri haline gelmesine rağmen, eko-yenilik yazınında keşfedilecek daha çok şey vardır. Eko-yenilik tartışmasının itici güçleri ve önündeki engeller, bunların en önemlilerinden biridir. Daha da önemlisi, eko-yenilik sürecinde bir işletmenin içsel dinamiklerinin ve örgütsel özelliklerinin rolü çok az incelenmiş ve tartışılmıştır.

Tartışmaya sağlam bir arka plan sağlamak için, Bölüm 1: Neoliberalizmin zorunlu bir uzantısı olan sürdürülebilirlik kavramını geçmişten günümüze kapitalizmin gelişim çizgisi ve dinamikleri çerçevesinde ele alarak eko-yenilik alanındaki en önemli kuramsal ve ampirik katkıları toplayan ve sunan bir yazın araştırması önermektedir. Bu çalışmaların ışığında, eko-yenilik kavramının ve tanımının hala gelişmekte olduğunu ve politika ve düzenlemenin özellikle eko- süreç yeniliği, eko-örgütsel yenilik ve eko-ürün yeniliği için eko-yeniliğin belirli itici güçleri olarak görüldüğünü gösteriyoruz. Bununla birlikte, bazı konular hala tartışmalı olmaya devam etmektedir. Örneğin, daha az katı bazı ekolojik düzenlemelerin ve yayılma süreçlerinin etkisi gibi.

Bölüm 2’de, kaynak-tabanlı kuram ve işletmelerin sürdürülebilir rekabet gücü arasındaki ilişki ortaya konulmaktadır. İlk olarak, işletmelerin içsel özelliklerinin eko-yenilik uygulamalarını benimsenmesi üzerinde bir etkisinin olup olmadığı eko-yenilik performans modelleri üzerinden tartışılmaktadır. İkinci olarak kaynak tabanlı eko-yenilik performans modeli ile eko-yenilik performansının geliştirilmesinin işletmeler için eko-rekabetçi üstünlük sağlamanın en önemli bileşeni olduğu kadar aynı zamanda kaynakların doğal bozulmasını azaltmak, çevre dostu fırsatları ve iş ekosistem rekabeti yakalamak için kritik başarı faktörü olarak kabul edilmesi gerektiği savunulmaktadır.

Bölüm 3’te, eko-süreç, eko-örgütsel ve eko-ürün yenilik yeteneklerinin işletme performansı üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik Antalya ilinde faaliyet gösteren üretim işletmelerinde toplamda 220 işletme yönetici ile görüşme yapılarak bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma da kaynak tabanlı kuram bağlamında eko-yeniliğin işletme performansı üzerindeki etkisini belirlemek ve üretim işletmeleri için bir yol haritası düzenlemek ve böylelikle gelecekte yapılacak olan çalışmalara ışık tutmak amaçlanmıştır. Ampirik analizlerimizin sonucu, eko-yeniliğin işletme performansı üzerinde meydana gelen değişikliklerin marjinal etkilerine işaret etmektedir. Daha da önemlisi, bir işletmenin eko-yeniliğe katılımı, hem sürdürülebilir rekabet gücünün elde edilmesinde hem de ülke ekonomisinin gelişiminde önemli görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eko-kapitalizm, Eko-yenilik, Kaynak Temelli/Tabanlı Kuram, Eko-yenilik Yetenekleri, Eko-yenilik Performansı, Sürdürülebilir İşletme Performansı.

(PAPATYA, İlbey Kutluhan, Analysing The Impact of Eco-Innovation on Firm Performance In The Context of Resource-Based Theory: An Application In Antalya Industry Firms, Master Thesis, Burdur, 2021)

ABSTRACT

In recent years, eco-innovation is considered as one of the most important paradigm shifts in innovation behavior. The specificity of eco-innovation lies in the fact that in addition to technological progress, ecological improvement is the main reason for its development. Despite, by combining these two goals, eco-innovation has become one of the primary tools in the world quest to solve ecological problems and sustainability challenges, there is much more to discover in the eco-innovation literature. The drivers of and barriers to eco-innovation discussion is one of the most significant amongst all. More notably, the role of the internal dynamics and organizational characteristics of a firm's in the eco-innovation process has been little studied and discussed.

In order to provide a solid background to the discussion, *Chapter 1* proposes a literature survey that collects and presents the most important theoretical and empirical contributions in the field of eco-innovation by addressing the concept of sustainability, which is a necessary extension of neoliberalism, within the framework of the development line and dynamics of capitalism from past to present. In view of those studies, we show that the concept and definition of eco-innovation are still evolving and that policy and regulation appear as specific drivers of eco-innovation, especially for eco-process innovation, eco-organizational innovation and eco-product innovation. Nevertheless, some issues remain controversial, such as the impact of some of the less stringent ecological regulations and the diffusion process.

In *Chapter 2*, the relationship between resource-based theory and sustainable competitiveness of firms is presented. First, it is discussed through eco-innovation performance models whether the internal characteristics of the firm have an effect on the adoption of eco-innovation practices. Secondly, it is advocated that improving eco-innovation performance with resource-based eco-innovation performance model is not only the most important component of achieving eco-competitive advantage for

businesses, but also a critical success factor in minimizing natural degradation of resources, achieving environmentally friendly opportunities and business ecosystem competition.

In *Chapter 3*, a study was conducted by interviewing a total of 200 firm managers in production firms operating in Antalya to measure the impact of eco-process, eco-organizational and eco-product innovation capabilities on firm performance. In this study, it is aimed to determine the effect of ecoinnovation on firm performance in the context of resource-based theory and to organize a roadmap for production firms and thus to shed light on future studies. The results of our empirical analysis indicate the marginal effects of eco-innovation on firm performance. More importantly, the participation of an firm in eco-innovation is seen as important both in achieving sustainable competitiveness and in the development of the country's economy.

Key words: Eco-capitalism, Eco-innovation, The Resource-based View (RBV) theory, Eco-innovation capabilities, Eco-innovation Performance, Sustainable Firm Performance.

Tablolar Dizini

Tablo 1.1: Eko-Kalkınma ve Teknolojinin Doğası: Üç Farklı Yaklaşım	24
Tablo 1.2: Sürdürülebilir Rekabet Gücü: Ekonomik-Sosyal-Çevresel Rekabetçilik.....	27
Tablo 1.3: Eko-Süreç Yeniliği Tanımları.....	46
Tablo 1.4: İşletme Bağlamında Radikal Değişiklikler	50
Tablo 1.5: Fiziksel Yaşam Döngüsü ile İlgili Eko-Ürün /Teknolojiler	54
Tablo 2.1: Paydaşlara Göre Performans Göstergeleri.....	61
Tablo 2.2: Pazar ve Kaynak Tabanlı Görüşün karşılaştırılması.....	65
Tablo 3.1: Eko-Yeniliği Ölçmede Kullanılan Sorular ve Kodları	97
Tablo 3.2: İşletme Performansını Ölçmede Kullanılan Sorular ve Kodları.....	98
Tablo 3.3: Katılımcıların Demografik Özellikleri	100
Tablo 3.4: İşletmelerin Faaliyet Gösterdiği Sektörler.....	101
Tablo 3.5: Eko-Yenilik Ölçeğinin Algı Ortalamaları	102
Tablo 3.6: İşletme Performansı Ölçeğine Yönelik Algı Ortalamaları	103
Tablo 3.7: Geçerlilik ve Güvenilirlik Sonuçları.....	105
Tablo 3.8: Korelasyon ve Ayırma Geçerliliği Sonuçları	106
Tablo 3.9: VIF Değerleri.....	106
Tablo 3.10: Hipotez Testi Sonuçları	107

Şekiller ve Resimler Dizini

Şekiller Dizini

Şekil 1.1: Yenilik Sürecine Genel Bakış.....	35
Şekil 1.2: Eko-Yenilik Türleri	45
Şekil 2.1: Eko-yenilik ile performans iyileştirme	62
Şekil 2.2: Çevre Politikasının Yaratacağı Kazan-kazan Durumu	67
Şekil 2.3: Sosyal Sorumluluktan Topyekûn Toplumsal Etkiye	71
Şekil 2.4: Kaynak Tabanlı Eko-Yenilik Performans Modeli	82
Şekil 2.5: Örgütsel Yenilik Yeteneklerinin Ekolojik Dönüşümü.....	88
Şekil 3.1: Araştırmanın Modeli ve Hipotezler	99
Şekil 3.2: Yapısal Eşitlik Modeli	109

Resimler Dizini

Resim 1.1: Doğrusal (Geleneksel) Ekonomiden Döngüsel Ekonomiye Geçiş.....	42
Resim 2.1: Eko- Örgütsel Dönüşüm	86

Kısaltmalar

5G	: 5th Generation
BCG	: Boston Danışma Grubu
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
CEO	: Chief Executive Officer
CIS	: Checklist Individual Strength
CXO	: Chief Experience Officer
DSGE	: Dynamic Stochastic General Equilibrium
EIO	: Eco-innovation Observatory
ESG	: Environmental, Social and Governance
IMF	: International Monetary Fund
GTK	: Kaynak Tabanlı/Temelli Kuram
MDG	: Millennium Development Goals (Binyıl Kalkınma Hedefleri)
MWH	: MWH Global Inc.
OECD	: The Organisation for Economic Co-operation and Development
RBV	: The Resource-based View (RBV) Theory
SKA	: Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları
SKH	: Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri
THG	: Toplam Hissedar Getirileri
TTE	: Toplam Toplumsal Etki
UN	: United Nations
UNDP	: United Nations Development Programme
VIF	: Variance Inflation Factor
WCED	: World Commission on Environment and Development
WEF	: World Economic Forum

Giriş

*“Kapitalizm, doğası gereği ekonomik değişim biçimi ya da yöntemidir.
Asla, ama asla durağan olamaz....”
Schumpeter (1942)*

İnsanın ve toplumların gelişiminin ilk aşamalarından itibaren, tüm insan faaliyetleri çevrede gelişmiş ve çevresel kaynaklar kullanılmıştır. Uzun bir süre boyunca, insan eylemlerinin çevre üzerindeki etkisi ile doğal özelliklerini sürdürme yeteneği arasındaki denge korunmuştur. Bununla birlikte, kalkınmanın yoğunlaşması, yeni sektörler, ürünler, yan ürünler, kirleticiler, ulaşımdaki muazzam artış, kaynaklara olan talep ve daha birçok neden, çevrenin artık restore edilemeyecek kadar bozulmasına yol açmıştır.

İnsan toplumu gelişmek zorundadır ve gelecek nesiller, temiz bir çevreye ve doğal kaynaklara erişim konusunda geçmiş ve gerçek nesillerle aynı haklara sahiptir. Bu, tüm mal üretim sürecini yeniden düşünmek ve toplumdaki hizmetleri sağlamak için başlangıç noktasıdır (Albu, 2017: 2). Bu açıdan eko-yenilik [ekolojik yenilik] muazzam ekonomik, çevresel ve toplumsal zorlukların ve bunlarla birlikte gelen belirsizliklerin ve gelecekteki sonuçların olduğu bir çağda toplumsal ilerlemenin temel itici gücü olarak kabul edilir (Martini ve diğerleri 2020).

Doğal çevrenin orta ve uzun vadeli sağlığı yani bozulan doğal çevre ve sınırlı kaynak tükenmesi konusunda 2007’den bu yana endişeler artarak devam etmektedir (World Economic Forum, 2015; 2017). Özellikle 2016 yılında Küresel Risk Raporu’nun küresel risklerdeki artış ile doğal kaynakların tükenmesi arasında bir bağlantı olduğunu vurgulanması (WEF, 2016) “ne yapabiliriz” sorunu cevaplayacak çözümsel tabanlı stratejik eylemleri harekete geçirmiştir (World Economic Forum, 2016). Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) raporu 2030 yılına kadar ulaşılması amaçlanan hedefleri içeren Birleşmiş Milletler üyesi ülkeler tarafından yapılan bir evrensel eylem çağrısıdır. İklim değişikliği ile mücadele etmek, tüm dünyada açlık ve yoksulluğa son

vermek, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak, nitelikli eğitimi, sorumlu üretim ve tüketimi yaygınlaştırmak gibi 17 ana başlıktan oluşan sosyal, kültürel ve ekolojik sorunların çözümüne odaklanır. Birleşmiş Milletler üyesi 193 ülke tarafından yoksulluğu ortadan kaldırmak, dünya gezegenini korumak ve tüm insanların barış ve refah içinde yaşamasını sağlamak üzere 2030 sonuna kadar ulaşılması planlanan amaçlar daimi olma yeteneği olarak adlandırılan *Sürdürülebilirlik* mottosu altında Ocak 2016'da yürürlüğe girmiştir. Bütün bunlar, Binyıl Kalkınma Hedefleri (MDG) üzerine inşa edilmekle birlikte (UN, 2009) cinsiyet eşitliği ve kadınları güçlendirmek, iklim değişikliği, gelir eşitsizliği, sürdürülebilir tüketim, adalet ve barış gibi yeni alanları içermektedir. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'nın süresi 2030'da dolacağı için 2020-2030 yılları arası "Eylem Onyılı" olarak adlandırılmaktadır.

Dünya "COVID-19" salgını ile mücadele ederken "*Büyük sıfırlama (Big Reset)*" başlığı altında Davos Dünya Ekonomik Forumu'nun 2050 yılına kadar dünya çapında bir "net sıfır karbon" hedefine ulaşmanın gerekliliğini ilan ediyor olması (World Economic Forum-WEF, 2021a) ABD'nin yeni başkanı Joe Biden'ın (2021) "Yeşil Devrim" "Temiz Enerji Devrimi" idealinin küresel geleceğin belirleyicisi olacağını göstermektedir (Biden, 2021). Davos Forumu'nda sunulacak olan ve BM, COP ve UNFCCC tarafından desteklenen stratejik bir plan içeren girişim, şirketleri bir araya getirmek için dünya ekonomisini oluşturan 20'den fazla sektör, hükümetler ve sivil toplum kuruluşların temsilcileri için özel ve kısa vadeli dönüm noktalarını pekiştiriyor. WEF'in Kurucu Başkanı Klaus Schwab, toplantıların ana temasına ilişkin, "*Yeniliği ve cesur çözümleri teşvik etmede güveni yeniden inşa etmek ve küresel iş birliğini artırmak, salgını durdurmak ve güçlü bir ekonomik toparlanma sağlamak için çok önemlidir.*" değerlendirmesinde bulundu (World Economic Forum-WEF, 2021b). Bu temalar iş için daha iyi bir gelecek inşa etme, paydaş kapitalizmini/ekosistem pazarlamayı hızlandırma ve Dördüncü Sanayi Devrimi teknolojilerini etkin kullanmayı içeriyor. Ağustos 2021'de Singapur'da gerçekleşecek olan "2021 Davos Gündemi" toplantıları Afrika, Asya, Avrupa, Orta Doğu, Latin Amerika ve Kuzey Amerika'dan devlet ve hükümet başkanları, işletme CEO'ları, sivil toplum temsilcilerini, küresel medya ve gençlik liderlerini bir araya getiriyor. Bir bütün olarak, "Sıfıra Doğru Çığır Açma (Race to Zero Breakthrough)" paydaşların eylemlerini ve sıfır karbonlu ve dayanıklı bir gelecek için gereken sektörel değişiklikleri en geç 2050'ye kadar elde

etmek için gereken zamanlamayı eşgüdümlemeyi hedefliyor (Iberdorola, 2021). Küresel ekonominin yaklaşık otuz sektöründe topyekûn sistem değişikliği yoluyla net sıfır emisyon elde etmek için kapsamlı, ayrıntılı ve eyleme geçirilebilir bir yol haritası sunuyor. İngiltere, Almanya ve ABD'ye kadar sayısız başka ekonomiye doğru sürmekte olan dönüşümler, 1970'lerde Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen olarak adlandırılan şeyin yaratılmasına zemin hazırlamaktadır.

1970'li yıllardan itibaren şirketlerin uluslararasılaşma stratejileriyle birlikte toplumsallaşma faaliyetlerine gömülü olan bu gelişmeler, mevcut bilgi çağı, yüksek hızlı internet ve ödeme sistemi gibi olaylarda somutlaşan dönüştürücü üstel teknolojilerle (yapay zekâ (AI), NLP, sensörler, robotik, artırılmış gerçeklik (AR), sanal gerçeklik (VR), nesnelerin interneti (IoT) ve blok zinciri (blockchain) vb) desteklenen ve böylece işlemlerin neredeyse anında ele alınmasını mümkün kılan yaratıcı düşünürlerin yenilikçi zihniyetinin ilerlemesi üzerine modellenmiştir. (bkz. Kotler ve diğerleri, 2021: 6) Dünya ekonomisinde büyüme oranını ve dinamizmi destekleme beklentisi ve ayrıca, yaşam koşullarının yeterince tatmin edilmesini sağlama ihtiyacı göz önüne alındığında, bu tür gelişmelerin özellikle 2030 yılında tam uygulama için ayrılan Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SDG) doğrultusunda esasen hayati önem taşıdığı savunulmaktadır.

Dünya pazarının engelsiz işleyişini sağlayacak bu uluslar arası girişimlerin çok öncesinde Peter Drucker, 1993 yılında yayınladığı “*Kapitalist Ötesi Toplum*” başlıklı kitabında 21. Yüzyılı örgütler ve kurumlar çağı olarak niteledi. Karmaşık büyük ölçekli işletmelerin dramatik yükselişine dikkat çekerek, onları toplumun ve ekonominin yeni omurgası olarak gördü (Drucker, 1997). Dünyanın önde gelen yönetim konferansı Peter Drucker Forumu’da şirketlerin hızlı ve akışkan gelişim çizgisini “Kopernik Devrimi” olarak nitelemektedir (<https://www.druckerforum.org>). Buna göre Kopernik’in kuramı, bu örgütleri ilahi meşruiyetlerinden sıyrarak, gerçek sosyal değerlerinin incelenmesini sağlamıştır. Böylece Kopernik Kuramı büyük bir sosyal etki yaratarak, insan zihnini, “dinin ve kralların ilahi hakkı”nın binlerce yıldır elinde tuttuğu entelektüel boğuşmadan kurtarmıştır. Thomas Kuhn’un Kopernik Devrimi kitabında yazdığı gibi : (Kuhn, 1957: 94) “*Kopernik’in başlattığı yeniliği, Dünya ile Güneşin konumunun basit bir yer değiştirmesi olarak betimlemek, insan düşüncesinin gelişiminde çok büyük bir olayı ölçüsüzce hafifsemek olacaktır.*

Kopernik'in önerisi astronomi dışında hiçbir sonuç getirmiyor olsaydı, ne bu kadar geciktirilmiş, ne de böylesine dirençle karşılaşmış olacaktı.”

Kopernik Devrimi'ni bu kadar önemli kılan, teknik içeriği değildir; bu, örgütlerin etkinliğini yönlendirmek ve ölçmek için farklı bir yöntembilim (metodoloji) gibi görünmektedir. Benzer şekilde yukarıda sözünü ettiğimiz küresel amaçlar bu görüşle paralellik gösterir. 21. yüzyıl devrim niteliğindeki örgütlenme biçimi, müşterileri kârlı bir şekilde memnun etmeye, ekipleri ve ağıları kendi kendine örgütlemeye, yinelemeli döngülerde işi eşgüdümlemeye ve *yeşil/ekolojik etkileşimli iletişim* kurmaya odaklanır. Bunu uygulamak için gereken davranış, tutum ve becerilerdeki değişiklikler önemlidir ve astronomideki “Kopernik Devrimi” kadar derin ve devrimci etkilere sahip olacaktır. Tıpkı 16. ve 17. yüzyıllardaki güçlerin birleşik çabaları, Kopernik'in astronomideki devriminin ilerlemesini durduramadığı gibi, bugünün büyük hiyerarşik bürokrasileri de görünüşte çok güçlü olsalar da nihayetinde iktidara boyun eğeceklerdir. Kuruluşları yönetmek için daha iyi bir fikir -müşteriler, çalışanlar, yöneticiler toplum, kuruluşlar ve yatırımcıları için daha iyi bir gelecek vaat etmektedir. Ünlü stratejist Don Tapscott ifade ettiği gibi; “*Bugün hükümet dâhil tüm kurumların karşı karşıya olduğu temel sorun, konjonktürel ekonomik değişikliklerle ilgili değildir. İçinde bulunduğumuz bir iş döngüsü değil. Bu döngüsel bir değişim değil. Bu seküler bir değişiklik. İnsanlık tarihinde, sanayi çağının ve kurumların nihayet mantıklı bir sonuca vardıkları bir noktalama noktasındayız. Esasen gazları bitti.*” Denning, 2013).

Bütün bu cephelerde, yani *küresel kapitalist düzenin* değiştirilmesinde dünyanın benzer bir değerler dizisi değişikliğine ihtiyacı olduğu savunulmaktadır. Ancak bu sefer dönüştürülmesi gereken hâkim ekonomik modeldir. 2030'a kadar, küresel orta sınıfın toplamı yaklaşık beş milyar insana ulaşacak ve bunların tümü zengin nüfusun uzun süredir keyif aldığı aynı türden fırsatları ve konforu bekleyecektir. Bu durum, çevreye artan bir yük getirecek ve dünyanın kaynak stokunu tüketecektir. Dünyanın uzun zamandır malları olabildiğince ucuza üretmeye ve tüketmeye miyop bir odaklanma sürdürmesi sorun teşkil etmektedir. Öyleyse, çözüm bir üretim sisteminde oluşan her atığın tekrar değerlendirildiği, bu sayede ham madde maliyetinin minimize edildiği, kaynak verimliliğinin ve ekolojik faydanın ise maksimumda tutulduğu, sürdürülebilirlik ve yenilik tabanlı yeni bir üretim modeli olan döngüsel ekonomidir (Ghsoh, 2020).

Doğada hiçbir şeyin çöp haline gelmediği mantığını eko-yenilikçilik olgusu ile bütünleştiren döngüsel ekonomi, materyal ve enerji akışlarının verimliliğine odaklanır (Özsoy, 2018: 130). Dünya Ekonomik Forumu'na göre (2018) “döngüsel ekonomik modele doğru ilerlemek yenilik, istihdam yaratma, kaynakların korunması ve ekonomik büyüme için büyük bir potansiyele sahip trilyon dolarlık bir fırsat ve gizli bir anahtardır. (World Economic Forum-WEF, 2018) Eko-sistemlerin her şeyi verimli ve amaca yönelik bir döngüde yeniden kullandığı gibi, “döngüsel” bir ekonomik sistem de ürünlerin, bileşenlerin ve malzemelerin yenilenmesini, kaynakların sürekli olarak yeniden kullanılmasını ve bir değer ağının parçası olacak şekilde tasarlanmasını sağlayacaktır. İnsanlık tarihindeki tüm büyük geçişler gibi, lineer ekonomiden döngüsel ekonomiye geçiş de öncüleri ve muhalifleri, zaferleri ve aksilikleri içerecektir. Ancak, işletmeler, hükümetler ve tüketicilerin her biri üzerine düşeni yaparsa, “Döngüsel Devrim” küresel ekonomiyi sürdürülebilir uzun vadeli büyüme yoluna sokacak- ve bundan 500 yıl sonra insanlar buna bir “Kopernik Devrimi” olarak göreceklerdir (Hauten, 2014).

Hiç kuşkusuz kapitalizmin tarihsel döngüsü içinde ulusötesi şirketlerin kendilerini kurtarmak, yeni pazarlar yaratmak ve dünya pazarlarında hâkimiyetlerini sürdürebilmek için köklü bir örgütsel ve teknolojik yeniden yapılanma girişimleri yeni değildir. Son zamanlarda birçok ekonominin Dinamik Stokastik Genel Denge (Dynamic Stochastic General Equilibrium-DSGE) modellemesiyle bütünleştirmeye ve serbest piyasa ekonomisiyle bağlantı kurmaya çalıştığı Schumpeter'in paradoksal terimi olan “yaratıcı yıkım” çabası, 1950'lerde oldukça öne çıkmıştır (Benigno ve Fornaro, 2018: 1425-1470; Cozzi, Galli, 2019). Schumpeter tarafından önerildiği ve ayrıca Alm ve Cox (1992) tarafından açıklandığı şekliyle *yaratıcı yıkım*, esasen kapitalizm hakkındaki gerçeklerdir ve bu durum serbest piyasanın dağınık ilerleme sağlama yolunun kısa bir açıklamasıdır (Schumpeter, 1942; Alm ve Cox, 1992: 5-11). Buna göre, Schumpeter'in ideolojisinin bu kısa özeti kaybedilen işlerin veya kaybolan şirketlerin yaratıcı yıkımın büyüme sisteminin bir parçası olarak kabul edilmesidir. BM'nin 2030 yılına kadar Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine (SDG-Sustainable Development Goals) ulaşma çabası göz önüne alındığında, eko-yeniliğe dayalı yaratıcı yıkımı kucaklayan toplumların endüstriyel süreçleri yaratma ve yok etme yoluyla daha yüksek üretkenliğe sahip bir büyüme yolunda gelişme sağlayacağına inanılmaktadır.

Yaratıcı yıkım kavramı, özellikle eko-yenilik ve büyüme modellerinin tasarımında ve küresel ekonomide sürdürülebilir büyümeyi desteklemenin bir yolu olarak ele alınmaktadır. Daha az üretken/eski işletmelerden daha yenilikçi/üretken işletmelere kaynak yeniden tahsisi ile bağlantılı mikroekonomik temel ile tutarlı olarak görüldüğü için sürekli güncellenerek eko-yenilik kapsamında geliştirilmektedir (Cozzi ve Galli, 2019: 2). Stratejik bir yaklaşım olarak eko-yenilik (EY) sürdürülebilirliğe geçişte değişim için temel bir itici güç olarak vurgulanmakta ve hem ekolojik hem de sosyo-ekonomik kazanımlar sağlayan yenilik olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir deyişle, kavram, tüketim ve kaynak kullanımında daha fazla verimlilik dâhil olmak üzere “çevresel faydaya” izin veren rekabetçi teknolojilerin ve kurumsal formların (yeni iş modelleri dâhil) geliştirilmesinde ana unsur olarak kabul edilmektedir (EC, 2012). Eko-yenilik ayrıca olumsuz etkiler (çevresel ve toplumsal) olmaksızın rekabet gücünü artırmanın bir yolu (OECD, 2009) ve sürdürülebilirlik için vazgeçilmez bir koşul olarak kabul edilmektedir (EC, 2011). Bill Gates (2021) “How to Avoid a Climate Disaster” başlıklı yeni kitabında “...önceki enerji geçişleri -örneğin, kömürden petrole- yıllarca sürdü. Ancak, küresel ekonominin karbondan arındırılmasına yönelik acil ihtiyaç göz önüne alındığında, “doğal olmayan bir şekilde hızlı bir geçişi zorlamalıyız.” diyor. Ona göre “insanlık kalkınma ve bozulma arasındaki büyük yarış eko-yeniliğin hızlanmasıyla kazanacak” (Gates, 2021). Eko-yenilikçi kurumların (hem yerli hem de yabancı işletmelerle ilgili olarak) küresel yaratıcı ekonomide sürdürülebilir kalkınma ve rekabeti desteklemesi için ileriye dönük bir yol olarak görülmesi, çevresel zorlukların üstesinden gelmek için iş çözümlerini ve girişimci fikirleri teşvik etmektedir. 21. yüzyıl politikasının ve sektör uygulamalarının merkezinde yer alan bu kavramın son yıllarda politikacılar ve iş liderleri arasında popülerliğinin giderek artıyor olmasının nedeni, küresel çevre problemlerinin çözümünde etkili bir stratejik yaklaşım olmasıyla birlikte aynı zamanda eko-ekonominin, sektörün ve toplumun dönüştürülmesinde öneminin giderek artıyor olmasıdır. Ancak, ekonomik faaliyetin gelişmesine çevrenin getirdiği kısıtlamaların dikkate alınmasının önemini vurgulayan pek çok ses bulunsa da, şu anda bu konuda kaydedilen ilerleme hala yetersizdir. Bununla birlikte, şirketler, çevre yöneliminin birinci dereceden rekabetçi bir unsur olacağı kıt doğal kaynaklar senaryosunu er ya da geç olarak ele almak zorunda kalacaklardır.

Bu bilgilerden hareketle, kaynak tabanlı kuram bağlamında eko-yenilik ve işletme performansı arasındaki ilişkiye odaklanan bu çalışmanın iki temel amacı vardır: Bunlardan birincisi, eko-yenilik ve işletmeler arasındaki ilişkiyi ortaya koyar. İkincisi ise kaynak tabanlı kuramı referans alarak, sürdürülebilir rekabet gücünün zorluğuna yanıt vermeye çalışır. Bu bakış açısına göre, mevcut ekonomik ve pazar tabanlı modeller çevresel olarak sürdürülebilir değildir ve işletmeler yarının ekonomisinde rekabetçi olabilmek için, doğal çevrenin dayattığı kısıtlamalara uyum sağlamalarını kolaylaştıracak gerekli eko-kaynakları ve eko-yetenekleri geliştirmelidir. Bu kapsamda çalışma, kaynak tabanlı kuram ile eko-yenilik arasındaki ilişkinin ortaya konulmasını ve işletme performansı arasındaki ilişkinin araştırılmasını hedefler. Bu amaçlar çerçevesinde oluşturulan çalışma üç bölüm olarak düzenlenmiştir:

Çalışmanın birinci bölümünde öncelikle “yenilik” ve “eko-yenilik” kavramlarına değinilerek konunun önemi ve ilgili disiplinlerle bütünselliği irdelenmiştir. Daha sonra “eko-yenilik” kavramı üzerinde durularak, “eko-yenilik” kavramının ölçümüne dayalı ekonomik, sosyal ve çevresel alanları temsilen kullanılan çalışmalar incelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, yazında yer alan kaynak tabanlı kuram ve eko-yenilik performans modelleri karşılaştırmalı olarak ele alınarak işletmenin sürdürülebilir rekabet gücüne yönelik kaynak tabanlı eko-yenilik performans modeli geliştirilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, Antalya üretim işletmelerinde eko-yenilik ile performans arasındaki ilişkiyi ve etkiyi araştırmaya yönelik olarak yapılan ampirik analiz sonuçları irdelenmiştir. Genel değerlendirme ve sonuç bölümünde ise analiz ve bulgular ortaya konulup birlikte değerlendirilmiş, bu bulgulardan yola çıkılarak görüş ve öneriler sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

EKO-KAPİTALİZM ve EKO-YENİLİK

1.1. Eko-Kapitalizm: Doğanın Piyasalaştırılması ve Eko-Kalkınma

19. yüzyıldan bu yana ve özellikle II. Dünya Savaşı'ndan beri liberal piyasaların mantığı, genellikle bilinçsiz bir şekilde yeniden üretilen günlük uygulamalara dâhil edildi. Bu süreçte ekolojik kriz ekonomik ve politik istikrarsızlığın ana itici gücü olarak devreye girmiştir. Neoliberalizmi¹ devlet ekonomi politikası olarak ya da özellikle batı ülkelerinin ekonomisinin endüstriyel çekirdeğini yeniden yapılandırma ihtiyacıyla ilgili olarak “hayatın her alanına pazar değerlerini yayan” daha temel ve daha kapsamlı bir pazarlama mantığı olarak anlasak da “çevrecilik” neoliberal fikirlerle akıcı bir şekilde uyumludur. Doğa zaten kapitalizmin gelişim ve çelişkileriyle birlikte çok eski zamanlardan beri çevresel dönüşümler yoluyla pek çok bakımdan bir “ikinci doğa” olarak yeniden tesis edilmiştir (Harvey, 2017: 66). Bu aşamada küresel çevre kurumları, sosyal ve ekonomik reform için, hem neoliberal yönergeleri yakından takip eder hem de maliyet etkinliği ve idari verimlilik sınırları içinde çalışırken işletme dilini kullanarak çevre kirliliğini verimsizlik ve pazar başarısızlığı sorunu olarak kavramsallaştırır. Jameson (2009) bu durumu *kapitalizmin küreselleşmesi* ile ortaya çıkan tüm boşlukların kapatılması olarak açıklar. Jameson’a göre bu durum somut bir “Dünya Pazarı” perspektifinin ortaya çıkışıdır (Jameson, 2009: 41). Kriz ve onu çözecek politika yönergeleri sadece yeni mallar, pazarlar ve yeni talepler yaratmakla kalmaz, aynı zamanda üretim ve nakliye yöntemlerinde, endüstriyel organizasyonda, tüketim mallarında, kısacası Joseph Schumpeter’in bir zamanlar “Kapitalist motoru kuran ve hareket ettiren temel dürtü” olarak tanımladığı yeniliği üreten güçler, tüm bu unsurları da teşvik eder. Bu teşvikin altında şu gerçek

¹ Terimin aşinalığına rağmen, neoliberalizmi tanımlamak kolay değildir, çünkü kısmen neoliberalizm terimi, tümü oldukça spesifik sınıf ittifakları tarafından yayılan ve birden çok coğrafi ölçekte organize edilen karmaşık bir ideolojik taahhütler, söylemsel temsiller ve kurumsal pratikler topluluğu anlamına gelir. bkz. McCarthy ve Prudham, 2004: 275-283.

yatar: “Hiçbir rasyonel parasal sermaye sahibi, değerlendirme sürecinin sonunda başlangıca göre daha fazla para elde etmedikçe, meta ve artı değer üretimini örgütlemenin getirdiği onca zahmet ve eziyete katlanmaz. Herşey en fazla kârın nerede yattığına bağlıdır. Ancak bu kâr arayışı şu ilk koşula bağlıdır: “Bugünün kâr fırsatlarının kullanılması yarının fırsatlarını yok etmemelidir (Baran ve Sweezy, 1970: 25-32). Kısacası onları teşvik eden güç bireysel kâr güdüsüdür” (Harvey, 2017: 37).

Özellikle sürdürülebilirlik kavramı, neoliberalizmin sorunlu bir uzantısı olmuştur ve endüstriyel kapitalizmi “kendi programının [...] özüne dokunmadan daha etkili hale getirirken” endüstriyel kapitalizmi “düzeltmek” veya “temizlemek” stratejisinin merkezinde yer almaktadır. Tıpkı 1948’den sonra Birleşmiş Milletler Örgütü koridorlarında sıkça telaffuz edilmeye başlanan kalkınma kavramının (doğrusal ilerleme, sınırsız büyüme paradigmasının bir versiyonu olarak) evrim kuramının, modernleşme kuramının, etnik merkezci (etnosantrist) ilerleme ideolojisinin yeni koşullarda aldığı biçim gibi sürdürülebilirlik kavramı da değişen koşullarda bu düşüncenin uzantısı olmuştur (Francois, 2002). Böylece, hükümet, iş dünyası ve çevre kuruluşları ortaklar veya paydaşlar olarak görülürken, ekolojik unsurlar (karbon gibi) parasal birimlere dönüştürülebilir kirlilik hakları, maliyet-fayda analizi ve daha büyük risk analizini kolaylaştırmak için atanır. Yeni bir yeşil ekonominin, yenilenebilir enerji, yeşil kimya, geri dönüşüm ve daha yüksek verimliliklere odaklanan tekno-yönetimsel yenilikler tarafından yönlendirilmesi beklenir. Örneğin, ekolojik modernleşme kuramı, tüm aktörler arasında ekolojik modernleşmenin temel ilkelerine bağlılığı teşvik etmek veya güçlendirmek için bir düzenleyici çerçevenin sorunsuz bir şekilde kurulduğunu varsayar. Ancak ölçek ve güç ilişkileri sorunları nadiren ekolojik modernleşme kuramına etki eder (Buttel, 2000). Bu, ekolojik modernizasyonu şirketler ve iktidardaki siyasi partiler için neoliberalizmin ideolojik projesini ilerletmek için uygun bir söylem haline getirmiştir (Nugent, 2011: 60). Neo-liberalizmin, özellikle rekabeti ve yeniliği (hem ekolojik modernizasyonu ve hem de kurumsal sosyal sorumluluğu benimsemesi) teşvik etme kapasiteleri ve serbest piyasaların en iyi şekilde çalıştığı görüşü yoluyla, ekonomik başarının temel itici güçleri olarak piyasalara olan inancı yeniden onaylaması ve şirketlere önemli ölçüde artırılmış güçlerle yatırım yapması bunun bir işareti olarak görülür (Curran, 2015: 4). 1987’de sürdürülebilir kalkınmayı (yeniden) tanıtan BM tarafından atanan Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu’nun (WCED)

raporundan bu yana, çevresel durum Dünya Bankası gibi büyük kurumları bir araya getirebilecek bir şekilde sunuldu ve 1970’lerde hala çevre sorununa karşı çıktığı ve önemini yitirdiği düşünülen IMF Raporunu eleştirenler, sürdürülebilir kalkınma fikrinin tamamının çevresel krizin nedenlerini ele almaktan çok ekonomiyi sürdürme stratejisini gizleyen retorik (doğanın sömürülmesini meşrulaştıran dilsel bir kılıf) (Radkau, 2017: IX), bir taktik olduğunu iddia ediyor. Haziran 1992’de Rio de Janeiro’da düzenlenen Dünya Zirvesi’nin Dünya Bankası’nı tüm dünyada politikaların yeşillendirilmesini izleyen merkezi kurumlardan biri haline getirmesinin bir başka deyişle dünya ekonomisinin ana amacı mertebesine yükseltilmesinin (Radkau, 2017: IX) ardından eleştirmenler, bunun çevrecilerin başarısını değil tamamen çöküşlerini kanıtladığını savundu. Dahası, sürdürülebilir kalkınmanın kavramsal kesinliği yanlış tanımlanmadığı için yaygın bir şekilde eleştirildi, ancak tanımdaki bu netlik eksikliği başarısının nedeni gibi görünmektedir. Sürdürülebilir kalkınma “analitik bir kavram olmaktan çok paylaşılan siyasi ve ahlaki değerlerin bir göstergesidir”. “Farklı ve büyük ölçüde bağlantısız aktörleri etkileşime girmeye ve yeni, örtüşen ve melezleştirilmiş bilgi ve güç birleşimleri oluşturmaya teşvik eden” mobilize edici bir yönetim kavramı, sürdürülebilir kalkınmayı yalnızca bir söylem olarak sunar. Bu açıdan Crawford ve Parr şunu savunuyor: “Sürdürülebilirlik neoliberal güç yapılarının ve sosyal ilişkilerin statükosunu sürdürmek için bir kod haline geldi.” (Crawford, 2009: 31-32; Parr, 2009). Nitekim yazındaki ana tema, küresel çevre rejiminin çevre krizine son birkaç on yılda verdiği birincil tepkinin “çevre finansmanı”nda büyük bir genişleme ile işaretlenmiş olmasıdır. “Karbon piyasalarından” “kirlilik izinlerine”, “iklim türevlerine” ve “felaket tahvillerine” kadar, doğa ile ilgili finansal ürünlerin çoğaldığını görüyoruz. “rekabetçi” stratejiler ve politikalar ile farklılaşmanın yolları açılırken tekeller küresel sermaye hızla güçlenmektedir. (bkz. Porritt: 1989) Geçtiğimiz birkaç on yıl, özel şirketlerin kaynak sahipliğine katılımında ve “eko-sistem hizmetlerinin” sağlanmasında hızlı bir artışa tanık oldu. Eşzamanlı olarak, piyasalar ve piyasa temsilcileri, birçok ölçekte çevresel yönetim mekanizmaları olarak konuşlandırılmıştır. Sermaye olarak doğa kavramı hem kamu hem de özel sektördeki politika ve uygulamalarda görünürlük kazanmıştır.

Bugün, gerçek ya da varsayılan çevresel kriz, dünyanın neoliberalleşmesinin bir motoru olarak görülebilir. Çevresel krize başvurmak, neoliberalizmin yönetim

çerçevelerini doğallaştırarak küresel genişlemesinde stratejik olarak işlev gördü ve hala görmektedir. Bu bağlamda, bu tezde sunulan argümanlar ekolojik krizi alt üst etmektedir. Keza, sisteme tehdit gibi görünen çevrecilik, artık onun yenilikçiliğinin bir aracı haline gelirken, makro (ekonomik, sosyal, jeopolitik, teknolojik ve çevresel) ve mikro (sektör ve işletmeler) sıfırlamayla içeriklendirilen “büyük sıfırlama” eko-kapitalizmin yükselişine işaret etmektedir (bkz. Schwab ve Malleret, 2020).

1.1.1. Ekolojik Kaygılar ve Ekonomik Faaliyetler: Ekolojik Krizden Büyük Sıfırlamaya

Ekolojik (çevresel) kaygı/ekonomik faaliyet ilişkisindeki üç farklı aşama veya adımı birbirinden ayırmak için geçen yüzyıla dönüp bakmalıyız. Bu analizi yapmak için Colby'nin (1991) sınıflandırmasını takip edebiliriz. Bu sınıflandırmaya göre, ekoloji konularının ekonomik tartışmalarda neredeyse hiç olmadığı ilk aşama, sanayileşmenin başlangıcından 1970'lerin başına kadar uzanmaktadır. O dönemde işletmelerin endişeleri sadece rekabetçi pazarları içindi. Ekolojik konular stratejik gündemlerinde hiç dikkate alınmadı ve baskın kuramsal yaklaşım öncü (frontier) ekonomi paradigmasıydı. Bu kuramsal evrimin ikinci aşaması, Derin Ekoloji (DeepEcology) ve Çevre Koruma ilkeleri arasındaki çatışmanın ortaya çıkmasıyla karakterize edilir. İlk yaklaşım insanların doğaya tabi olduğunu iddia ederken, sonuncusu işletmelerin endüstriyel faaliyetlerinin neden olduğu zararı hafifletmenin yolunu bulmaya çalışmaktır. Üçüncü aşamaya kaynak yönetimi paradigması hâkimdir. Savunucuları, çevre sorununun çözümünün sadece Çevre Koruma önlemlerinin uygulanması olmadığının bilincindedir. Bu aşamada temel endişe, çevre ürünleri için 'doğru' fiyatların nasıl belirleneceğidir. Son aşamada eko-kalkınma paradigması ortaya çıkar. Bu yaklaşım, kaynak yönetiminin çözümlerinin gerçek sorunla yüzleşmediğini ve bunun yerine daha çevreye duyarlı önlemlerin gerekli olduğunu tespit eder. Bu yaklaşımın akademisyenleri, önleme tedbirlerinin yanı sıra değerler ve yaşam tarzlarındaki değişiklikleri destekler.

Genellikle, ekolojik kriz üzerine bilimsel çalışmaların İsveçli bilim insanı Svante Arrhenius'un 1890'lardaki keşiflerinden filizlendiği söylene de 1980'lerin sonunda küresel çevresel sorunlar üzerine kamusal alanda bilinçli tartışmalar ve sosyal ve beşerî bilimlerdeki şirketlerin uluslararasılaşması/küreselleşme tartışmalarıyla birlikte eş zamanlı olarak bu konudaki çalışmalar da hız kazanmıştır. Gezegen çapında

hüküm süren iklim değişikliği veya küresel ısınma, bireyler, topluluklar ve yönetimler nezdinde, inkâr, ilgisizlik ve kayıtsızlıktan çeşitli biçimlerde ve seviyelerde bağlantı ve aktivizm ruhuna uzanan bir tepki çeşitliliğini açığa çıkarmaktadır (Chakrabarty, 2020: 1-22). Bu tepkisel fikirlerde 18. Yüzyıldan itibaren oluşturulmuş, eko-anarşist ve anarko komünist ideolojiler ile şekillendirilmiş “*ekolojik yurttaşlık*” gibi toplum imgelemeleri de görülmektedir (Dobson, 2003; Porritt, 1989: 119). Bunun yanı sıra iki yaklaşımın arasındaki farklılıkları, insan-doğa ilişkisi diyalektiğinde, çevreci ve ekolojik yaklaşım ayrımında ve bütünsel bakış ile indirgemeci bakış arasındaki farklılıklarda görmek mümkündür.

Küresel ekolojik bozulmayla nasıl başa çıkılacağına dair yazınlarda taban tabana zıt yaklaşımlar söz konusudur. Temelde farklı iki ekonomik büyüme ve “kalkınma” anlayışı ile karşılaşırız. Biri, çevre sorunlarına çare olarak büyümeyi savunmak için kullanılan neoklasik ekonomi kuramının yaygın hegemonik perspektifidir. Diğeri ise, bunun yerine büyümenin ekolojik sorunların dünya ekonomisinin çevre sektörlerine kaydırılmasını içerdiğini öne süren dünya sistemi kuramının sıfır toplamli perspektifidir ve her ikisi de adanılmış idealin değil, toplum mühendisliğinin sermayesidir (Bookchin, 1996: 27).

1970 sonrası ekolojik sorunların büyüyen boyutu karşısında, ekolojik dengenin korunması düşüncesi temelinde ekonominin araçlarıyla ekolojik alana yönelik müdahale başlamıştır. Ekolojik sorunların kökeni, özel mülkiyet hakkının, ekosistem hizmetlerinin fiyatının ve piyasasının olmaması, dışsallıklar gibi ekonomik alanın kavramları üzerinden açıklanmıştır. Ekolojik varlıkların fiyatı belirlenerek, piyasaları kurulduğu takdirde aşırı kullanımının önleneyeğine yönelik bir çözüm önerilmiştir. Bu amaçla ekosistem piyasalarının kurulabilmesi için ekosistem hizmetleri sınıflandırılarak, çeşitli fiyatlama yöntemleri geliştirilerek mübadele edilebilir hale getirilmiş ve böylece doğa metalaştırılarak bir tür “sermaye” olarak nitelendirilmiştir. Tüm bu yöntem ve kavramların ortaya çıkışında ekonominin/pazarlamanın yeni yaklaşımları çeşitli etiketlemeler altında (çevre ekonomisi, yeşil pazarlama, ekolojik ekonomi, ekolojik kalkınma, döngüsel-ekonomi, ekolojik pazarlama gibi) rol oynamıştır.

1980’lerin sonunda, sürdürülebilir kalkınma paradigması, ekonomik büyüme,

sosyal refah ve çevre korumanın uyumlu hale getirilebileceği bir çerçeve sağlamak için ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, son 30 yıldan fazla bir süredir, böyle bir uyumun anlaşılmasının zor olduğunu söyleyebiliriz. Son üç yüzyılda, insanların küresel çevre üzerindeki etkileri artmıştır. Bunun anlamı insan kaynaklı karbondioksit emisyonları nedeniyle, küresel iklimin önümüzdeki bin yıl boyunca doğal davranıştan önemli ölçüde sapabileceğidir (Crutzen, 2002: 23) Geçmiş 10-12 bin yılın sıcak dönemi olan Holosen'i tamamlayan, birçok yönden insan egemen jeolojik çağ "Antroposen" terimi ile ifade edilmektedir. Bu terim ilk olarak Nobelli kimyacı Paul J. Crutzen ve çalışma arkadaşı deniz bilimleri uzmanı Eugene F. Stoermer (2000) tarafından ortaya atılmıştır (Crutzen ve Stoermer 2000: 17). Bu raporda şöyle diyorlardı: *"İnsanlığın gezegeni yeni bir jeolojik çağa sürüklediği fikri, bir asır veya daha uzun süredir var. Ancak son zamanlarda ivme kazanmaya başladı [...] İnsan faaliyetlerinin dünya ve atmosfer üzerinde, küresel boyutlara ulaşacak şekilde, büyük ve giderek genişleyen etkileri göz önüne alındığında, içinde yaşadığımız jeolojik devre için 'antroposen' terimini önermek suretiyle insanın jeoloji ve ekoloji üzerindeki merkezi rolünü vurgulamak bize gayet uygun göründü"*. Antroposen'in on sekizinci yüzyılın ikinci yarısında, kutup buzullarının içinde sıkışmış hava üzerinde yapılan analizlerin karbondioksit ve metan yoğunlaşmasının küresel ölçekte arttığını göstermesiyle başladığı söylenebilir. Bu tarih aynı zamanda James Watt'ın 1784'teki buhar motoru tasarımına da denk geliyor (Crutzen, 2002: 23). Antroposen çağının başlangıcı, insan nüfusunun ve tüketim alışkanlıklarının aniden hızlanmasını ifade eden "Büyük Hızlanma" döneminin başladığı 1950'lere dayandırılıyor. Bu dönemde Steffen Crutzen ve McNeill, dokuz gezegensel sınırdan dördünün aşıldığını göstermiştir: iklim değişikliği, biyosfer bütünlüğündeki etkiler, kara sistemi değişikliği ve değişen biyokimyasal akışlar, insan faaliyetlerinin Dünya'yı yeni bir dengesizlik durumuna sürüklediğinin bir tezahürüdür (Steffen, Crutzen ve McNeill 2007: 614-621). Bu dönem aynı zamanda alüminyum, beton ve plastik gibi materyallerin her yerde yaygınlaştığı bir döneme tekabül ediyor. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından "Önümüzdeki Sınır: İnsani Gelişme ve Antroposen" başlıklı 2020 İnsani Gelişme Raporunda tüm ülkelerin ilerleme yollarını yeniden tasarlamaları, dönüşümü engelleyen güç ve fırsat eşitsizliklerini ortadan kaldırmaları çağrısında bulunularak insani gelişme ve yoksulluğun ortadan kaldırılmasına dikkat çekilmiştir (UNDP, 2020).

Nitekim, Fransız Ekonomist Thomas Piketty, “21. Yüzyılda Sermaye” başlıklı kitabında dünya toplumlarının mevcut yapıları, ekonomik ve çevre açısından değerlendirildiğinde birbirine zıt sayılabilecek özelliklerinin (özellikle son 50 yılda servet yoğunlaşması ve eşitsizlik artmış olması gibi) daha çok olduğuna dikkat çekmektedir. Üstelik bunların büyük bir çoğunluğunun açlık ve yoksulluk sorunları ile karşı karşıyadır (Piketty, 2014). Eğer gelişmekte olan ülkeler dünyasının büyük kısmı ekonomik, sosyal afet ve çevre felaketlerinden kurtarılacaksa, küresel ekonomik büyümenin yeniden canlandırılması şarttır. Pratik açıdan bunun anlamı hem sanayileşmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde daha hızlı bir ekonomik gelişme, gelişmekte olan ülke mallarının piyasalara ulaşmasında daha fazla serbesti, daha düşük faiz oranları, daha çok teknoloji transferi ve hem imtiyazlı hem de ticari olarak çok daha büyük bir sermaye akımı demektir (Bahçeci ve Görmez, 2019: 2312).

Schwab ve Malleret (2020: 45) “COVID-19: The Great Reset” başlıklı kitaplarında Piketty’in öne sürdüğü soruna benzer şekilde dikkat çekerek çözüm önerisinde bulunmaktadır. Buna göre, düşük ve orta gelirli ülkelerde, ekonomik büyümenin faydaları, gelişmekte olan büyük piyasalardaki milyonlarca insanı yoksulluktan kurtarmıştır. Çünkü büyüme performansını artırmaya yönelik politika seçenekleri (örneğin, temel çarpıklıklara değinmek gibi) çok iyi bilinmektedir, ancak üretim odaklı geliştirme modeli, *Dördüncü Endüstriyel Devrim*’in gelişiyiyle hızla gücünü kaybettiği için yeni yaklaşımların bulunması gerekecektir. Bu, gelecekteki büyüme ile ilgili anahtar soruyu gündeme getirmektedir: Ekonomik büyümenin yönü, kalite hızı kadar -veya belki ondan daha fazla- önemliyse, salgın sonrası ekonomide bu kalitenin yeni itici güçleri ne olabilir? Birkaç alan, daha kapsayıcı ve sürdürülebilir bir dinamizmi artırabilecek bir ortam sunma potansiyeline sahiptir. Yeşil ekonomi, daha yeşil enerjiden ekoturizme ve döngüsel ekonomiye kadar bir dizi olasılığı kapsamaktadır. Örneğin, üretim ve tüketimde “elden çıkarma” (takemake-dispose) yaklaşımından “tasarım gereği onarıcı ve yenileyici” (restorative and regenerative by design) bir modele geçmek, bir ürünü faydalı ömrünün sonuna geldiğinde yeniden kullanarak kaynakları koruyabilir ve israfı en aza indirebilir. Böylelikle yeniliğe, istihdam yaratmaya ve nihayetinde büyümeye katkıda bulunarak ekonomik faydalar üretebilecek ve daha fazla değer yaratacaktır. Yoksulluğun ve ekolojik bozulmanın ortadan kaldırılması kapitalizmin sıfırlanarak kapitalist sermaye birikiminin daha çok

gelişimine bağlıdır. Daha yüksek düzeyde bir toplumsal karmaşıklık hedeflenmeli ve tüm insanların ve gezegenin refahı için sağlam bir temel oluşturulmalıdır (Schwab ve Malleret, 2020). Bu durumu Dünya Ekonomik Forumu’nun kurucusu ve idari başkanı Klaus Schwab (2021) “A New Year Zero” başlıklı yazısında şu şekilde analiz eder “...İkinci Dünya Savaşından sonra, temel amacı maddi refah olan, iş birliği ve entegrasyona dayanan yeni bir ekonomik felsefe geliştirdik. Bu proje, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu ve OECD gibi uluslararası kuruluşların yanı sıra Dünya Ticaret Örgütü ve Avrupa Birliği’ne dönüşecek düzenlemelere yol açtı. Neoliberalizm- serbest piyasalara ve sınırlı hükümete sadık bir bağlılık- onlarca yıllık refah ve ilerleme sağladığı Batı’da hüküm sürdü. Ancak bu model bozuldu. COVID-19 son darbeyi vururken, en az yirmi yıldır savaş sonrası modelin artık sürdürülebilir olmadığı, çevresel veya sosyal olarak (günümüzün çok yüksek eşitsizlik seviyeleri nedeniyle) açıldı... daha iyi bir yılın takip edeceğini basitçe varsayamayız. [...] Bunu yapmak için harekete geçmeliyiz [...] gelecek yıl ekonomik büyüme ve yönetişime yaklaşımımızda “Büyük Sıfırlama” getirmeli...”

Yakın zamanda yayınlanan Deloitte Küresel Dayanıklılık Raporu (2021) aynı sorunlara benzer çözümler önermektedir (Deloitte, 2021). Deloitte raporundaki 10 CXO’nun 6’dan fazlası 2020 yılında görülenlere benzer aksamaların gelecekte de devam edeceğine inanmaktadır ve bu liderlerin neredeyse yarısı, iklim değişikliği ve çevresel sürdürülebilirliğin, işletmelerin önümüzdeki on yılda üstesinden gelmesi gereken en önemli toplumsal sorunu olacağını söylemektedir. İklim değişikliği, yeterince ele alınması yıllar alacak karmaşık bir sorundur ve küresel liderlerin kararlı eylemi olmaksızın ulusal ekonomilere ciddi zararlar verebilir. Bu nedenle Deloitte raporundaki katılımcıların dörtte üçü, yaklaşan iklim krizinin COVID-19 salgınına benzer veya daha büyük boyutta olduğuna inanıyor. Deloitte Global CEO yardımcısı ve genel müdür ve amaç sorumlusu Michele Parmelee, bu hataların kilitlenmelerin artması ve ticaretin temkinli bir şekilde yeniden başlamasıyla giderilmesi gerektiğini söylüyor. Parmelee, “salgın her yönüyle küresel bir sorundur ve nihayetinde milyonlar yerine milyarlarca insanı etkileyebilir” diyor. Parmelee, iklim değişikliği ve diğer toplumsal sorunlarla mücadele etmenin CXO’lar için bir öncelik olması gerektiğini söylüyor, çünkü “işin başarılı olması için sağlıklı işleyen bir topluma ihtiyacı var.” Kısa vadede Parmelee, işletmelerin çevresel sürdürülebilirliğe odaklanmasının pratik nedenleri

olduğunu öne sürüyor. “Daha genç çalışanlar sosyal açıdan sorumlu kuruluşlar için çalışmayı tercih ediyor, yeşil teknolojiler muazzam bir büyüme alanı ve birçok müşteri ve satıcı, gezegeni önemseyen kuruluşlarla çalışmayı tercih ediyor” diye açıklıyor. “Çevreyi korumak sadece yapılacak doğru şey değil, akıllı bir iştir” (Deloitte, 2021).

Deloitte (2021) raporuna göre, kuruluşların çevresel sürdürülebilirliği teşvik etmek için yapması gereken veya hâlihazırda yaptığı ilk beş eylem şunlardır: Çalışanları çevresel olarak sürdürülebilir olmaları için eğitmek, daha sürdürülebilir ürünler veya hizmetler tasarlamak, yönetim kurulu toplantılarında çevresel sürdürülebilirliği ele almak, tedarikçilerin ve ortakların sürdürülebilirlik ölçütlerini karşılamalarını teşvik etmek veya talep etmek, salgın sona erdikten sonra bile çalışanların hava yolculuğunu azaltmak için bir plan yapmak

Birçok şirket aynı zamanda eşitsizlik ve sistemik önyargı konularına da odaklanmıştır. Parmelee, “Örgütler, kapsayıcı günlük davranışlarla karakterize edilen kültürleri beslemeli ve her türden çeşitliliğe saygı ve takdir temeli üzerine inşa etmelidir,” diye açıklıyor. Deloitte anketindeki kuruluşların bu cephede halihazırda yapmış olduğu veya şu anda yapmaktaki eylemlerden bazıları şunlardır: Yönetim kurulu düzeyinde çeşitliliği ve kapsayıcılığı ele almak, çalışanların (kıdemli liderler dahil) ırkçı/önyargılı yorumlar veya eylemler nedeniyle işten çıkarılması, çalışanların ve liderliğin çeşitlilik ve sistemik önyargı ile ilgili sürekli eğitim ve öğretim almasını zorunlu kılmak, daha çeşitli bir örgüt haline gelmek için belirli işe alma ve elde tutma hedeflerini yerine getirmek, çeşitliliği güçlendirmek için belirli liderlik temsili hedefleri oluşturmak. Parmelee, “İş dünyasının salgına toplu tepkisi, küresel topluluğun ne kadar bağlantılı olduğunu ve dünyanın en acil sorunlarının üstesinden gelmek için iş birliğinin gücünü gösteriyor” diyor. CXO’ların somut değişimin içeriden başladığını anlamaları da aynı derecede önemlidir (Deloitte, 2021).

Dijitalleşme, karbondan arındırma, çeşitlilik ve kapsayıcılık ve ekonomik canlanma ile ilgili ülke düzeyinde stratejiler oluşturmak ve uygulamak zorunludur. COVID-19 krizini, çok ihtiyaç duyulan bir “Büyük Sıfırlama”yı gerçekleştirirken dönüşümü bir fırsata çevirmek için, aciliyet duygusu sadece iş liderleri arasında değil, tüm toplumda paylaşılmalıdır. Rapor, böyle bir vizyonun ana hatlarını çizerek, salgın sonrası bir dünya için dört “Büyük Sıfırlama” (tutumları

sıfırlama, iş kültürünü sıfırlama, ekonomiyi sıfırlama ve küresel iş birliği çerçevesini sıfırlama) uygulamasını öneriyor.

Bu kapsamda, “Büyük Sıfırlama”, sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan ekolojik kriz, yoksulluk ve eşitsizlik gibi pek çok sorunun çözümü Dördüncü Sanayi Devriminin öncülüğünde (robotlar, yapay zekâ, arttırılmış gerçeklik, 5 G vb) yeni iş modelleri ve eko-kalkınma hedefleriyle küresel iş dünyasının rekabet edebilirlik sahnesini değiştirmeyi hedeflediği savunulmaktadır.

1.1.2. Eko-Kalkınma: Hedefleri ve Rekabet Edebilirlik

1972 Stockholm İnsan Çevresi Konferansı'nın Genel Sekreteri Maurice Strong tarafından ortaya atılan “eko-kalkınma” terimi, mevcut ekonomik genişleme modeline alternatif bir ekonomik gelişme biçimi anlamında kullanılmıştır. Mevcut kullanımında bir ekonomik kuramdan daha fazlasını ifade eden eko-kalkınma aynı zamanda Ignacy Sachs, Johann Galtung, Howard Daugherty, Charles A. Jeanneret-Grosjean gibi isimlerle ilişkilendirilen bir sosyal ve politik kuramdır. Örneğin, UNEP/UNCTAD Sempozyumu, Cocoyoc, 1974, BM Hammaddeler ve Geliştirme Konferansı gibi uluslararası kuruluşların çeşitli organizmalarıyla ilişkili birçok ekonomist ve kalkınma savunucuları tarafından benimsenmiştir (Mellos, 1988: 59).

Eko-kalkınma, küresel ekonomik, sosyal ve ekolojik rahatsızlığı tasvir eden ve bu çerçevede yeniden yapılanma programı öneren genel bir kuram olarak değil, tam tersine küresel düzeyde ekonomik yoğunlaşma ve politik merkezileşmenin bir eleştirisi ve her şeyden önce bir ekonomik ve politik ademi merkezizetçilik programı olarak tasarlanmıştır (Mellos, 1988: 60). Bu program çerçevesinde Dünya toplumu 1992 yılında Rio’da sürdürülebilir kalkınma² ilkelerine kendini adadığından beri, sürdürülebilirliğin uzun vadeli ve geniş kapsamlı teknolojiler, altyapı, yaşam biçimleri ve kurumlar anlamına geldiği giderek daha açık hale gelmektedir. Örneğin, 1987’de Birleşmiş Milletler, Brundtland Raporu Sürdürülebilir Kalkınmayı “gelecek kuşaklarında kendi ihtiyaçlarını karşılama olanağından ödün vermeksizin bugünün

² Bu alanda yapılan çalışmalarda “eko-kalkınma” ve “sürdürülebilir kalkınma” kavramları bazı çalışmalarda çok az bir anlam farklılığı (örneğin, sürdürülebilir kalkınma, insan haklarına, eğitime, çalışma hakkına ve modern toplumu oluşturan diğer tüm değerlere saygı duymak kadar önemli bir hedef iken eko- kalkınma, hem ekolojik hem de sosyal ve ekonomik olarak gelecek nesiller için bir gelecek sağlamak için mevcut nesillerin bir yükümlülüğü) ile genellikle aynı anlamda kullanılmaktadır. Dolayısıyla çalışma boyunca sürdürülebilir kalkınma ve eko-kalkınma kavramını eş anlamlı kullanılmıştır.

ihtiyaçlarını karşılayan kalkınma” olarak tanımlar. Bu tanımın içerdiği anlamın iki boyutu vardır (World Commission on Environment and Development-WCED, 1987: 27): Birincisi, geçerli sürecin artık sürdürülemez, devam ettirilemez olduğudur. Bugünkü eğilimlere ve süreçlere müdahale edilmediği ve yeni bir yola girilmediği takdirde, geçerli büyüme gelecek kuşakların yaşamını ve refahını tehdit etmektedir. İnsanlığın ilerlemesini korumak ve sürdürmek, ihtiyaçlarını karşılamak ve beklentilerini yerine getirmek için, bugün gösterilen çabaların pek çoğu srdrlemeyecek şeylerdir ve bu durum zengin ve yoksul ülkelerde de aynıdır. Öyleyse, tüm insanlığın asgari düzeyde de olsa bir yaşam standardına kavuşturulması, yoksulluğun ortadan kaldırılması gerekmektedir. İkincisi, gelecek kuşakların ihtiyaçlarıyla bugünün ihtiyaçları arasında bir denge kurma zorunluluğudur. Bu zorunluluk aynı zamanda gelecek kuşakların da yaşam ve refahının güvence altına alınmasıdır. Bütün bunlar yapılırken evre üzerinde baskının uygarlığı tehdit etmeyecek bir seviyede tutulması gerekmektedir.

Sürdürülebilir kalkınma, yaşam kalitesinin, çevredeki yaşamı destekleyici ekosistemlerin taşıma kapasitesi içerisinde kalacak şekilde gelecekteki gelişme ve büyümeden ödün vermeden veya sınırlamadan mevcut toplumun ihtiyaçlarını karşılayan sosyal, ekonomik ve çevresel kalkınmayı ifade eder. Bu raporun yayımlanması, küresel sürdürülebilir kalkınmanın önemi konusunda uluslararası farkındalığın ve sağduyunun tetiklenmesinde bir kilometre taşı olarak kabul edilmektedir (Ivanova, 2007: 337-361).

1992 yılında 178 ulusal hükümetin katılımıyla Rio de Janeiro’da gerçekleştirilen BM Dünya evre ve Kalkınma Konferansı sırasında, 21. yüzyılın asıl hedefi olarak belirlenen sürdürülebilir kalkınmaya nasıl ulaşılabileceği belgelendirilmiştir. Konferansta “Gündem 21” başlıklı somut küresel eylem planı hem kuramlarda hem de politikalarda büyüme ve gelişme için radikal bir değişimi simgeliyordu (UNCED, 1992). Gündem 21, yeni yüzyılın gündemini oluşturmayı amaçlamakta, içerdiği 40 bölüm ile bu yüzyılda evre ve kalkınma sorunlarıyla başa çıkılmasına ve sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesine yönelik eylem planlarını tanımlamaktadır. “İnsanlık tarihsel bir dönüm noktasındadır” tümcesiyle başlayan tutkulu nsz şu şekilde devam ediyordu (UNCED, 1992):

“İnsanlık tarihsel bir dönüm noktasındadır. Uluslar arası ve kendi içlerindeki eşitsizliklerin devam etmesi, yoksulluğun kötüleşmesi, açlık, hastalık ve cehalet ve refahımız için bağlı olduğumuz ekosistemlerin devam eden bozulması ile karşı karşıyayız. Bununla birlikte, çevre ve kalkınma kaygılarının bütünleşmesi ve bunlara daha fazla dikkat edilmesi, temel ihtiyaçların karşılanmasına, herkes için iyileştirilmiş yaşam standartlarına, daha iyi korunan ve yönetilen ekosistemlere ve daha güvenli, daha karlı bir geleceğe yol açacaktır. Bunu hiçbir millet tek başına başaramaz; ancak hep birlikte yapabiliriz - sürdürülebilir kalkınma için küresel bir ortaklık içinde”

Gündem 21’in derin söylemi, sanki tüm beşeri bilimlerin sosyal hastalıklarının, ekonomik eksikliklerinin ve çevresel bozulma sorunlarının kurtarıcı lûtfu gibi sürdürülebilir kalkınmadan bahsediyor olmasıdır. Sürdürülebilir kalkınma ve önerilen “küresel ortaklık” ile kastedilen ortak amaç, uluslararası kalkınma ve büyümeye ilişkin devrimci yeni bir kavrayış görünümüne sahipti. Peki, bu yeni çıkmış terim ile dünyanın en etkili liderleri ve ekonomistleri tarafından etrafa saçılan tam olarak neydi?

Bu kavramla birlikte, tüm dünyada geleneksel yönetim anlayışı, yerini, “yönetişim (governance)” olarak ifade edilen, katılımcılığa ve ortaklıklara dayalı yeni bir yaklaşıma bırakmaya başlamıştır. Bu yeni yaklaşım kapsamında, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, diğer yerel aktörler, merkezi yönetimlerle uluslararası topluluğun ortakları başka bir deyişle işletmelerin değer zincirlerine tüm paydaşlarını dahil ettikleri “iş ekosistemleri” olarak nitelendirilmeye başlanmıştır. Rio Konferansı’nı takip eden tüm zirveler, sözkonusu küresel ortaklık kavram ve ilkelerini pekiştirici bir işlev görmüştür. Gündem 21’in temel yaklaşımı, tüm program alanlarına yönelik finansman politikalarının belirlenmesi, yeni kaynakların yaratılması, uygulanabilir teknik ve ekonomik araçların belirlenmesi, merkezi yönetim-yerel yönetim ilişkilerinin, bu sonunculara daha fazla yetki devri anlayışı doğrultusunda güçlendirilmesi, hükümet ve hükümet-dışı kuruluşlar arasında iş birliğinin geliştirilmesi ve halkın etkin katılımının sağlanması gibi öncelikler üzerine bina edilmektedir. Kısaca, Gündem 21’de “toplumsal uzlaşma olmadan sürdürülebilir kalkınma hedefine ulaşılamaz” görüşü ağırlık kazanmaktadır. “Toplu girişim”den, yerel yönetişimin tüm alanlarını ve aktörlerini yatay ve düşey olarak kucaklayan, bu bütünlük içerisinde yeni bir anlayış, yeni bir yönetim ahlakı geliştirilmesini içeren bir tema anlaşılmaktadır. Yerel Gündem 21, bir çevre ve yaşam kalitesinin geliştirilmesi

programı niteliğini taşımaktadır. Gündem 21 ve Habitat Gündemi'nde sürdürülebilir kalkınma kavramının demokrasi, insan hakları, hesap verme ve yerel yönetişimin diğer vazgeçilmez kavramlarıyla kaynaştırılması üzerindeki vurgu dikkate alındığında, Yerel Gündem 21'in altındaki sürdürülebilir kent projelerinin aynı zamanda bir demokratikleşme projesi olarak sunulmuş olduğu da netlik kazanmaktadır (Arar, 2021).

Hiç kuşkusuz bütün bu olup bitenleri günümüzde çokuluslu şirketlerin, toplumsal, ekonomik ve siyasal baskılardan kurtulma arayışları ve gelecekteki kurtuluş koşullarını yeniden kurma biçimleri olarak okumak mümkündür. Söz konusu meşrulaştırma girişimleri doğası gereği geniş ve muğlâk olan “Yerel Gündem 21”de belirtildiği gibi toplumun yumuşak karnı, insan hakları, demokratikleştirme, hayırseverlik, iş birliği ve etik gibi söylemler üzerinden sunulmuştur. Bu durumu Papatya (2010: 301-327) şu şekilde gözlemler: *“Çokuluslu ve/veya küresel şirketlerin etiksel ütopyası -tüm ütopyalarda olduğu gibi- kurgu üzerinedir; yani, gerçek dünyayı konu alan tarih yazımından farklı olarak gerçekleşmesi mümkün olmayan, hatta olağandışı dünyaları ele alır. Ancak bu ütopyayı, gelecekte nelerin olabileceğini önceden düşünüp, buna göre önlem alma ve bundan dolayı da gelecekte hiçbir şeyin gelip kendisini rahatsız edemeyeceği bir dünya düzeni kurmaya yönelik çabalar”* olarak adlandırmak mümkündür. [...] Burada “etiksel şirket ütopyası”, şirket kapitalizminin eylemlerini yansıtmakta ve iki yönlü işlemektedir: Bu yönlerden ilki, (a) şirket kapitalizminin kendi eylemlerini etik olarak meşrulaştırmak için mevcut durum tasvirinden kaynaklanan korkularla “etiksel şirket ideolojisinin yeniden üretilmesi”, (b) birinci durumda ortaya konulan ve bütün insanlığa kabul ettirilen korkulardan geleceğin mutlu dünyası adına kurtulmak için yapılabilecek “olanların bir olasılık olarak sezdirilmesi” ve bu olasılıkların gerçekleştirilmesine yönelik meta-etik ikilem olarak sosyal sorumluluk çalışmalarına yönlenilmesidir”.

Rio Konferansı ve Gündem 21, son derece geniş bir anlamın temsili olarak ekokalkınma teriminin kullanılmasının kesinlikle tek tarihsel örnekleri değildir. Herman Daly (1997) bu olguyu (fenomeni) “Beyond Growth” kitabında kavramsallaştırmıştır (Daly, 1997). O’na göre bu terim [sürdürülebilir kalkınma] –çok kullanılan herkesin sevdiği bir terim olsada, hala belirsizliğini korumaktadır. Daly’nin belirttiği gibi, sürdürülebilir kalkınma terimlerinin belirsiz ve yanlış anlaşılan doğası, üzerine bir dizi ulusal ve uluslararası politika inşa edilecek tehlikeli bir temeldir.

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'nın süresi 2030'da dolacağı için hedeflerin çok boyutlu olması ve farklı mekânsal ve zamansal ölçekleri içermesi nedeniyle sürdürülebilirlik yaklaşımının uygulanmasında birçok zorlukları da beraberinde getirmektedir. Daha önceden vurgulandığı gibi bu konudaki asıl zorluk, sürdürülebilirliğin tanımlanması ve dolayısıyla uygulanması zor bir kavram olduğu gerçeğiyle ilgilidir. Farklı kuşaklar ve toplumlar için var olan farklı değerler ve öncelikler, insan eylemlerinin çevre üzerindeki etkisine ilişkin büyük belirsizliklerle birlikte, toplumların dinamik ve çok boyutlu özellikleriyle başa çıkabilecek politikaların belirlenmesini de zorlaştıracaktır. Belirli bir sürdürülebilirlik alanındaki iyileştirmeler, başka bir alanda olumsuz etkiler yaratabilir. Bu nedenle eşgüdümlü politikalar, bilimsel kanıtlar ve uzun vadeli ve sürdürülebilir refah için en iyi stratejileri belirlemek için geniş sosyal katılım gereklidir (Acemoğlu ve Robinson, 2006: 325-330). Çünkü eko-kalkınma hem ekolojik hem de sosyal ve ekonomik olarak gelecek nesillere bir gelecek sağlamak için mevcut nesillerin bir yükümlülüğüdür. Ekonomik açıdan en gelişmiş ülkeler, eko-kalkınmaya özel önem veren ve çevre koruma programlarının teşvik edilmesiyle daha fazla ilgilenen ülkelerdir (Dragomir vd. 2013: 66).

Sürdürülebilir kalkınma, bir ekonominin ekolojik kısıtlamalar içinde büyüme kapasitesine dayanır. Çoğu ekonomi, bunu kendi ekonomik ve rekabet avantajlarını azaltmayacak yollarla yapmaya çalışacaktır (Scheinberg ve Mol, 2010: 20). Bununla birlikte, belirli bir alanda kazanılan ilerleme, başka bir alanda sinerji ve ödünleşmeler yaratabilir. Uygulama maliyetlerini en aza indirmek ve politikaları mümkün olduğunca etkili hale getirmek için, hedefler ve hedefler arasındaki ilişkilerin analizi ve belirli politikaların farklı boyutlarda sahip olabileceği etkiler dikkate alınmalıdır. Bu tür analizin sonuçları özellikle rekabet edebilirlik ile ilgilidir. Rekabetçilik farklı sosyoekonomik ve çevresel değişkenlere göre tanımlanabilir. Bu nedenle, belirli bir politikanın belirli bir boyuta uygulandığında rekabet gücüyle ilgili farklı unsurlar arasında sahip olabileceği etkilerin araştırılması yararlı olacaktır. Günümüzde rekabete dayalı ve sürdürülebilir ekonomik gelişme, yeniliğin etkinleştirilmesine, yeni teknolojilerin tanıtılmasına ve iç ve dış pazarlarda ürün istenebilirliğinin artırılmasına dayanmaktadır (Auerswald, 2012). Bu konuda, evrensel gündem, daha genel siyasi önem ve sosyo-ekonomik ve çevresel değişkenler arasındaki bütünleşmeye dayanan

sürdürülebilirlik yaklaşımına daha geniş odaklanma, sürdürülebilir kalkınma hedeflerin (SKH) çoklu boyutu ile rekabetçilik ile yakından ilişkili olduğu anlamına gelir.

21. yüzyılın başında teknoloji ve küreselleşme dünya ekonomisi yöneten göstergelerden belki de en önemlileridir. Teknoloji ve küreselleşmenin her ikisi de işletmeler, ekonomiler ve ülkeler üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Günümüzde, küreselleşme süreci önemli ölçüde gelişirken, herhangi bir ülkenin ve ulusun temel amacı rekabet gücü olmaya devam etmektedir. Adam Smith'ten günümüze 235 yıllık bir evrimin ardından, rekabetçilik/rekabet edebilirlik ve rekabet gücü kavramı birçok ekonomist tarafından değerlendirilmiştir (Bleotu, 2012: 5382). Dolayısıyla, rekabetçilik son derece tartışmalı bir kavramdır ve son birkaç yüzyılda çok çeşitli tanımlar önerilmiştir (Bristow, 2005; Lovering, 2001). Klasik iktisatçı David Ricardo rekabetçilik kavramını uluslararası ticaretle ilişkilendirmiş ve karşılaştırmalı üstünlük kuramını önermiştir. Bu yaklaşıma dayalı olarak, rekabet gücü esas olarak maliyetler açısından tanımlanmaktadır. Bir serbest ticaret durumunda, bir ekonomik temsilci, belirli bir ürünü (veya hizmeti) diğer üreticilerden daha düşük bir nispi fırsat maliyetiyle üretebildiğinde karşılaştırmalı bir avantaja sahiptir. Bu kavram, verimli işletmelerin küresel pazardaki uluslar arası ya da ulusal konumunu geliştirerek bir ülkenin rekabet gücünü artırabileceğini öne sürmektedir (Findlay, 1991: 99). Neoklasik yaklaşım, rekabetçilik kavramını ekonomik büyüme fikriyle genişletmiştir. Buna göre, bir ekonomik sektör, ülke veya ticari faaliyet, uluslararası bir ortamda ekonomik büyümeyi sürdürme kapasitesini koruyabildiğinde veya geliştirdiğinde, rekabetçi kabul edilmektedir. Bir ekonominin büyüme hızının arkasındaki itici güç, eldeki faktörleri ve kaynakları daha iyi kullanmak olarak açıklanabilecek verimlilik artışıdır. Bu anlayışa göre daha rekabetçi bir ekonomi, orta ve uzun vadede daha hızlı büyüeyebilen ekonomidir (Lopez-Claros vd., 2006; Schwab vd., 2009: Schwab ve Porter 2008). Daha yakın zamanlarda, bir ülkenin yaşam standardını yükseltme kabiliyetini içerecek şekilde genişletilmiştir. Tyson'ın (1992) tanıma göre, rekabetçilik, "vatandaşların hem yükselen hem de sürdürülebilir olan standart bir yaşamdan keyif alırken, uluslararası rekabeti karşılayan mal ve hizmetleri üretme kabiliyeti" tanımlanır (Tyson, 1992). Benzer bir şekilde, Porter ve Rivkin (2012a), belirli bir yerin rekabetçi olduğunu, 'içinde faaliyet gösteren şirketlerin, vatandaşlar için yüksek ve yükselen yaşam standartlarını destekleyerek küresel ekonomide başarılı bir şekilde rekabet edebildiklerini' öne

sürmüşlerdir. Porter (1990, 1991:168) tarafından öne sürülen gelişmeyi takiben, rekabet gücü kavramı, kârlılık, maliyetleri düşük tutma ve fiyat belirleme gibi geleneksel değişkenlerden, ürünlerin kalitesi ve teknolojik yenilikle ilgili kavramlara doğru gelişmiştir. Bu nedenle rekabet edebilirlik, günümüzde uyuma ve teknolojik yeniliğe dayalı daha iyi yaşam kalitesi sağlayabilen dinamik bir kavram olarak kabul edilmektedir. Son birkaç yılda, rekabetçiliğin tanımı da iş dünyası, sektörel ve ulusal perspektiflere ayrılmıştır. İşletme düzeyinde rekabet edebilirlik, Dechezlepretre ve Sato'ya (2014) göre “bir işletme, yerel veya uluslararası rakiplerinden daha iyi veya daha ucuz ürün veya hizmetler üretebiliyorsa rekabetçidir”. Uzun vadede rekabet gücü, kâr performansını artıracak ve sahiplerine yeterli ekonomik getiri sağlayacaktır. Sektörel düzeyde rekabet edebilirlik “farklı ülkelerin belirli bir endüstri için ne kadar çekici olduğu” olarak tanımlanmaktadır. Ölçek ekonomileri ve altyapılar ile birlikte işgücü, beceri ve hammaddelelerin mevcudiyeti, uluslararası pazarlarda belirli bir ekonomik sektörün performansını artırabilecek ana faktörlerdir. Ülke düzeyinde rekabet edebilirlik ise ekonomik değişkenlerden sosyo-çevresel değişkenlere uzanan bir dizi faktör kullanılarak belirlenir. Yaşam standardı, yerel kirlilik, sağlık, istihdam ve istikrar, ülke düzeyindeki çekiciliğin unsurunu ölçmek için kullanılan değişkenlerden bazılarıdır (Dechezlepretre ve Sato, 2014). Rekabet gücünü analiz ederken, işletmeler, sektörler ve ülkeler arasındaki tekno-ekonomik ilişkiler de dikkate alınmalıdır. Aralarındaki ilişkiler, işletmenin, sektörün veya ülkenin genel rekabet gücünü artırabilecek (veya azaltabilecek) enerji ve ödünleşmeler yaratabilir. Esty ve Charnovitz'in (2013:3-4) vurguladığı gibi, eğer bir şirket çevreyi kirleterek, kirlilikle ilgili sağlık maliyetleri oluşturarak ve bu maliyetleri başkalarının üzerine yükleyerek kârlılığını arttırırsa, ülkenin genel rekabet gücü etkilenecektir. Benzer bir şekilde, örneğin sosyo-çevresel sömürü ile üretilen kısa vadeli kârlılık, rekabet edebilirlikte uzun vadeli bir azalmaya neden olabilir. Bu nedenle, çevresel ilerlemeler ve sürdürülebilirlik yatırımlarının teknolojik maliyetlerinin yanı sıra hesaplanan tüm fayda akışıyla analiz edilmesi çok önemlidir. Bu konuda farklı yaklaşımların savunucuları üç ana grupta (*bkz.* Tablo 1.1) sınıflandırılır:

Tablo 1.1: Eko-Kalkınma ve Teknolojinin Doğası: Üç Farklı Yaklaşım

	Teknolojik Yaklaşım	Eko-Yenilik Yaklaşımı
Statüko (Status quo)	Araçsalcılık (Instrumentalism)	Pazar-Odaklı Yenilik
Reform (Reform)	Araçsalcılık (Instrumentalism)	Ekolojik modernizasyon, verimlilik, temiz teknolojilerin gelişmekte olan ülkelere transferi
Dönüşüm (Transformation)	Özcülük (Substantivism)	Yeni değerler, farklı güç yapıları, uygun teknolojiler

Kaynak: Pansera, 2012: 134.

Ekolojik dönüşümün esas olarak mevcut ekonomik sistem içinde serbest piyasa dinamiği yoluyla çözülmesi gereken teknolojik bir sorun olduğunu iddia eden “statüko” veya anaakım grup; sosyal ve çevresel fikirleri içeren mevcut ekonomik sistemin bir “reform sürecini” savunan ikinci bir grup, bu grup ana çevre örgütlerini ve akademide sürdürülebilirlikle ilgilenen akademisyenlerin çoğunluğunu içerir ve mevcut ekonomik sistemin yanı sıra siyasi ve sosyal kurumlarda radikal bir dönüşümü teşvik eden üçüncü bir grup. Bu bakış açıları, çok çeşitli endişelere hitap etmekte ve şu şekilde birçok çözüm sunmaktadır: Her biri farklı yoğunlukta olan statüko ve reform grupları, mevcut sosyo-teknik ortamın getirdiği sınırları zorlayabilen ve insan faaliyetinin ekosistem üzerindeki etkisini en aza indirebilen çevre dostu teknolojilerin tasarımını ve dağıtımını savunan içsel bir araçsal yaklaşım benimsemektedirler (Pansera, 2012). Bu yaklaşım, Brundtland Raporu’nda ortaya çıkan, çevresel ve ekonomik kalkınmanın uyumsuz olmadığı ve teknolojinin anekolojik geçiş için en büyük umut olduğu fikrine dayanmaktadır. Aynı anda ekonomik büyüme ve çevresel sürdürülebilirlik oluşturmayı vaat eder. *Anekolojik yaklaşım* mevcut politik ekonomi paradigması içinde bu nedenle çok çekicidir. “Teknolojiye araçsal yaklaşım” olarak da bilinen bu konum, teknolojiyi izole ve bağımsız bir fenomen olarak görmektedir. Buna göre teknoloji, araçsal işlevinin ötesinde başka hiçbir amacı olmayan bir araçtır. Araçsalcılar, çevredeki sosyal bağlamla ilişkili olarak teknolojiyi nötr olarak değerlendirirler. Araçsalcılık, “Statüko” yaklaşımlarında ezici bir şekilde mevcuttur ve “Reform” taraftarları arasında büyük bir etkiye sahiptir. “Eko-yenilik” terimi bu kuramsal çerçeve içinde doğmuştur ve insan sorunlarının evrensel çözümü olarak teknolojiye olan pozitivist inançtan kaynaklanmaktadır. Bu inanç yenilikçi gelişmeyi çevreye fayda sağlayan çevresel sürdürülebilirliğe katkıda bulunan sürekli araştırmayı ve yeni yöntemlerin kullanımını ve değişen çevre koşullarında işletmelerin potansiyel gerçekleştirme alanlarını içeren

gelişme olarak inceler. Mevcut olanın çevre lehine değiştirilmesi ve yeni pazarların oluşumu ile ilişkilidir. Bu eko-yenilikler, çevreye zarar vermeden her ülkenin rekabet gücünü artırmayı ve her bireyin yaşamını iyileştirmeyi amaçlamaktadır. Statüko ve Reform destekçileri arasında, eko-yenilik yoluyla endüstriyel toplumların “ekolojik modernizasyona” (Mol ve Sonnenfeld, 2000) geçişi savunan Yeşil Ekonomistler veya Ekolojik Modernleştiriciler yer almaktadır (bkz. Porritt, 1989). Ancak bu akademisyenler için bile bu süreç, salt teknolojik bir değişiklik olmaktan uzaktır. Piyasalar çevresel dışsallıklarla başa çıkamadığı için, Ekolojik Modernizasyonunun birçok siyasi sonucu vardır ve rekabet edebilirliğin kanıtlarını içermektedir. Hükümetler ve yerel yetkililer sürecin aktif bir parçası olmalıdır ve her zaman yenilik dinamiklerinde olduğu gibi, Ekolojik Modernizasyon mevcut sosyo-teknolojik rejimden büyük faydalar elde eden paydaşlar arasında pek çok muhalifle karşılaşacaktır. Tablo 1.1’in sağ üst köşesine giderken, araçsalcı yaklaşımı eleştirenler ana akım bakış açılarının sosyal ve kurumsal boyutlarla baş edemediğini iddia etmektedirler. Bu eleştirmenlerden bazıları, yenilik yönünün emek tasarrufundan kaynak tasarrufu sağlayan teknolojiye kaydırılması gerektiğini ve bunun küresel ölçekte gerçekleşmediğini savunmaktadırlar.

Bu kapsamda, rekabet edebilirlik çok boyutlu bir bakış açısıyla tanımlanmaktadır. Bunun nedeni, rekabet gücünün yalnızca maliyetler ve kârlılıkla ilgili olmaması, aynı zamanda hem kısa hem de uzun vadede daha büyük refah elde etmek için ülke, sektör ve işletmelerin sosyo-ekonomik ve çevresel kaynakları nasıl yönettiklerini içermesidir (Esty ve Sharnovitz, 2013). Örneğin, ekonomik kaynaklar ek ekonomik büyümeyi, beşeri sermaye gelişimini, yeniden dağıtımı, eşitliği ve refahı teşvik etmek için ülke düzeyinde kullanılabilir. Sektörel düzeyde, işletmeler arasındaki etkileşimler ölçek ekonomileri, teknolojik gelişme, yenilikçilik ve verimli kaynak kullanımı yaratabilir. İşletme düzeyinde, çevre ve doğal kaynakların kullanımı üzerindeki etkiler, nüfusun kalkınma düzeyini ve refahını etkileyebilir. Bu nedenlerden dolayı, farklı ekonomik seviyeler ile farklı sosyo-ekonomik ve çevresel boyutlar arasındaki çoklu etkileşimler, sürdürülebilir rekabetçilik yaklaşımlarının planlanmasında dikkate alınmalıdır. Rekabet gücünün daha geniş tanımı, “sürdürülebilir rekabetçilik” kavramı kullanılarak tanımlanabilir. Bu tanım, bugün rekabet edebilirliğe yarının rekabet imkânlarından ödün vermeden ulaşılması gerektiği

fikrine dayanmaktadır (Andreoni ve Miola, 2016: 2-16). Yüksek kaliteli büyüme, kaynak yönetimi, sosyal eşitlik, insani gelişme ve refah unsurlarını içerir. Bu bağlamda, sosyal ve çevresel sürdürülebilirlik kavramları rekabetçilik kavramlarıyla bağlantılıdır. Corrigan ve diğerlerinin tanıma göre (2014:55), sürdürülebilir rekabet gücü, sosyal sürdürülebilirlik ve çevresel sürdürülebilirlik aşağıda tanımlanmıştır:

- **Sürdürülebilir rekabet gücü**, bir ulusu sosyal ve çevresel sürdürülebilirliği sağlarken uzun vadede üretken kılan kurumlar, politikalar ve faktörler bütünü olarak tanımlanmaktadır.
- **Sosyal sürdürülebilirlik**, toplumun tüm üyelerinin mümkün olan en iyi sağlık, katılım ve güvenliği deneyimlemesini sağlayan, yaşadıkları ülkenin ekonomik refahına katkıda bulunma ve bundan yararlanma potansiyelini en üst düzeye çıkaran kurumlar, politikalar ve faktörler olarak tanımlanmaktadır.
- **Çevresel sürdürülebilirlik**, mevcut ve gelecek nesillere refah sağlamak için kaynakların verimli yönetimini sağlayan kurumlar, politikalar ve faktörler olarak tanımlanmaktadır.

Toplumun tüm unsurlarında fayda sağladığından, sürdürülebilir rekabet gücü, işletme ve ulusal kalkınmanın nihai hedefi olarak ele alınırken, farklı politikaların toplumlar ve işletmeler üzerindeki etkileri de hem kısa hem de uzun vadeli bir perspektiften değerlendirilmektedir. Yukarı da belirtildiği gibi, rekabet edebilirlik kavramı büyük bir sosyo-ekonomik ve çevresel unsurları kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Günümüzde rekabet edebilirliğin tanımı, ülkelerin nasıl eş zamanlı olarak büyümeyi başarabildiklerine ve sosyo-çevresel çıktıları nasıl dengeleyebileceklerine bakan kapsayıcı büyüme kavramı ile yakından ilgilidir. Bunun nedeni, sürdürülemez bir çevre modelinin ve kaynakların eşitsiz dağılımının büyümenin istikrarını zayıflatması ve uzun vadede rekabet gücünü azaltabilmesidir. Bu nedenle, sürdürülebilir rekabet gücü ekonomik, sosyal ve çevresel rekabetçilik ile yakından ilişkilidir. (bkz. Tablo 1.2)

Tablo 1.2: Sürdürülebilir Rekabet Gücü: Ekonomik-Sosyal-Çevresel Rekabetçilik

Ekonomik Rekabetçilik	Sosyal Rekabetçilik	Çevresel Rekabetçilik
Uzun vadeli ekonomik büyüme: Kısa vadeli kar maksimizasyonu perspektiflerinin yerini, uzun vadede fayda üretmeye yönelik bir ekonomik büyüme perspektifi almalıdır. Yatırımlar: Verimliliği ve rekabet gücünü artırmak ve tüm üretim maliyetlerini düşürmek için altyapı, insan sermayesi ve araştırma ve geliştirme teşvik edilmelidir. Uzmanlaşma ve çeşitlendirme: Uluslararası pazarlarda rekabet avantajı sağlayabilecek ekonomik sektörlerle rekabetçilik politikalarında özel dikkat gösterilmelidir. Bununla birlikte, piyasa, sosyal ve çevresel şoklarla ilişkili riskleri azaltmaya yönelik üretimin çeşitlendirilmesi de teşvik edilmelidir. Finansman: İş faaliyetlerinin geliştirilmesini desteklemek ve ulusal ve uluslararası pazarlarda rekabet gücünü artırmak için hem özel sektörden hem de kamu sektöründen mali desteğe ihtiyaç vardır. Muhasebe çerçevesi: Tutarlı bir muhasebe çerçevesinin geliştirilmesi, kamu ve özel sektördeki faaliyetlerin şeffaflığını artırmak için faydalı olabilir. Ekonomik kaynaklara erişim ve açık mevzuat: Ekonomik kaynakların kullanımında eşit haklara sahip olma olasılığı, mülkiyet ve kontrol arasındaki açık mevzuat ve yasadışı faaliyetler açısından tutarlı ve etkili bir çerçeve ile birlikte, yatırımı, ekonomik büyümeyi ve rekabet edebilirliği artırmak için gerekli temel unsurlardır. Ticaret kısıtlamaları ve piyasa çarpıklıkları: Uluslararası mevzuat, ticaret kısıtlamalarının azaltılmasına ve verimlilik ve üretkenlikteki gelişmeleri önleyebilecek ve ülkeler ile iş faaliyetleri arasında fırsatların eşit olmayan dağılımına neden olabilecek piyasa bozulmalarından kaçınmaya katkıda bulunmalıdır. . Bu aynı zamanda farklı iş girişimlerinin performanslarının ve uygulamalarının karşılaştırılmasını da kolaylaştıracaktır.	Kapsayıcılık ve eşitlik: Kapsayıcı bir toplum, tüm vatandaşların ekonomik büyümeden yararlanmasını ve kendi ülkelerinin refahına katkıda bulunmasını sağlar. Sosyal içerme ve eşitlik, istikrar, sosyal uyum ve uzun vadeli kalkınma için esastır. İnsanların aşağıdaki faaliyetlere katılmasını engelleyen her türlü dışlama ve eşitsizlik, üretkenlik ve uzun vadeli rekabet gücü üzerinde olumsuz sonuçlar doğurarak, sosyal istikrarı, sosyal ve beşeri sermayenin entegrasyonunu ve gelişimini zayıflatır: • Eğitim, sağlık hizmetleri ve refah devleti gibi sosyal faaliyetler; • Katılımcı karar alma süreçlerine ve seçimlere katılım gibi siyasi faaliyetler • İş geliştirme, iş piyasaları, iş gibi ekonomik faaliyetler eğitim ve adil ücret. Kültür: Bir eşitlik kültürünün, sürdürülebilir yaşam tarzlarının, barışın ve kültürel çeşitliliğin takdir edilmesinin teşvik edilmesi, sosyal istikrarı ve toplum üyeleri arasındaki etkileşimi artırabilir. Eşitlik ve uyum: Eşit fırsatlar, açık yasalar ve eşit haklar toplumun tüm üyeleri için garanti edilmelidir. Bu, bireysel yetenekleri geliştirme, kaynaklara erişim ve sınırlı gelir eşitsizlikleri ile eşit bir yardım dağılımına sahip olma olasılığını içermelidir. Esneklik: Dahil etme, eşitlik ve uyum ile karakterize edilen bir sosyal sistemin, geçici veya kalıcı şokları emmesi ve değişen koşullara hızlı bir şekilde uyum sağlaması daha olasıdır. Bu nedenle, iyi gelişmiş bir refah devleti, özellikle beklenmedik olayların toplum üzerinde yaratabileceği etkileri azaltmak ve vatandaş gruplarının işsizlik ve hastalıktan kurtulmasına yardımcı olmak için faydalıdır.	Uzun vadeli bakış açısı: Doğal çevrenin yönetiminde uzun vadeli bir bakış açısı benimsenmelidir. Hükümetler tarafından benimsenen kısa vadeli kar maksimizasyon stratejileri ve ticari faaliyetler, yenileme ve taşıma kapasitesi ilkelerine uygun olarak kaynakların korunmasına yönelik politikalara bırakılmalıdır. Dayanıklılık: Çevre üzerindeki sınırlı etkiler ve doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı, doğal sistemin direncini artırmaya, toplumun uyumluluğunu artırmaya ve beklenmedik olayların maliyetlerini azaltmaya katkıda bulunur. Belirsizlik ve ihtiyati ilke: İnsan toplulukları, insan eylemlerinin mevcut ve gelecekteki çevre üzerinde yaratabileceği etkilerin tam olarak farkında olamayacaklarını kabul etmelidir. Bu nedenle doğal sistemlerin yönetiminde tedbirli bir ilke benimsenmelidir. Sürdürülebilir kalkınma çalışması, insan kaynaklı değişikliklerin derinlemesine anlaşılmasını gerektirir. Kuşaklararası yaklaşım: Doğal çevrenin kullanımına ilişkin kararlarda, mevcut ve gelecek nesillerin değer ve tercihlerinin dahil edilmesi dikkate alınmalıdır. Güvenlik açığı ve maruz kalma: Aşırı çevresel şokların ve felaketlerin hem yerel hem de küresel düzeyde sahip olabileceği etkiyi en aza indirmek için sosyo-ekonomik çevrenin maruziyetini ve savunmasızlığını azaltmaya yönelik bir dizi politika oluşturulmalıdır.

Kaynak: Andreoni ve Miola, 2016: 19-22 yararlanılarak düzenlenmiştir.

Şimdilerde, farklı çevre düzenlemelerinin ekonomi ve toplum için yaratabileceği maliyetler ve faydalar konusunda geniş bir tartışma zemini oluşmuştur. Özellikle, çevre politikalarının ticari faaliyetler üzerinde sahip olabileceği etkilerle ilgili olarak iki karşıt görüş mevcuttur. Bu görüşlerden ilki, çevre politikalarının düzenlenmiş endüstrilerin ekonomik performansına zarar verebileceği ve düzenlemelerden etkilenmeyen alanlarda sosyal baskıyı artırabileceği yönündedir. Bu

görüŖe göre çevre politikaları, belirli bir endüstri grubuna çevre standartları dayatarak genel üretim maliyetlerini artırabilir ve uluslararası ticarete Ŗirketlerin rekabet gücünü azaltabilir. Ayrıca, belirli bir coğrafi bölgede çevresel kısıtlamalar getirilerek, ticari faaliyetlerin düzenlenmemiŖ bölgelere taşınması, bu politikalardan etkilenmeyen alanlarda sosyal ve çevresel sömürü oluŖturmasını teşvik edilir. Nispeten gevŖek düzenlemeye sahip ölkelerin kirlilik yoğun malların ihracatında uzmanlaŖacağını belirten kirlilik sığınağı cenneti kuramı (*pollution haven theory*) uluslararası yazında geniŖ çapta tartiŖılmıştır (Temurshoev, 2006: 2; Aminu, 2005). Buna ek olarak, çevresel düzenlemeler, diğerk ölkeler tarafından benzer düzenlemeler kabul edilmezse yerel endüstrilerin rekabet gücünü de etkilenebilecektir (Ben-Kheder ve Zugravu, 2012: 48-61; Jeppesen vd., 2002: 19-49).

İkincisi, çevrenin korunması ve ekonomik rekabet gücü arasındaki çatışma, refah kaynaklarına ilişkin dar bir görüşe ve statik bir rekabet görüşüne dayanan yanlıŖ bir ikilemdir. “Porter hipotezi” (Porter, 1991) olarak tanımlanan bu bakış açısına göre, çevresel düzenlemeler, uluslararası rekabet edebilirlik faaliyetlerini ve ekonomilerin rekabet gücünü arttırabilir. Aynı zamanda çevresel kısıtlamaların, bunlara uymanın maliyetlerini dengeleyebilecek yeniliğı tetikleyebileceğini savunmaktadır. Verimlilik artışı, ürün çeŖitliliğı ve çevre dostu üretim, uluslararası rekabet gücünü ve belirli bir Ŗirketin veya ekonominin pazar payını arttırabilir (Porter, 1991: 168).

Son 20 yılda, bu konu üzerine yapılan çalışmalar oldukça artmıştır. Özellikle (a) işletme ve çevre (b) çevre ve üretkenlik ve maliyetler (c) eko-yenilik ve işletme performansı arasındaki ilişkilerin araştırılmasına özel önem verilmektedir. Bu konuda yapılan araştırmalara göre, işletmelerin ilk geçiş döneminden sonra, uzun vadedeki etkilerin çok az olduğı belirtilmektedir. Diğerk analizler, çevresel düzenlemelerin belirli bir endüstrinin kârını etkileyebileceğini öne sürmekte, ancak, eğer etkili politika araçlarıyla ilişkilendirilirse, genel ulusal rekabeti de arttıracacağı yönündedir (Berman ve Bui, 2001: 265-295). Buna ek olarak “uyarılan yenilik hipotezine” göre, düzenlenmiş işletmeler daha yüksek üretim maliyetleriyle karşı karşıya kalırlarsa, bu onları çevresel etkileri azaltırken operasyonel değıŖiklikler ve yatırımlar yapmaya teşvik edebilir yönündedir (Hicks, 1932; Acemoğlu vd., 2012: 131-166). Çevre düzenlemesinin etkilerine ilişkin büyük tartışmalara rağmen, çevresel sürdürülebilirlik bugün hem işletme hem de ölkede düzeyinde kurumsal strateji ve rekabet gücü için önemli bir faktördür.

1.2. Eko-Yenilik

Pazarlama yönetimi bağlamında sürdürülebilirlik ve yeşil büyüme gündemlerinin yükselişi, işletmeleri iş modellerini yönlendiren değer ve kârlılık kavramlarını yeniden gözden geçirmeye giderek daha fazla yöneltmektedir. Gerçekte, yeşil büyüme ve eko- kalkınma ihtiyacının artmasının başlıca iki önemli nedeni vardır: (a) artan kaynak talebiyle yükselen ekonomiler ve (b) ekonomik büyümeyi teşvik edilen kaynak üretkenliği ile doğal kaynak tüketiminden ayırma zorunluluğu. Bununla birlikte, kaynak verimliliği kazanımlarının ve artan iş iyileştirmelerinin mevcut hızı, zorlukların üstesinden gelmek için yeterli olmadıklarından, ayrıştırma ihtiyacına cevap veremeyecek kadar yavaştır. Çevresel zararları önlemek veya azaltmak ve işletme sürdürülebilirliğini desteklemek için yeni veya değiştirilmiş süreçler, teknikler, uygulamalar, sistemler ve ürünler gereklidir. Bu faktörler, eko-yenilik olarak anlaşılabilecek yönetimde çevresel konuların uygunluğunu teşvik etmiştir. Eko-yenilik araştırmalarının gelişmeleri ve gelecekteki yönleri ve uygulama konuları bu bölümde özetlenmiştir. Eko-yenilik kuramı ve uygulamaları üzerine seçilmiş yayınlar tartışılacak ve diğer bölümlere bağlama getirilecektir.

1.2.1. Eko-Yeniliğin Arkaiki: Bilim, Doğa, Teknoloji ve Yenilik

20. yüzyıl, bilim ve toplum arasındaki ilişkide kaçınılmaz bir değişime tanık olmuştur. Bu değişimin nedenini anlamak zor değildir. Hükümetler, endüstri, tarım ve tıpta pratik anlamda gelişmelere yol açabileceğine inanmıştı. Bu inanç, antibiyotiklerin bulunması ve çekirdek fiziğinin atom silahlarının üretiminde uygulanma gibi gelişmelerle güçlenmiştir. Bilim pratik yararlarla o kadar özdeş bir duruma getirilmişti ki, teknolojinin bilime bağlılığı, genellikle zamandan bağımsız bir ilişki ve tek bir uğraş olarak varsayılmıştı. Bilim ve teknoloji ile araştırma ve geliştirme, ayrılmaz ikizler olarak ele alınırken, bilim ve teknolojinin bir araya getirilmesindeki inanç, teknolojinin sözlüklerde “uygulamalı bilim” tanımıyla da somutlaştırılmış bulunmaktaydı. Bu inanç, tarihsiz kayıtlarla gerekçesiz bir biçimde ilişkilendirilmiş olan 20. yüzyıl davranışlarının oluşturduğu bir inançtır. Çünkü bilimle teknoloji arasındaki ilişki temel bir kimlik değil, tarihsel bir süreçtir (McClellan III ve Dorn, 2006: 1).

Mutlak anlamda yeni olmasa da bilginin ve bilimsel eylemlerin insanın refahını arttırabileceği ve bu nedenle de cesaretlendirilmesi gerektiği yönündeki bilimin toplumsal yararıyla ilgili savlar 17. yüzyılda yaygın bir şekilde ileri sürülmeye başlamıştır. Bu ideoloji eylemciydi ve doğa felsefesinin pratik bakımdan geçersizliği doğrultusundaki Helenik görüşe ve bilimin teolojinin hizmetinde olması yönündeki Orta çağ görüşüne zıttı. Bu dönemde 17. yüzyıl düşünürleri ideolojilerinin bir parçası olarak doğa ve onun insanların çıkarına kullanılması hakkında yeni tutumlar ifade etmiştir. Bacon ve Descartes, insanların doğanın efendisi ve sahibi olması ve dünyadaki doğal kaynakların insanlığın, yani bilgiye sahip ve onu denetleyen kişilerin yararına etkin olarak kullanılması gerektiği yönündeki görüşlerini ayrı ayrı seslendirmiştir. Doğanın insan egemenliği altında olması anlayışında İncil etkiliydi ve orta çağlardaki durumda zaten böyleydi. Ancak bu konulardaki 17. yy. düşüncesinde, doğanın bilimsel uygulamanın bir gereği olarak doğanın güç kullanılarak alınması ve ona işkence edilmesi yönünde farklı bir durumda ön plana çıkmıştı. Örneğin Bacon, sözünü sakınmadan “Doğa saçından tutularak teslim alınmalıdır” demiştir. Bacon’un düşüncelerinde “doğaya egemen olma” tutkusu doğayı, “hizmete mecbur edilmesi gereken” dizgin altına alınan bir köle anlayışı (Capra, 1992: 39) şeklinde tezahür etmiştir. Bilimin yararlı olduğu, kamu yararına olduğu ve bilginin güç olduğu anlayışları 17. yüzyıldan beri Batı’da ve 19. yüzyıldan beri de dünyanın diğer yerlerinde sıkça yinelenen egemen temalar olmuştur. Bunun içinde saklı daha da ileri iki anlam vardı: Bilim ve bilim adamları desteği hak ediyordu ve onların getirdikleri güç herkesin yararına kullanılmalıydı. Doğa felsefesinin doğa filozofları için ya da teolojinin hizmetinde olduğu yönündeki eski düşünceler azalmıştı. Bu yeni düşüncelerin Avrupa’da henüz merkezileşmiş devletlerin çıkarlarıyla ve kapitalizmin gelişmesiyle daha uyumlu olduğu açıktı (McClellan III ve Dorn, 2006: 290).

Gerçekten de bugün İngiltere, Almanya, Fransa, Japonya, Çin ve Amerika gibi birçok gelişmiş ülkenin endüstri tarihi, geri planda çevresel sınırlamaların ve baskıların olduğu uzun dönemli bir ekonomik gelişme ve teknolojik yenilik tarihidir. Teknoloji toplumsal bir boşlukta var olmaz ama genellikle yapımcılar, kullanıcılar ve diğer teknolojilerle karmaşık biçimlerde bağlıdır (McClellan III ve Dorn, 2006: 290). Teknolojinin üç aşamasında, ilk teknik, eski teknik ve yeni tekniğin “her parçası” Mumford’ın “teknolojik kompleks” olarak tanımladığı bir dizi ilişkiyi ortaya koyar.

Kaz tüyü kalem, ...sanayiın el zanaatı temelini gösterdiği gibi, tarımla yakın ilişkiyi de gösterir; iktisaden ucuz, teknik olarak kabadır ve kullanım amacına kolaylıkla uyar. Çelik kalem ucuzdur ve madenciliğin tipik örneği bir eski teknik üründür. Öyleyse teknolojik devrimler, bir icat elemanlarının bir yere geldiği, birleşme ve ayrışmaların hızlandığı zaman kesitleridir (Türkcan, 2009: 43) ve bilimle ekonomi arasındaki bağlantı teknoloji aracılığı ile oluşmuştur. Örneğin, internet yeni bilimden doğan yeni teknolojidir (Betz, 2007: 4).

Hiç şüphe yok ki ister bilgisayar şeklinde olsun ister ileri teknoloji telekomünikasyon, fabrika katındaki robotlar veya ofis otomasyonu, yapay zekâ (AI), biyogenetik veya biyomühendislik ölçülemez niteliksel öneme sahiptir (Drucker, 1985: II). Eğer teknolojiyi, girdilerin çıktılara dönüştüğü toplumsal bir süreç (Dahlman ve Westphal, 1982) ya da insani amaçlar için doğayı yönlendirmenin bilgisi (Betz, 2007: 4) olarak tanımlarsak insan-doğa ilişkilerinin ne şekilde olacağını belirleyen bu yeni teknoloji yine bir şekilde insan tarafından yönlendirilen bir yapıdadır (Dahlman ve Westphal, 1982: 105-137). Bu bağlamda insanların fiziksel gerçekliği şekillendirmek için emek harcamaları ve böylece nesneler dünyasını tekrar yaratmalarına izin veren bir dönüşümü ifade etmektedir (Althusser, 2008). Nesnel dünyanın oluşturulması ya da insan-doğa ilişkilerinin yönlendirilmesi ne şekilde olursa olsun teknolojik gelişmelerin bu duruma uygunluğu ile sağlanabilmektedir. O halde teknolojinin neden sürekli gelişme içersinde olduğu sorusunun cevabı ya ihtiyaç olacaktır ya da sistemin gerekli kılmasından kaynaklanacaktır (Gürak, 2004: 9).

Bu durumun ifadesi olarak sunulabilecek; “kapitalist bir toplumda zengin ve nüfuslu kesimlerin işine yarayan teknolojiler yayılır” (Albert ve Hanbel, 1994: 266) sözü ile aslında teknolojik değişimlerinde yönlendirilerek geleceğin istenen yönde inşa edilmeye çalışıldığı söylenebilir. Modern toplumlarda teknolojinin ideolojik³ olarak işlediği, teknolojik aletlerin ve mühendislik becerilerinin kutsandığı ve insan ruhunun zirveleri olarak görüldüğü kültürel âlemden, araçsal aklın hüküm sürdüğü ve teknolojik

³ Örneğin, fordizm sırasındaki endüstriyel teknoloji söylemi sermaye, emek ve devlet arasındaki sosyal sözleşmeyi meşrulaştırmak için kullanılırken, post-fordizm sırasında ağ teknolojisi üzerine söylem, bu sözleşmenin ayrışmasını ve alternatifinin oluşumunu meşrulaştırır: küresel bir pazar ve sivil toplum bağlamı. Fordizm ve post-fordizmin iki siyasi kültürü, toplumdaki teknolojiye atfettikleri çok farklı siyasi önemle de ayırt edilmelidir. Fordizm, kamusal ve politik bir proje olarak toplumsal eşitlik ve istikrar adına teknolojinin gücünü överken, post-fordizm, teknolojinin gücünü bireysel özgünlük ve özgürleşme adına över. bkz. Fisher, 2010: 2-4

araçların maddi rasyonaliteyi bastırduğu politik alana kadar hemen hemen tüm sosyal düzeylerde belirgindir (Fisher, 2010: 2). Örneğin, on dokuzuncu yüzyılda “insan motoru” söyleminin ortaya çıkışı, bilimsel ve teknolojik dönüşümlerle iç içe geçmişti: Enerji yasalarının bilimsel “keşfi”, insanların enerji konteynerleri olarak algılanmasında bir devrimin merkezinde yer alıyordu ve insan vücudunu mekanik seri üretim sürecine seferber ederek motora dönüştüren (makine olarak insan modeli) Taylorizm gibi yeni uygulamalara yol açtı (Rabinbach, 1992: 117; Rabinbach, 2018).

Teknolojiyle ilgili söylem, teknolojinin maddi ve işlevsel yönlerine dayanmaktadır. Çünkü kapitalist üretim sürecinde emek süreci belli bir teknolojinin benimsenmesini gerektirir, bu teknolojinin karakteri kapitalist girişimcinin daha önce piyasadan satın aldığı emek gücü, hammadde, enerji ve makinelerin miktarlarını belirler. Kuşkusuz teknoloji değiştikçe üretim sürecindeki girdi oranları da değişir. Yine açıktır ki, üretimde kullanılan emek gücünün üretkenliği teknolojinin düzeyine bağlıdır (Harvey, 2019: 25).

Hemen her türlü ekonomik analizde olduğu gibi Marx için teknoloji sorunu büyük önem taşır. Marx’a göre teknoloji, yalnızca işe koşulan makineler, aletler ve enerji sistemleriyle ilgili değildir. Aynı zamanda örgütsel formları (iş bölümü, iş birliği sistemler, şirket formları vb.) ve kontrol sistemlerinin yazılımlarını, zaman ve hareket araştırmalarını, sıfır stoklu üretim sistemlerini ve yapay zekâ gibi unsurları da kapsar. Rekabet temelinde örgütlenmiş bir ekonomide işletmeler arasında teknolojik üstünlük için sürdürülen mücadele teknolojik ve örgütsel formlarda ani sıçramalı bir yenilik şablonu üretir. Bu nedenle sermaye dünya tarihinde sürekli devrimci bir kuvvet haline gelir. Üretim etkinliğinin teknolojik temeli sürekli değişme ve yeniliktir (Harvey, 2019: 26).

Adam Smith’in “Milletlerin Zenginliği” kitabında yeniliğin önemi, “makinelerin gelişmesi” ve “işbölümünün özel buluşları nasıl teşvik edeceği” tartışmaları ile ortaya konulurken, Karl Marx, “kapitalist ekonomi modeli ile sermaye mallarında teknolojik yeniliklere merkezi bir rol atfetmekte” ve “burjuvazi, üretim araçlarında sürekli bir devrim yapmadıkça yaşayamaz” görüşünü savunmaktadır (Freeman ve Soete, 2003: 2-3). Harvey bu çelişkiyi şöyle ifade eder: (Harvey, 2021: 126) “Sermaye zaman içinde bir noktada kendi ihtiyaçlarına uygun bir peyzaj inşa

etmiştir; sonra bu peyzajı devrimci bir biçimde değiştirmek zorunda kalır, onu imha eder ve zaman içinde bir noktada sermaye birikiminin daimi olarak genişleyen güçlerini kucaklayabilmek için yeni bir peyzaj inşa eder. Geride kalanlar ise sanayisizleşme ve terk edilmişliğin iç karartıcı değerlerini yitirmiş peyzajlardır; sermaye ise o sırada bir başka yerde, ya da eski peyzajın yıkıntıları üzerinde yeni bir sabit sermaye peyzajı inşa etmekle meşguldür. Bu Schumpeter'in “yaratıcı yıkım” dediği şeydir.”

Schumpeter yaratıcı yıkım kavramı ile döngüsel bir harekete işaret etmektedir. Eski olanın yıkılması ve onun yerine yenisinin kurulması, bir anlamda başa dönülmesini sağlamaktadır. Refah, resesyon, depresyon ve canlanma olarak dört safhaya ayırdığı bu konjonktürel süreç ekonomik büyüme önünde bir engel değil, fiili ve potansiyel kazançları temsil etmektedir. Ekonomik kalkınmanın kendi içinde belirli dinamikler barındırdığını savunan Schumpeter'e göre, kalkınma adına bir sıçrama etkisi yaratan ekonominin durağan durumdan kurtulması ve döngünün bir anlamda kırılmasını sağlayan kuvvet ise yeniliktir.

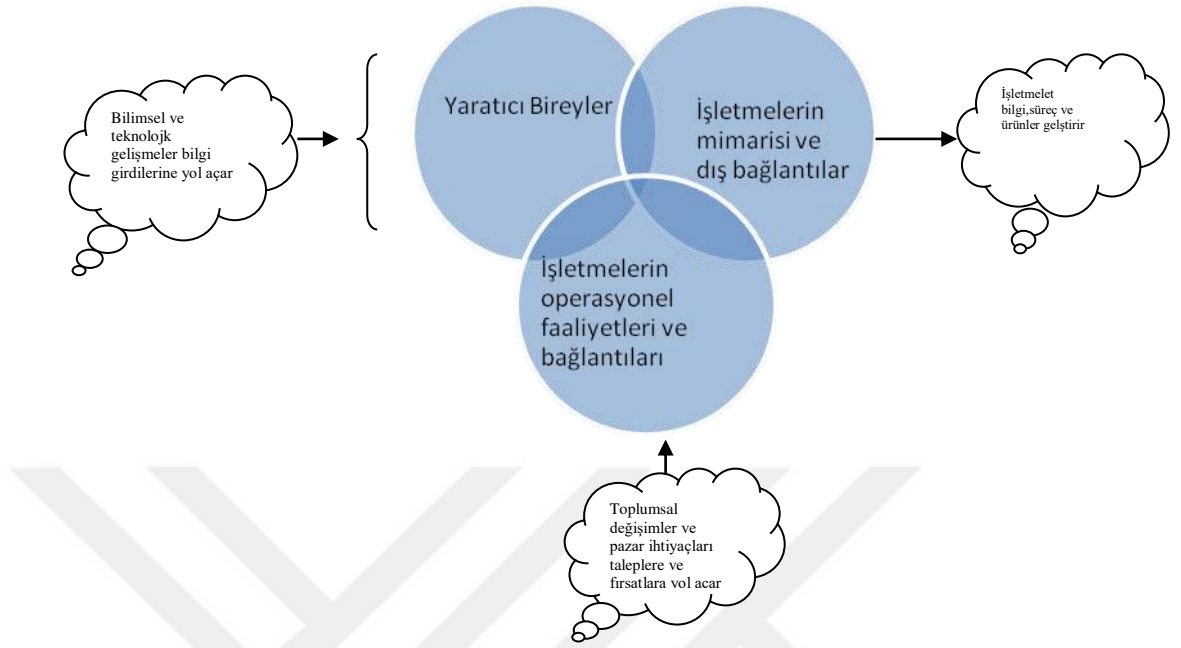
Schumpeter (1939) ünlü eseri “Konjonktür Dalgaları (Business Cycles)” çalışmasında yeniliği özetle, “üretim işlevinde değişiklik” olarak tanımlamaktadır. Yenilik konusundaki düşüncelerini, 1942 yılında kaleme aldığı “Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi” (Capitalism, Socialism and Democracy) adlı eserinde yaratıcı yıkım tezi Marx'ın artı değer kuramına dayanmaktadır (Schumpeter, 2012). Schumpeter'e göre;

“...kapitalist mekanizmayı çalıştıran ve çalışmasını devam ettiren; yeni tüketim maddeleri, yeni üretim metotları, yeni ulaşım metotları, yeni pazarlar, yeni endüstriyel örgütlenme tipleri, çeşitleridir ve bütün bunlar kapitalist teşebbüs tarafından yaratılmışlardır.... Yeni milli pazarların veya dış piyasaların açılması; el sanatları atölyelerinden, yoğun ve büyük işletmelere geçiş, kapitalist sistemi durmadan, yorulmadan içinden bir ihtilal, yenilenme havasında tutmakta; bütün bu elemanlar gene devamlı olarak eski faktörleri yok etmekte, yenilerini yaratmaktadır. Bu ‘Yaratıcı Yıkım Gelişimi’ kapitalizmin esas temeldir; ister istemez her kapitalist teşebbüs er geç bu gelişime ayak uydurmak zorundadır... ”.

Schumpeter için kapitalizmin özü, önceden düşünilemeyecek yeniliklerin tüm endüstrileri altüst ettiği, işleri yapmanın tüm yollarının yerini aldığı ve hayal

edilemeyecek türde mal ve hizmetler yarattığı baş döndürücü teknolojik değişimde yatmaktadır. Bir mutasyon güvenilir bir şekilde sürdürülecekse, yeni amaçları ve uygulamaları yeni kurumsal biçimlere dönüştürülmelidir: “Kapitalist motoru kuran ve harekete geçiren temel itici güç,” diye yazdı, “yeni tüketicinin mallarından, yeni üretim veya ulaşım yöntemlerinden, yeni pazarlardan, kapitalist girişimin yarattığı yeni endüstriyel organizasyon (Tirole, 1994) biçimlerinden gelir” (Schumpeter, 2010: 83). Mutasyona bir örnek olarak “zanaat atölyesinden fabrikaya ve US Steel gibi karmaşık bir şirkete kadar örgütsel gelişimin aşamalarından” bahseder. Schumpeter, yaratıcı yıkımı uzun ve karmaşık bir yaratıcı sürdürülebilir sürecin talihsiz bir yan ürünü olarak ele alır. “Kapitalizm” diye yazdı, “yaratır ve yok eder.” Schumpeter bu noktada kararlıydı: *“Yaratıcı tepki, sonraki olayların tüm gidişatını ve bunların “uzun vadeli” sonuçlarını şekillendirir. ... Yaratıcı tepki, sosyal ve ekonomik durumları tamamen değiştirir”* (Zuboff, 2019: 50). Schumpeter ne fiyat rekabetinin ne de kâr güdüsünün kapitalizm veya yenilik için gerekli olmadığını savundu: *“Ekonomistler sonunda tek gördükleri fiyat rekabetinin olduğu aşamadan çıkıyorlar [...] Önemli olan bu tür bir rekabet değil, yeni metadan, yeni teknolojiden, yeni arz kaynağından gelen rekabettir, mevcut firmaların... kârlarına değil... kuruluşlarına ve hayatlarına... vuran... yeni tip organizasyon”* (Schumpeter, 2010: 85). Schumpeter’e göre yenilik, değer yaratmanın ve dolayısıyla rekabet avantajının bir işlevidir (Von Krogh vd., 2011). Yenilik hakkındaki bu bakış açısı, yeniliğin değişiklikleri kapsadığı ve amacının değer yaratmak olduğudur. Bu katma değer, örgütün performansını operasyonel verimlilik, iyileştirilmiş çalışma uygulamaları veya sürekli değişen bir iş ortamında daha iyi esneklik ve çeviklik gibi çok sayıda cephede olumlu yönde etkileyecektir. Yenilik bir yetenektir ve dolayısıyla rekabet avantajının bir kaynağıdır. Bir yetenek olarak yeniliğe, sürdürülebilir rekabet avantajı sağlayan örgütsel kaynaklardan yararlanılarak ulaşılır (Schumpeter vd., 2017; Breznik ve Lahovnik 2012: 1132-1143). Schumpeterci görüş, işletmeleri farklı kaynak yığınları olarak görür - bu, bir işletmenin kaynaklarını zaman içinde yönetme ve yenilik performansını etkileyen yetenekleri geliştirme şeklidir. Yeniliğin nasıl gerçekleştiğini açıklamaya farklı disiplinler tarafından verilen farklı vurgu, Şekil 1.1’deki çerçevede bir araya getirilmiştir.

Şekil 1.1: Yenilik Sürecine Genel Bakış

Kaynak: Trott, 2017: 9.

Peter Drucker'ın yenilik kavramına yaklaşımı da benzer şekildedir. Drucker, yeniliği bir işletmenin temel süreci olarak tanımlar ve hızlı değişimlerin olduğu bir ortamda iş dünyasının başarılı olmasının en iyi ve muhtemelen tek yolunun yenilik yapmak ve bu değişiklikleri fırsatlara dönüştürmek olduğunu öne sürer (Drucker, 1985, 2006). Drucker'a göre; "yenilik, girişimcilerin özel bir araçtır, değişimden farklı bir iş veya farklı bir hizmet için bir fırsat olarak yararlanma yoludur. Öğrenilebilir, uygulanabilecek bir disiplin olarak sunulabilir. Girişimcilerin yenilik kaynaklarını, değişiklikleri ve bunların başarılı yenilik fırsatlarını gösteren semptomlarını amaçlı olarak aramaları gerekir. Başarılı yenilik ilkelerini bilmeleri ve uygulamaları gerekir" (Drucker, 1985: 19). Dolayısıyla, yüksek teknoloji ve yenilik mantıkçıların "oran bilşi (*ratio cognoscendi*)" olarak adlandırdıkları, bilmenin nedeni olan şeydir, bir fenomenin ortaya çıkışının ve varlığının nedeninin açıklanmasından ziyade bir fenomeni algılayıp anlamasının nedeni budur (Drucker, 1985: 4). Burada bir parantez açıp, çeşitli şekillerde anlaşılabilen çok geniş bir kavram olan yeniliğin, Myers ve Marquis (1969) tarafından kapsamlı bir şekilde yapılan tanımının sunulması, tartışılan konunun öneminin daha iyi anlaşılmasını sağlayabilir:

“Yenilik, tek bir eylem değil, birbiriyle ilişkili alt süreçleri de kapsayan toplam bir süreçtir. Bu sadece yeni bir düşünce anlayışı, yeni bir cihazın icadı yeni bir pazarın geliştirilmesi de değildir. Süreç, bütün bunların bütünleşik olarak hareket edebilmesidir.”

Yukarıdakiler de dâhil olmak üzere çoğu yazar, “yenilik” kavramını ticari ve pratik uygulamaları ile ilişkilendirerek tartışır. Bu durumda, icat fikir anlayışı, yenilik ise buluşun ekonomiye dönüşümüdür (US Department of Commerce, 1967). Öyleyse yeniliğin oluşumunda yeni fikirlerin yeşerebileceği uygun zeminlerin oluşturulması önem taşır. Yazar tarafından oluşturulmuş aşağıdaki basit denklem, iki terim arasındaki ilişkiyi göstermeye yardımcı olur:

$$\text{Yenilik} = \text{kuramsal kavrayış} + \text{teknik buluş} + \text{pazar değeri}$$

Ancak, karışıklığı önlemek için bu denklemdaki tüm terimlerin açıklanması gerekir. Yeni fikirler anlayışı yeniliğin başlangıç noktasıdır. Tek başına yeni bir fikir, ilginç olmakla birlikte, ne buluş, ne de bir yeniliktir, sadece bir düşünce veya düşünce koleksiyonudur. Entelektüel düşünceleri somut bir esasa dönüştürme süreci (genellikle bir ürün, süreç ya da daha ilerisinde bir endüstri modeli) bir icattır. Burası bilim ve teknolojinin önemli bir rol oynadığı yerdir. Bu aşamada buluşlar, şirket performansını artıracak çıktılar haline dönüştürmek için birçok farklı insan tarafından zor işlerle birleştirilir. Bundan sonraki faaliyetler pazar değerini temsil eder. Ancak, yeniliği temsil eden şey sürecin bütünlüğüdür. Bu ise yenilikçiliğin, yönetilmesi gereken birtakım ayırt edici özelliklere sahip bütünsel bir süreç olduğu fikrini ortaya koyar (Trott, 2017: 15).

Hiç kuşkusuz “yenilik” teriminin neyi temsil ettiğine ilişkin geniş kavramsal tartışmalara rağmen, genellikle yeni örgüt yapıları altında sunabilecekleri fırsatların analizinin yanı sıra, örgütlü değişim arayışına odaklanan sistemik bir süreç olarak kabul edilir (Christensen vd., 2008; Schumpeter 1934, 1942). Bu nedenle yeniliğin yönetimi, bu alanda geliştirilen birçok çalışmanın ilgi alanlarından biridir (Christensen vd., 2008; Schumpeter, 1934, 1942). Piyasalardaki işletmelerin performansında büyük bir heterojenlik olduğu ampirik stratejik yönetim çalışmalarından (örneğin Rumelt, 1991; McGahan ve Porter, 1997) iyi bilinen bir gerçektir. Örneğin Rumelt (1991:167-185) kâr oranlarında gözlemlenen farklılıkların arkasındaki en önemli açıklayıcı

faktörler olan büyük iş birimi etkileri, yani iş birimi düzeyinde gözlemlenmemiş faktörler olduğu sonucuna varmaktadır. Bu tür bir “rekabetçi heterojenlik” muhtemelen işletmeleri birbirinden ayıran uzun vadeli stratejik faktörlerle ilişkili olacaktır ve yenilik bu faktörlerden biridir (Madsen vd., 2018: 300; Madsen ve Walker, 2003: 889-902). Hoopes ve diğerleri (2003: 889-902) rekabet üstünlüğünün her işletmenin “ekonomik katkısı” açısından düşünülmesi gerektiğini öne sürmektedirler. Bununla birlikte, 1980'lerde Avrupa'da lanse edilen sözde Topluluk Yenilik Anketlerinden (CIS) önce, işletme düzeyinde yenilik faaliyetleri hakkında çok az kanıt vardı. Bu nedenle, 'rekabetçi heterojenlik' ile yenilik arasındaki bağlantılar, uzun bir süre, nicel mikroekonomik analizin incelemesinin ötesinde kaldı. Yeniliğe ilişkin yeterli mikroekonomik kanıt olmadan, hâkim görüş, sektörlerin yeniliğin heterojenliğinden yararlanmanın bir yolu olarak kullanılabileceğiydi. Pavitt (1984), böylesi bir sektörel görüşe dayanan bir yenilik modelleri taksonomisi önermiştir. Taksonomisinde (sınıflandırma çalışmasında) üç yenilik modeli tanıtıldı: (a) Tedarikçinin hâkim olduğu (b) yoğun üretim ve (c) bilim temelli. Taksonomi, yeniliklerle ilgili bir veri tabanından elde edilen mikro kanıtlara dayansa da taksonominin ana noktası, yenilik modellerinin sektörler arasında farklılık göstermesiydi. Sektörel seviye analizin ana odağı olarak benimsendiğinde, işletme düzeyinde birçok çeşitlilik göz ardı edilmiş olabilirdi (Pavitt, 1984: 343-373). Taksonominin kullanıcıları, sektörler içindeki işletmelerin heterojenliği sorusuna nadiren geri döndüler. Aslında Archibugi (2001) sektörel taksonomilerin deneysel araştırmalarda bir sınıflandırma aracı olarak eleştirmeden benimsenmiş olduğunu ileri sürer. Sektörlerin, işletmelerin nasıl yenilik yaptığını temsil etmek için kullanılabileceğine dair temel varsayım, bu yazında ancak son zamanlarda sorgulanmıştır.

CIS anketinin ilk örneklerinden elde edilen verilere dayanan çalışmalar, örneğin Hollenstein, (1996, 2003), de Jongand Marsili (2006), Leiponen ve Drejer (2007) ve Cesaratto ve Mangano (1993) geleneksel “bilime dayalı” yenilik fikrinin yanı sıra, birçok işletmenin “pazar odaklı” ve “süreç, üretim, tedarikçi odaklı” stratejilere güvendiğini gösterdi. (bkz. Hamşioğlu, 2018a: 187-203; Hamşioğlu, 2018b: 437-451) CIS'in dördüncü turundaki örgütsel ve pazarlama değişiklikleri hakkındaki kanıtları kullanan Frenzand Lambert (2009), “daha geniş yenilik” modu dedikleri şeyi ekledi. Jensenet ve diğerleri (2007), Danimarka DISKO anketine dayanarak, işletmelerde

“bilim, teknoloji ve yenilik” ve “yapma, kullanma ve etkileşim” modları olarak etiketlenen iki tür öğrenmeyi vurguladı. Bu konudaki diğer çalışmalar, işletmenin rutin davranışlarını ve teknoloji tedariki, ittifaklar, yenilik, eko-yenilik ve stratejik yenileme dâhil işletme düzeyindeki faaliyetler bağlamında performans sonuçlarına olan bağlantıyı vurgulamaktadır (Lim ve Falk 2018: 2). Bu ve benzeri çalışmalardan ortaya çıkan önemli bir soru, aynı sektördeki işletmelerin homojen olma eğiliminde olup olmadığıdır (Srholec ve Verspagen, 2011). Genel olarak, bu katkılar evrimsel ekonomiden etkilenen bilim adamları arasında, doğrusal bir yenilik görüşünden daha bütünsel bir döngüsel bir modele doğru bir hareketi desteklemektedir. Bu kapsamda buluşların ve yeniliklerin her ikisi de yenilik ile karakterize edilmesine rağmen, pazara giriş, yani ekonomik kullanım, yeniliğin ayırt edici bir özelliğidir. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD, 1997b) yenilikleri ürün, süreç ve örgütsel yenilikler olarak sınıflandırmaktadır (Rennings, 2000: 319-323) Başka bir deyişle, bütünsel strateji içeren bu yeniliğin özü, endüstriyi/işletmeyi yeni bir ideale göre yeniden yaratmaktır. Bu ise ancak işletmede kaynak tabanlı uygulamalar çerçevesinde gelişip, kök salabilecektir. O halde eko-pazarlama faaliyetlerinin de bu değişimle yoğrulacağı bir düzende; teknolojik çeşitlenmeye neden olarak geleceğe bağlanmasının ve onu nasıl şekillendireceğini bilmesinin yolu “eko-yenilik” olacaktır.

1.2.1. Eko-Yenilik: Tanımı ve Kapsamı

Bugün iklim değişikliği dünya siyaset gündeminin üst sıralarında yer alırken, eko-yenilik üzerinden yeni bir küresel politika hedefine işaret etmektedir. Bilgiye dayalı rekabet gücü ve bunun eko-yenilik ile ilişkisine daha güçlü odaklanma doğayı ve yeşil rekabet edebilirliğin kapsamını ve yeniden küreselleşen yükselen ekonomilerde oynadığı rolü de üst sıralara çekmektedir. Bu nedenle, kuruluşların çevresel yenilikçiliklerini geliştirmeleri için kaynaklarını eko yeniliğe yönlendirmeleri gerekir. Eko-yenilik konusunda son yirmi yılda yapılan akademik çalışmalarda muazzam bir artışın olması da bunun göstergelerinden biridir. Eko-yenilik ile ilgili bilimsel yazın incelendiğinde, yenilik gelişimlerinin tanımlarından ve teknolojik nişler ile sosyo-teknolojik peyzajlar arasındaki çok düzeyli etkileşimler üzerindeki yayılmalardan, yönetim kuramlarının geçişine ve sosyoekonomik sistemlerin birlikte evrimine kadar uzanmaktadır (Ekins, 2010: 267-290). Bununla birlikte “eko-yenilik”, “sürdürülebilir yenilik”, “çevresel yenilik” ve “yeşil yenilik” gibi kavramların farklı bilim adamları

tarafından çok benzer şeyleri tanımlamak için kullanıldığını kuvvetle göstermektedir. İlginç bir şekilde, bu kavramların doğru bir tanımını bulmak ise neredeyse imkânsızdır. Aksine, "eko-yenilik" için henüz ortak bir tanım olmasa da benzer bağlamda ifade edilen çok sayıda tanım alan yazınında yer almaktadır. İlk tanımlardan ilki Fusler ve James (1996) tarafından “yeni ürün ve süreçlerin müşteri ve işletme açısından bir değer yaratırken, çevresel etkileri önemli ölçüde azaltması” olarak yapılmıştır. Klemmer ve diğerleri (1999) ilgili aktörleri belirterek benzer bir tanım yapar: Eko-yeniliklerin tümü, ilgili aktörlerin (işletmeler, politikacılar, sendikalar, dernekler, kiliseler, hane halkı) ölçütleridir:

- Yeni fikirler, davranışlar, ürünler ve süreçler geliştiren, uygulayan veya tanıtan,
- Çevresel yüklerin azaltılmasına veya ekolojik olarak belirlenmiş sürdürülebilirlik hedeflerine katkıda bulunan.

Eko-yeniliği pazar odaklı bir yaklaşımla, politik bir hedef olarak açıklayan Andersen (2008) “[eko-yenilik] pazarda yeşil rantı çekebilen yeniliktir” diyerek farklı bir bakış açısı ortaya koyar. O’na göre eko-yenilik konsepti işletmelerin rekabet gücü ile yakından ilgilidir ve ana argümanı, işletmelerin her zaman eko-yenilikçilikten çok kirleticiler olarak görülmesidir. Aynı şekilde Keeble ve diğerlerine (2005) göre de “*sürdürülebilirlik odaklı yenilik*, sosyal, çevresel veya sürdürülebilirlik sorunu tarafından yönlendirilen ürün, hizmet veya süreçlerin yeni pazar alanı yaratması”dır (Keeble vd., 2005). Bu bilim insanları sürdürülebilirlik kavramını ana akım eğilimlerden farklı olarak eleştirel bir bakış açısıyla ele alırken, sürdürülebilir yeniliğin yeni pazarlar yarattığını açıkça ifade etmişlerdir. Diğer birçok bilim insanı ise “yeşil ürünleri ve yeşil süreçleri” savunan genel bir tanımdan yana tavır almışlardır. Örneğin Chen ve diğerleri (2006) eko-yeniliği “enerji tasarrufu, kirliliği önleme, atık geri dönüşümü, yeşil ürün tasarımları veya kurumsal çevre yönetimi ile ilgili teknolojilerdeki yenilik dahil olmak üzere yeşil ürünler veya süreçlerle ilgili donanım veya yazılım yeniliği” olarak tanımlamaktadırlar (Chen vd., 2006: 331-339).

2007’de Avrupa Komisyonu, “Rekabet Edebilirlik ve Yenilik Çerçeve Programı” başlıklı yenilik finansmanı için bir program başlattı. Bu programın büyük bir kısmı eko-yeniliği finanse etmeyi amaçlamaktadır. Bu belge ana hatları ile eko-

yeniliğin, çevre üzerindeki etkiyi azaltarak veya enerji dâhil doğal kaynakların daha verimli ve sorumlu bir şekilde kullanılması yoluyla sürdürülebilir kalkınma hedefine doğru önemli ve kanıtlanabilir ilerleme sağlamayı amaçlayan herhangi bir yenilik biçimi olduğunu" belirtmektedir. Yine eko-yeniliğin nihai hedefini tanımlamak için sürdürülebilir kalkınma kavramına vurgu yapılır. Avrupa Komisyonu girişimi INNOVA (2006) daha zarif bir tanım sağlar (<http://www.ecoinnovation.eu/>):

“Eko-yenilik, insan ihtiyaçlarını karşılamak ve doğal kaynak (enerji dâhil malzemeler ve yüzey alanı) başına çıktının yaşam döngüsü boyunca asgari düzeyde kullanılması ve toksik maddelerin asgari düzeyde salınmasıyla herkes için daha iyi bir yaşam kalitesi sağlamak için tasarlanmış yeni ve rekabetçi fiyatlara sahip malların, süreçlerin, sistemlerin, hizmetlerin ve prosedürlerin oluşturulmasıdır”. Bu tanım ileriye dönük bir adım olarak nitelendirilmektedir çünkü iki önemli fikir içermektedir. Birincisi, eko-yeniliğin amacı sadece yeni pazarlar yaratmak veya eski pazarların yerini almak değil, aynı zamanda “insan ihtiyaçlarını” karşılamak olan özel bir tür yeniliktir. İkincisi, yenilik dinamiklerinin çevresel etkileri ile ilgilidir. Eko-yeniliğin geniş bir kapsamı vardır. Bu, bir dizi toplumsal soruna (iklim değişikliği, kaynak yoğun üretim, kirlilik, yoksulluk vb.) bir yanıttır, ancak eko-yenilik için güçlü bir ticari durumun varlığı da yadsınamaz bir gerçekliktir.

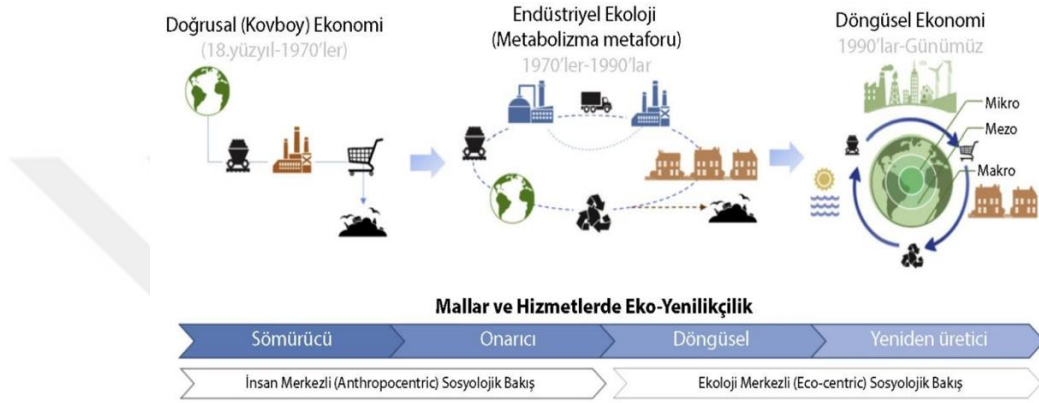
EIO (Eco-Innovation Observatory) (2013) eko-yeniliği “...doğal kaynakların kullanımını (malzeme, enerji, su ve toprak dâhil) ve ürün yaşam döngüsü boyunca zararlı maddelerin salınımını azaltan yeni ya da önemli ölçüde geliştirilmiş ürün (mal ya da hizmet), süreç, örgütsel değişim ya da pazarlama çözümleri” olarak tanımlamaktadır (EIO, 2013: 2). Bu rekabet üzerinde örgütlenen kapitalist üretim tarzının yapısında mevcut olan teknolojik ve örgütsel dinamizmi açıklar (Harvey, 2017: 43). Aynı zamanda bu tanımdaki kapsayıcı fikir eko-yeniliğin gelecek yönelimli bir pazarlama stratejisi olduğudur. Nitekim yeniden küreselleşen tekno/ekonomik üretimi örgütleme evresinde, eko-yenilik artımsal değişikliklerden yıkıcı değişikliklere kadar farklı derecelerde birçok değişime yol açan, birbirine bağımlı ve birbiriyle bağlantılı ama aynı zamanda özerk formlardan oluşan pazar koşullarını değiştirebilme kapasitesine gönderme yapar. Bu kapasitenin bir parçası olarak *artımsal eko-yenilikler* (*incremental eco-innovations*) bir bileşenin değiştiği, niteliğinin iyileştiği ama sistemde veya bileşenler arasındaki ilişkide bir değişikliğin olmadığı yeniliklerdir. Pazar

tarafından yönlendirilen bu yenilikler ürün/hizmet, süreç veya örgütsel uygulamalarda geliştirilen bileşenlerle ilgilidirler ve işletme için “hızlı kazanım” sağlayabilirler. Genellikle tek başına sistemik bir değişikliğe yol açmasalar da bu yenilikler zamanla artarak birikir ve özellikle büyük ölçekte uygulanırsa, o zaman önemli bir değişikliğe neden olabilir ve geçici rekabetçi üstünlüğün kaynağı olabilirler. *Yıkıcı eko-yenilikler* (disruptive eco-innovations) ise bir paradigma da veya tüm sistemin işleyişinde değişikliklere yol açan yenilikler olarak pazarı yönlendirebilme kapasitesini temsil eder. Tüm pazarların, tüketici davranışının ve teknolojik sistemlerin yeniden yapılandırılmasına yol açabilirler. Bu tür yeniliklerden kaynaklanan sistemik değişiklikler, mevcut bazı ürünleri/hizmetleri gereksiz hale getirirken, yeni ihtiyaçlar ve pazarlar yaratabilir. Bu durumda, uzun vadeli yararlar elde etmenin kısa vadeli maliyetleri veya “yavaş kazançları” olabilse de üstün performansın ve/veya sürdürülebilir rekabetçi üstünlüğün belirleyicisi olabilir (Papatya, 2013). Avrupa Komisyonu (2010: 60) içinde, “eko-yenilik, sürdürülebilirlik, rekabetçilik ve iş yaratma arayışının doğal kavşağıdır”. Dolayısıyla eko-yeniliği makroekonominin temeli olan ekonomik modellemenin habercisi olarak kısaca “*yenilikçi yeniden üretim*” modeli olarak tanımlayabiliriz.

Bu açıdan EIO (2013) raporuna göre eko-yenilik kapsamında işletmeler çevreyi yalnızca bir malzeme kaynağı veya ayrı ayrı ele alınması gereken harici bir zorluk olarak görmek yerine, gelecekte çevresel sürdürülebilirliği müşteri ihtiyaçlarını nasıl karşılayacakları konusunda içselleştirerek, değer yaratma, sunma ve yakalama yöntemlerindeki değişikliklerle oyunun kurallarını değiştirebileceklerdir (EIO, 2013: VII). Böylece, daha az çevresel etkiye sahip birincil ve ikincil kaynakları tedarik etmek ve kaynak ve enerji verimsiz ürün ve süreçleri yenileriyle ikame etmek için tedarik zinciri genelinde işbirlikleri yoluyla temel eko-yenilikler gerçekleştirilecektir. İşletme-müşteri ilişkisi, işletmenin ürün satmaktan, ürünlerden elde edilen faydayı satmaya geçmesiyle değişecek, böylece mülkiyetin önemi azalacak ve ürünlerin ömrünü uzatmak için yeni teşvikler yaratılacaktır. Şu anda, artan tüketici farkındalığı birçok yaratıcı iş modeline yol açsa bile değişim için teşvik eksikliği (örneğin, doğal kaynakların düşük fiyatı) ve belirsiz bir politika yönü eko-yeniliğin önünde aşılması gereken önemli bir engel olarak görülmektedir.

Daha yakın zamanlarda, çevresel kısıtlamalara sistemik bir yanıt olarak döngüsel bir ekonomi yaratma hedefi öne çıkmıştır. EIO (2018) “eko-yeniliği, AB Döngüsel Ekonomi (bkz. resim 1.1) gündeminin amaçlarına ulaşmak için uygulanan bir değişiklik” olarak tanımlamaktadır (EIO, 2018). Bu tanımdaki kapsayıcı fikir, büyümeyi kaynak kullanımından “ayırarak”, böylece çevreyi korumak, kirliliği azaltmak, iş maliyetlerini azaltmak ve ekonomiyi geliştirmektir.

Resim 1.1: Doğrusal (Geleneksel) Ekonomiden Döngüsel Ekonomiye Geçiş

Kaynak: Özsoy, 2018: 132.

Bu bağlamda eko-yenilik, doğrudan veya dolaylı ekolojik iyileştirmeleri ortaya çıkarmak için kullanılan bilginin ticari amaçlara uygulanarak eko- kalkınmaya katkıda bulunan ürün/hizmet ve süreçlerin geliştirilmesidir. Bu çevre dostu teknolojik gelişmelerden sürdürülebilirliğe doğru sosyal olarak kabul edilebilir yenilikçi yollara kadar bir dizi ilgili fikri içerir. Yeni teknolojik fikirlerin ve teknolojinin neden ve ne oranda yayıldığını açıklamaya çalışan araştırma alanı eko-yenilik yayılması olarak, eko-yenilik ise “çevreye fayda sağlayan ve böylece çevresel sürdürülebilirliğe katkıda bulunan yeni veya değiştirilmiş süreçler, uygulamalar, sistemler ve ürünlerden oluşan yenilikler” olarak tanımlanır. Bahsedilen tüm yazarlar, eko-yeniliği, kaynakların daha sorumlu ve verimli bir şekilde kullanılmasını sağlamak ve insan faaliyetinin çevre üzerindeki etkisini en aza indirmek için bir araç olarak görmektedir. Dolayısıyla, eko-yenilik yazınında dört temel kavram ortaya çıkar: (Pensara, 2012: 138)

- Eko-yenilik, çoğunlukla yenilik kuramının sınırları içinde yer almaktadır. Yeniliğin amacı her zaman bir süreç, ürün, hizmet veya yöntemdir;
- Çoğu yazar, eko-yeniliğin pazar odaklı olması gerektiğini düşünmektedir.

Çevreyi koruyabilen ve aynı zamanda işletmelerin rekabet gücünü artırabilen bir kazan-kazan süreci olmalıdır;

- Çevresel etki kavramı oldukça belirsiz bir şekilde tanımlanmış olsa da tüm tanımlar insan eyleminin çevre üzerinde azaltılması gereken bir yük olduğu fikrini paylaşmaktadır;
- Son olarak, bazı yazarlar kurumsal ve sosyal yönler de dâhil olmak üzere daha geniş bir eko-yenilik görüşünü savunmaktadır.

Eko-yenilik konusu, çevre ekonomisi ve yenilik ekonomisi olmak üzere iki farklı ekonomik alt disiplin arasında sınıra yerleştirilmiştir. Çevre ekonomisi çevre politikası araçlarının nasıl değerlendirileceğini anlatırken, yenilik ekonomisi yenilik kararlarını etkileyen faktörlerin karmaşıklığı hakkında iç görüleri yer vermektedir. Rennings (2000) çalışmasında eko-yeniliğin üç özelliği belirlemiştir: Çifte dışsallık sorunu, düzenleyici itme/çekme etkisi ve sosyal ve kurumsal yeniliğin artan önemi. Yenilik ekonomisinde ilk ikisi yaygın olarak göz ardı edilirken, üçüncüsü en azından uygun şekilde detaylandırılmamıştır. Ona göre, bu özelliklerin göz önünde bulundurulması, belirli bir eko-yenilik politikası oluşturarak pazar başarısızlığının üstesinden gelmeye ve daha geniş bir yenilik anlayışıyla bir 'teknoloji önyargısı'nın önlenmesine yardımcı olabilir (Rennings, 2000: 319).

Bu kapsamda, iş ekosistemlerinin sürdürülebilir kalkınmaya odaklı eko-yenilik faaliyetlerini başlatması kuruluşların biyosferin korunması odaklanarak mevcut ve gelecekteki rekabet gücünü korumaları için hayati öneme sahiptir. Çevresel zorluklar, bu nedenle kuruluşların rekabet güçlerini ve performanslarını artırmaları için potansiyel bir nimettir. Bunun nedeni, çevre konularının artan önemi, kuruluşların çevresel girişimleri (eko-girişimler) stratejilerine entegre etmelerine olanak tanımasıdır. Bu eko-girişimler, faydalardan yararlanmak için tüm paydaş gruplarının katılımını gerektirir (Ball ve Lunt, 2020: 405-415). Buna karşılık, kuruluşun eko-yenilikçiliğe karşı problem çözme yeteneği geliştirilir (Pham, Paillé ve Halilem, 2019: 1088-1099). Aslında, kaynaklarını ve yeteneklerini çevresel zorlukları ele almaya yönlendiren kuruluşlar, daha büyük rekabet avantajları elde edeceklerdir. Örneğin, ürünlerinde sürekli iyileştirmeler yaparak atık ve sera gazı emisyonlarının en aza indirilmesini kendi etik değerlerine yerleştiren işletmeler, kirliliği önleme stratejik kabiliyetini

geliştirebilirler. Bu yetenek potansiyel olarak daha düşük üretim maliyetlerini teşvik edebilir. Bu nedenle, kuruluşların eko-yenilikçiliklerini geliştirmeleri için kaynaklarını eko-yeniliğe yönlendirmeleri gerekir (Hart, 1995: 986-1014).

1.2.3. Eko-Yenilik Türleri

Eko-yeniliğin sınırları dış ve iç eko-yenilik olarak tanımlanmaktadır. Eko-yeniliğin dış sınırı, tedarikçiler (Lee ve Kim, 2011: 527-528), düzenleyiciler (del Río vd., 2010: 541-557) ve pazar talebi (Lin vd., 2013: 101-107) dâhil olmak üzere kuruluşun yeşil ve sürdürülebilir faaliyetler için tüm dış faaliyetlerini içerir. Eko-yenilik faaliyetlerinin iç sınırı, örgütsel yönetim (Eiadat vd., 2008: 131-145), üretim süreci (Dangelico ve Pontrandolfo, 2010: 471-486) ve yeni ürün geliştirme (Lin vd., 2013) olarak ele alınmaktadır. Ayrıca, araştırmacılar eko-yeniliği paydaşlar (Klewitz ve diğerleri, 2012: 442-467), örgüt stratejileri, (Boons vd., 2012: 9-19), örgütsel liderlik (Bahzar, 2019: 408-414), örgüt kültürü (Wang, 2019: 666-683) ve hükümet politikası (Veugelers, 2012: 1-14) da dâhil olmak üzere farklı bakış açılarından ele almışlardır (Cheng vd., 2012: 81-90). Eko-yeniliğin iç sınırına odaklanan bu çalışma, eko-yeniliğin etkilerini örgütsel stratejik bakış açısıyla incelemektedir. Dolayısıyla çalışma kapsamında eko-yenilik türleri ürün, süreç ve örgütsel yenilikler kapsamında açıklanmaktadır. Bununla birlikte eko-yeniliğin iç sınırının tüm ilgili yönlerinin dâhil edilmesini sağlamak için kapsamlı bir yazın taraması yapılmıştır. Örneğin, Kemp ve Arundel ortak yeniliklerin teknik, örgütsel ve pazarlama yeniliklerini içerdiğini iddia ederken (Kemp ve Arundel, 1998), del Río ve diğerleri, eko-yenilik türlerini süreç/ürün yeniliği, olgun/olgunlaşmamış yenilik ve radikal/artan yenilik olarak sınıflandırmıştır (del Río vd., 2010: 541-557). Horbach (2008), Triguero ve diğerleri (2013) üç tür eko-yenilik üzerinde çalışmışlardır: Eko-süreç, eko-ürün ve eko-örgütsel yenilikler. Genel olarak, iç yeniliği incelemek için, yazın eko-süreç, eko-ürün ve eko-örgütsel yenilik faaliyetlerine odaklanmayı öneriyor gibi görünmektedir (Horbach, 2008: 163-173; Triguero vd., 2013: 25-33).

Bu kapsamda, OECD yönergelerini takip ederek, eko-yenilik türlerini ayırt edebiliriz (OECD, 1997a). Eko-yenilik, çevresel yükü önlemek veya azaltmak için yeni veya değiştirilmiş ürünlerden ve süreçlerden oluşan çok özel yenilik türlerini ve çevresel etkileri azaltmak amacıyla işletme içindeki süreçlerin ve sorumlulukların

yeniden düzenlenmesini yani eko-örgütsel yenilikleri içerir (bkz. Şekil 1.2).

Şekil 1.2: Eko-Yenilik Türleri

Kaynak: Rennings vd., 2006: 47.

1.2.3.1. Eko-Süreç Yeniliği

Son çalışmalar, eko-yenilikler kapsamında kirlletici endüstrilerin çoğunun, ürünlerden çok süreçlere odaklandığını göstermektedir. Çünkü düzenleme ve tüketici baskıları daha çok ürüne değil, esas olarak sürece odaklanmaktadır (Kivima ve Kautto, 2010: 289-305). Kirliliğin önlenmesine yönelik eko-süreç yenilikleri, işletme faaliyetlerinin çevresel etkilerini azaltmayı amaçlamaktadır. Maliyet azaltma ve verimlilik odaklı “süreç sırasında” esas olarak süreç değişiklikleri ve modifikasyonlarına yoğunlaşmadır. Bu tür yeniliklerin bazı örnekleri, üretim sürecinde önleyici ekipman bakımı, malzeme optimizasyonu ve aşama azaltma gibi çeşitli uygulamalara başvurulduğunda akademik yazında bulunabilir.

Ayrıca, eko-süreç yeniliğinde sürekli süreçlerin iyileştirilmesi ve örtülü bilgi ve becerilerin geliştirilmesi, aynı zamanda işletmenin kaynak ve yeteneklerini de zenginleştirmektedir (Hart, 1995: 986-1014). Aynı şekilde, bazı bilim adamları, kirliliği önleme odaklı işletmelerin, kaynak tabanlı bir bakış açısıyla, daha rekabetçi ve yenilikçi olduğunu tartışmaktadırlar (Shrivastava, 1995: 183-200; Russoand ve Fouts, 1997: 534-559; Sharma ve Vredenburg, 1998: 729-753; King ve Lenox, 2002: 289-299), aslında, yenilik yetenekleri ve kirliliği önleme taahhüdü, birbirini tamamlayan varlıklardır (Hart ve Dowell, 2010: 1464-1479). Bununla birlikte, yazın taramasında

eko-süreç yeniliklerinin tanımının bugüne kadar çevre yönetimi bilim adamları tarafından yeterince ele alınmadığını görülmektedir. Atıfta bulunulan tanımların çoğu, bu tür yeniliklerin ayırt edici özelliklerini tanımlarken çok açık ve net olmamakla birlikte yine de bu konuda önemli bir katkı sağladıkları da söylenebilir.

Tablo 1.3: Eko-Süreç Yeniliği Tanımları

Yazar	Tanım
Ziegler ve Rennings (2004), Rennings vd., (2006)	Çevresel etkiyi azaltmayı amaçlayan yeni veya değiştirilmiş süreçler
Ziegler ve Nogareda (2009)	Yeni ekolojik olarak sürdürülebilir iç süreç yapılandırmaları
Chen vd., (2006)	Kirliliğin önlenmesi, atık geri dönüşümü, sıfır toksik etki ve enerji tasarrufu ile ilgili süreç yenilikleri
Gonzalez-Benito ve Gonzalez-Benito (2008)	Çevresel Süreç Yenilikleri şunları içerir: - Atıkların sorumlu bir şekilde ayrılması ve hazırlanması - Emisyon filtreleri ve boru sonu kontrolleri - Enerji tasarrufuna yönelik proses tasarımı ve doğal kaynak optimizasyonu - Atık azaltma ve malzeme optimizasyonuna odaklanan üretim planlaması ve kontrolü
Rennings vd., (2006)	Kirlilik kontrol teknolojileri: Süreç için önemli olan ve çevre mevzuatına uymaya yönelik teknolojiler
Frondele vd., (2007)	Kirlilik kontrol teknolojileri: Ek önlemlerin uygulanmasıyla kirlenici emisyonları azaltan teknolojiler
Glavic ve Lukman (2007)	Kirlilik kontrol teknolojileri: Oluşan tüm atıkların bir baca veya benzeri bir cihazla tahliye edilmesi işleminin sonucunda kirlenici maddelerin arıtılmasını içeren önlemler
Del Rio Gonzalez (2005)	Kirlilik kontrol teknolojileri: Üretim süreçlerine eklenen bu cihazlar, süreçte değişiklik yapmadan, birincil emisyonları daha kolay yönetilebilir maddelere dönüştürmeyi hedefler. .
Rennings vd., (2006)	Temiz teknolojiler: Temiz üretim yöntemleriyle doğal kaynak kullanımını azaltan teknolojilerdir.
Kivimaa ve Kautto (2010)	Temiz teknolojiler: Sürekli iyileştirmeyi, maliyeti en aza indirmeyi, kaynakları ve enerji verimliliğini ve su tüketimini azaltmayı amaçlayan süreç değişikliklerine odaklanan teknolojiler.
Del Rio Gonzalez (2005)	Temiz teknolojiler: Yalnızca üretim sürecinde değil, tüm ürün yaşam döngüsü boyunca kirlenici ve atıkları azaltmayı amaçlayan süreç değişiklikler. (Temiz Ürünler)

Tablo 1.3 deki tanımlar dikkate alındığında bu konudaki araştırmacıların, sözde kirlilik kontrol (boru sonu) süreç yenilikleri ile temiz teknolojiler arasında ayırım yapmakla daha çok ilgilendikleri görülmektedir. Bazı katkılar, eko-süreç yeniliğini ürün yenilikleri ile aynı şekilde tanımlamaktadır. Tek farkları, eko-süreç yeniliklerine 'yeni veya değiştirilmiş süreçler' ve eko-ürün yeniliklerine “yeni veya değiştirilmiş ürünler” olarak atıfta bulunulmasıdır. Bu nedenle, bazı bilim adamlarına göre (Ziegler ve Rennings, 2004; Rennings vd., 2006: 45-59), eko-süreç yenilikleri, çevresel etkiyi azaltmayı amaçlayan yeni veya değiştirilmiş süreçlerdir. Benzer şekilde, Ziegler ve Nogareda (2009) onları ekolojik olarak sürdürülebilir yeni iç süreç yapılandırmaları (konfigürasyonları) olarak tanımlamaktadırlar (Ziegler ve Nogareda, 2009: 885-893) Benzer şekilde, ama daha spesifik olarak, Chen ve diğerleri (2006: 331-339) eko-süreç yeniliklerinin kirliliğin önlenmesi, atık geri dönüşümü, toksik etkinin bulunmaması ve

enerji tasarrufu ile ilgili olduğunu ileri sürerek ek hususlar sağlamaktadırlar.

Bu nedenle, görülebileceği gibi bu tanımlar ulaşmak istenen son hedefi vurguladıkları için yani çevresel etkinin azaltılması ve sürdürülebilirlik ve enerji tasarrufu veya kirlilik önleme gibi daha çok sonuç odaklıdır. Yukarıdaki genel tanımların aksine, diğer bilim adamları, tanımlarında bir adım öne geçerek bu tür yeniliklerin temel özelliklerini daha açık bir şekilde belirtmek için önemli çaba sarf etmişlerdir. Örneğin Gonzalez-Benito ve Gonzalez-Benito (2008:60-73) süreç odaklı bir dizi çevresel uygulamayı çok açık bir şekilde detaylandırmaktadırlar:

- Atıkların sorumlu bir şekilde ayrılması ve hazırlanması,
- Emisyon filtresi ve boru ucu kontrolleri,
- Enerji tasarrufu ve doğal kaynak optimizasyonuna yönelik süreç tasarımı,
- Atık azaltma ve malzeme optimizasyonuna odaklanan üretim planlama ve kontrolü.

Kısacası, önceki düşünceleri dikkate alarak, eko-süreç yeniliklerini, sürecin kendisini ve sonuçlarını etkileyen önlemlerin uygulanması ve geliştirilmesinden oluşan iç operasyonların çevresel etkisinin azaltılmasına yönelik, yeni veya değiştirilmiş süreçler olarak tanımlayabiliriz. Bu önlemlere örnek olarak, süreçte kullanılan doğal kaynakları azaltmayı amaçlayan süreç tasarım değişiklikleri ve sürecin sonuçlarını kontrol etmeye yönelik önlemler dâhilinde, filtrelerin ve boru sonu kontrollerinin takılması ve sorumlu atık ayrımı ve hazırlanması sayılabilir. Süreç yeniliği, belirli miktarda çıktının daha az girdiyle üretilmesini sağlar. Bu ise işletmelere daha az kaynak kullanmanın getirdiği avantajlardan yararlanma imkânı da sunmaktadır (Yurdakul, 2018: 20).

Eko-süreç yeniliği işletmelerde genellikle temiz teknoloji ve boru sonu teknolojisi (kirlilik kontrol teknolojisi) olmak üzere iki şekilde uygulanır. Kirlilik kontrol teknolojisi, üretim sürecinde önemli bir değişiklik yapmadan atıkların ve kirlitici unsurların üretim sürecinin sonuna eklenen bir mekanizma ile emisyonun dönüştürülmesini ifade eder. Temiz teknoloji ise üretim sürecinin tamamında önemli değişiklikler yaparak toplam atık ve kirlilik miktarını azaltmayı ifade eder. Her iki uygulama da sermaye harcaması gerektirir ancak kirlilik kontrol teknolojisi üretim

maliyetini azaltma potansiyeli taşımazken temiz teknoloji üretim sürecinde verimlilik sağlayarak materyal ve enerji kullanımını azaltarak işletme verimliliği ve rekabet avantajı yaratma potansiyeli taşır. Her iki uygulama da bir eko-yenilik olmakla beraber farklı yaklaşımlara ve sonuçlara sahiptir (Yurdakul, 2018: 23).

Daha önce belirtildiği gibi, çevre yönetimi yazınının çoğu kirlilik kontrol (boru sonu) yenilikleri ile temiz teknolojiler arasında ayırım yapmaktadır (Rennings vd., 2006). Triebswetter ve Wackerbauer (2008) tarafından belirtildiği gibi, bu ayırım üretkenlik, üretim maliyeti, yatırım kararları, uyarılma maliyeti ve mevcut üretim yöntemleriyle uyumluluk açısından önemlidir. Bu anlamda, kirlilik kontrol teknolojilerinin toplam üretkenliği düşürüp, üretim maliyetini artırırken, temiz teknolojilerin verimliliği artırma ve üretim maliyetini düşürme potansiyeline sahip olduğu ileri sürülmektedir. Tersine, kirlilik kontrol (boru sonu) teknolojileri daha az üretim yatırımı gerektirir, daha düşük adaptasyon maliyetine sahiptir ve hazır üretim yöntemleriyle daha kolay uyumludur, dolayısıyla üretim riskini azaltır.

Günümüzde çevre bilimcileri arasında, kirlilik kontrol önlemlerinin sürecin kendisine değil, sürecin sonuçlarına odaklandığı genel olarak kabul edilmektedir. Rennings ve diğerlerine göre, bu teknolojiler çevre mevzuatına uymak için daha fazla yönelimlidir ve süreç için gerekli değildir (Rennings vd., 2006). Frondel ve diğerleri (2007), kirlilik kontrol (boru sonu) teknolojilerinin kirletici emisyonları azalttığını savunurken, Glavick ve Lukman'a göre (2007:1875-1885) bu önlemler, tüm atıklar zaten üretildiğinde ve bir baca veya benzeri bir cihazla boşaltıldığında, sürecin sonunda kirletici maddelerin arıtılmasını içerir. Bu nedenle, Del Rio Gonzalez'yi (2005) takiben, kirlilik kontrol teknolojileri, süreçte değişiklik gerektirmeden, birincil emisyonları daha kolay yönetilebilir maddelere dönüştürmeyi amaçlayan üretim süreçlerine eklenen cihazlardır.

Öte yandan, temiz teknolojilerle ilgili tartışma, bu tür teknolojilerin yalnızca süreç odaklı olup olmadığı veya aynı zamanda ürünleri de kapsayıp kapsamadığına bağlıdır. İlk yaklaşımı destekleyen Rennings ve diğerleri (2006) temiz teknolojilerin “süreç sırasında” gerçekleştirilen operasyonların çevresel etkisini azaltan teknolojiler olduğunu düşünmektedir. Frondel ve diğerlerine göre (2007) temiz teknolojiler, daha temiz üretim yöntemleriyle kaynak kullanımını azaltır ve Kivimaa ve Kautto (2010)

için bu teknolojiler, sürekli iyileştirme, maliyet minimizasyonu, kaynaklar ve enerji verimliliği ve su tüketiminin azaltılmasına yönelik süreç değişikliklerine odaklanarak açıklanabilir. Bununla birlikte, diğer katkılar (Del Rio Gonzalez, 2005) konuya daha kapsamlı bir perspektiften bakmakta ve temiz teknolojiler kullanarak bu süreç değişikliklerinin yalnızca üretim sürecinde değil, aynı zamanda tüm ürün yaşam döngüsü boyunca kirleticileri ve atıkları azaltmayı amaçladığını (temiz ürünler) vurgulamaktadır. Buna karşılık, Glavic ve Lukman'ı (2007:1875-1885) takiben, temiz teknolojiler ile kirlilik önleme arasında ayırım yapabilmemiz için, üretim sürecine temiz teknolojiler yerleştirme daha uygun olabilir.

Bu şekilde, kirliliğin önlenmesi yalnızca süreci değil, aynı zamanda çevresel örgütsel veya idari yenilikleri ve hizmetleri de kapsarken, temiz teknolojiler üretim sürecine odaklanır.

1.2.3.2. Eko-Örgütsel Yenilik

Bugünün örgütleri sadece gelişmek için değil, aynı zamanda artan sert rekabet ve yıkıcı değişimler dünyasında hayatta kalabilmek için yeniliğe açık olmalıdır. Çünkü bir örgütün başarısının ve hayatta kalmasının, özellikle yaratıcılığa ve yeniliğe bağlı olduğu kabul edilmektedir (Martins ve Terblanche, 2003: 64-74; Papatya, 2006a: 73-77; Papatya, 2006b: 42-46). Buna göre yenilik, örgütsel performans üzerindeki potansiyel olarak önemli etkisi nedeniyle küresel pazarlarda örgütlerin temel hedefi haline gelmiştir. Birçok örgüt küresel güçlere, kendi kendini yöneten takımlar oluşturarak yani kendi ekosistemlerini yaratarak (Papatya ve Papatya, 2020; Papatya vd., 2014:1067-1074) iletişimi ve işbirliğini arttıran yatay yapılar benimseyerek, tedarik ve dağıtım kanallarını sadeleştirerek, bilişim teknolojileri (BT) ve e-iş aracılığı ile zaman ve mekân kısıtlarını aşarak karşılık vermektedir. Değişim artık istikrardan çok bir normdur. Oysa daha önceleri değişim aşamalı olarak artarak ve aralıklarla gerçekleşiyordu, bugün ise değişim çarpıcı ve sabit. FedEx, Apple, Uber ve Chrysler gibi şirketlerin başarısındaki kilit faktörlerden biri, bu şirketlerin değişim yaratma tutkuları başka bir deyişle teknolojik yenilik yapısına odaklanmaktan vazgeçip örgütsel yenilik süreçlerine odaklanmalarıdır. Böyle bir odaklanma, üretimin ve emeğin örgütlenmesinden işletmenin paydaşları arasındaki ilişkisel değişikliklere kadar uzanan örgütsel bir değişimi ifade eder. Bu konuda birçok yazar, özellikle, işletmeler yeni

teknolojileri benimserken, bir işletmenin dış ilişkilerindeki farklı değişim biçimlerinin yanı sıra örgütsel değişikliklerin daha yüksek vasıflı bir işgücü, hiyerarşik yapının “düzleşmesi”, sorumlulukların devredilmesi ve karar vermenin âdemi merkeziliyetiyle ilişkili olduğuna işaret etmektedir (Greenan, 2003: 287-316; Antonioli ve Mazzanti, 2009: 145-168). Moore (1997:18) örgütsel değişimin yeni paradigmasını bütünsel sistemler açısından düşünme olarak tanımlar. Başka bir deyişle bu paradigma yenilik kuramı ve pratiğine rehberlik eden biçimlendirici arka plan varsayımlarındaki derin bir değişikliği yansıtır (bkz. Tablo 1.4).

Tablo 1.4: İşletme Bağlamında Radikal Değişiklikler

İşletme Bağlamında Radikal Değişiklikler	
Eski	Yeni
Bağımsız, ajanslı	İşletme ve bağlamın birlikte evrimi. Seçmeli Yakınlık Tezi
Araştırma ve Geliştirme (Ar-Ge) Soldan Sağa Modeller	Yenilik-tasarım. Paralel karşı-etkileşimli modeller.
Teknoloji eserleri	Örgütsel Ağ Yenilikleri
İşletmelerarası Bağlantı Noktası	Kümelerdeki, ağlardaki ve zincirlerdeki işletmeler. Önemli işletmeler ve ağları.
Yapı ve Beklenmedik Durum	Sınırlı yetenekler, öğrenme ve bilgi
Yaparak öğrenme uyum yoluyla değişim	Uyum/seçim ikilemi. Popülasyon ekolojisine göre değişim.

Kaynak: Clark, 2003: 6.

İşletme bağlamındaki radikal değişimde ana mantık, bilgi ve olası kazanımların paylaşıldığı aynı zamanda riskleri, belirsizlikleri ve olası kayıpları azaltmak için işbirliği ortaklıklarına dayanan iş ekosistemleri kurmaktır (Papatya ve Papatya, 2020: 102-107). Tamamlayıcı yeteneklere sahip şirketler, güven ile fırsatçılık arasında geçen bir ilişki kurarak belirli bir ürün veya hizmeti sunmak için birleşirler. Tamamlayıcılık kavramının altında yatan fikir, Chandler’ın (1962) tarihsel bir perspektifte işaret ettiği gibi -bir işletmenin yönetsel ve teknolojik uygulamaları (yani, yenilik açısından seçimler) ve yapısının birbiriyle bağlantılı olması ve değişen bir ortamda tutarlı bir şekilde gelişmesi gerektiğidir. Tamamlayıcılık ile ilgili yazın, esas olarak işletmelerin performansı ile ilgili sorulara odaklanmıştır (Ballot vd., 2015: 217-232). Yine de, bu yaklaşım teknolojik seçimlerin, örgütsel uygulamaların ve işletmelerin yapılarının tutarlı bir şekilde gelişmesi gerektiğini düşündüğünden yeniliklerin benimsenmesinin örgütsel değişikliklerle ilişkilendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Böylece işletmeler ortaklıklar yoluyla kârlarını arttırarak (Cruz vd., 2006: 871-891) ve tekeli pazar yapılarını güçlendirebileceklerdir. Nitekim yeni iş ekosistemleri yerleşik hale gelince,

ticareti ve öteki destek biçimlerini önceki yerleşik ekosistemin elinden alır ve onun rekabet gücünü daha da azaltırlar (Moore, 1997: 253).

Yeşil pazarlama yönetim sistemlerinin temel amacı da daha sürdürülebilir yönetim uygulamalarına yönelik örgütsel değişim olduğundan, bunlar tipik çevresel yönetim yeniliği olarak kabul edilir (Rennings vd., 2006: 48). Bu nedenle, bu yenilikler, çevresel etkiyi azaltmayı amaçlayan işletme politikalarının, hedeflerinin ve sorumluluklarının çözülmesi veya değiştirilmesinden oluşmaktadır. Birkinshaw ve diğerlerine (2008: 824-845), göre eko-örgütsel yenilik, yeni ve geleneksel iş uygulamaları yoluyla örgütün yönetim süreçlerinin yükseltilmesini ifade eder. Dolayısıyla eko-örgütsel yenilikler, gerekli değişiklikleri destekleyerek, idari ve işlem maliyetlerini azaltarak, işyeri memnuniyetini artırarak veya tedarik maliyetlerini düşürerek iş performansını iyileştirebilir (Cruz vd., 2006: 871-891). Eko-örgütsel yenilik genellikle çevresel etkileri doğrudan azaltmaz, ancak eko-süreç ve eko-ürün yeniliklerinin uygulanmasını kolaylaştırır (Murphy ve Gouldson, 2000: 33-44). Kemp ve Arundel (1998) eko-örgütsel yeniliklerin eko-eğitim ve eko-ürün tasarım programlarını, eko-öğrenme tekniklerini veya çevre sorunları ile başa çıkmak için yönetim ekiplerinin oluşturulmasını içerdiğini özetlemiştir. Bu nedenle, eko-örgütsel yenilikler, sonunda eko-örgütler üretmek için örgütsel rutinleri, izlekleri, mekanizmaları veya sistemleri yenilemeye yönelik yönetsel çabalarla ilişkilidir (Cruz vd., 2006: 871-891). Başka bir deyişle işletmelerin güvene dayalı sorumluluklarını değiştirmeye odaklanan yeniliklerdir. Değişimi küresel çevredeki doğal bir düzen olarak (Daft, 2015: 395) kabul edersek, eko-örgütsel yenilikte dört değişim türü -eko-teknoloji, eko-ürün ve hizmetler, eko-strateji ve eko-yapı ve eko-kültür- bir örgüte rekabet üstünlüğü sağlayabilmektedir.

Bu kapsamda eko-teknoloji, örgütte çalışanların özerkliğini teşvik eden organik bir yapıyı ifade etmektedir. Eko-girişimcilik takımların kurulması ya da eko-fikir kuluçka merkezlerinin oluşturulması, işbirlikçi takımların kullanılması ve eko-fikir şampiyonlarının teşvik edilmesi gibi. Bu yapı çalışanları teşvik ederken aşağıdan yukarıya fikir akışını destekleyerek yeni yaratıcı ve yenilikçi eko-fikirlerin aşılmasını ve gelişmesini sağlayacaktır. Bu gelişim zamanla eko-ürünlerin ve hizmetlerin üretimi ve gelişiminde etki ajanı görevini üstlenirken, eko-yeniliğe yapılan Ar-Ge yatırımlarının oranını da yükseltecektir.

Eko-strateji ve yapı ile ilgili değişiklikler açısından, yukarıdan aşağıya yaklaşım genellikle en iyisi olarak kabul edilmektedir. Bu eko-örgütsel yenilikler eko-yeniden yapılanma, eko-küçölme ve eko-politikalar, eko-amaçlar ve eko-kontrol sistemleri konusunda sorumluluk üstlenen pazarlama tepe yöneticilerinin etki alanındadır. Eko-örgüt kültürü, çevre dostu bir örgüt olmaya çalışmanın zorunluluğunu veya arzusunu yansıtan değerler, semboller, varsayımlar ve örgütsel eserler kümesidir (Haris ve Crane, 2002: 214-234). Eko-örgütsel kültür, “farklı durumlar için uygun davranışları tanımlayarak örgütlerdeki eylemlere ve yorumlara rehberlik eden bir dizi paylaşılan zihinsel varsayım” olarak tanımlanır (Ravasi ve Schultz, 2006: 433-458). Ayrıca, “çevre sorunları ve çevre yönetimi ile ilgili paylaşılan temel varsayımların modeli olarak tanımlanmaktadır (Marshall vd., 2015: 434-454; Chen, 2011: 384-404; Schein, 2010). Eko-kültür oluşumunda liderler yaratıcı fikirleri paylaşmak ve önerilen fikirleri gruplar ve ekiplerle tutarlı bir şekilde üst yönetime savunmak için bu girişimin bir parçası olarak görülür (Kimberly vd., 1990: 163-178).

Eko-örgütsel yeniliğin kapsamına böyle bir bakış açısı eko-yenilik yaklaşımını kaynak tabanlı kuram ile bütünleştirmektedir. Kaynak tabanlı bakış açısından, örgütlerin eko-yeniliklerinin başarısını artırmak için birden fazla disiplinin becerilerine, yeteneklerine ve bilgisine sahip olması gerekir. Geniş bir disiplin yelpazesinde becerilere, yeteneklere ve bilgiye sahip olan yeni oyuncular, yıkıcı, daha temiz eko-yenilikçi ürünler ve teknolojiler sunmaktadır (Munodawafa ve Johl, 2019: 12). Benzer şekilde Delmas’ın öne sürdüğü gibi, Kaynak Tabanlı Kuram bağlamında çevresel yönetim sistemlerini ele almak yönetim kalitesini iyileştirmenin bir yolu olarak görölmektedir (Delmas, 2009: 343-358). Bu anlamda eko-örgütsel yenilikler tüm örgütü ve özellikle de yönetimi kapsamakla birlikte çevresel hedeflerin araştırılmasında eşgümü, operasyonların etkinliğini ve rekabet avantajı elde edilmesini sağlayabilir. Bu sistemlerden elde edilen stratejik faydalar arasında, süreçlerin sürekli iyileştirilmesini, risklerin azaltılmasını ve rekabet gücünün artırılmasının altını çizebiliriz (Darnall, 2006: 354-381).

1.2.3.3. Eko-Ürün Yeniliği

Pazarlama karmasının başında yer alan ürün, günümüzde küresel şirketlerin karşı karşıya olduğu engellerin ve fırsatların tam merkezindedir. Yönetim, pazar

ihtiyaçlarına, yeşil rekabete ve işletmenin küresel ölçekteki istek ve kaynaklarına karşı hassas olan eko-ürün politikalarını ve stratejileri geliştirmelidir (Keegan ve Green, 2014: 325). Çünkü iklim değişikliği söylemleriyle birlikte yenilenebilir enerji çözümlerine doğru gelişen dünya çapındaki tüketiciler odaklı hareket ve Avrupa Birliği'nin “Yeşil Mutabakat” adını verdiği bu yeni büyüme stratejisi işletmeler için küresel rekabet fırsatları yaratmaktadır. Tüm dünyada eko-ürünlere olan talebin artıyor olması, tüketicilerin satın aldıkları ve kullandıkları ürünlerin çevresel etkilerini bilmek istemeleri, sektör liderlerinin, karbon sıfır olma girişimlerini duyurmaları, yatırımcıların, finansal stratejilerini belirlerken sürdürülebilirlik girişimlerine odaklanıyor olması bu fırsatları da görünür kılmaktadır. Örneğin, Brezilya'da Daimler AG, hindistan cevizi kabuklarını otomobil koltuklarında, koltuk başlıklarında ve gneşliklerde kullanılmak üzere doğal kauğa dönüştüren bir ifti kooperatifiyle birlikte çalışırken, Fransız lüks mal pazarlamacısı Hermès International, geleneksel kauçuk tapalarla çıkarılan lateksten yapılan “Amazonia” adlı bir el çantası serisi yarattı. Hem Daimler hem de Hermès, kendilerini çevreye duyarlı olarak tanıtma fırsatına yanıt verirken, “yeşil” odaklı tüketicilere hitap etmektedir (Keegan ve Green, 2014: 77).

Bu kapsamda ürünü, toplu olarak bir alıcı ya da kullanıcı için değer yaratan hem somut hem de soyut özelliklere sahip olan bir mal, hizmet ya da fikir olarak tanımlarsak eko-ürün hem soyut hem de somut özellikleriyle işletmenin çevresel duyarlılığını ve aynı zamanda bu duyarlılığı somutlaştıran faaliyetler bütünlüğünü temsil etmektedir (Keegan ve Green, 2014: 325). Bu evreye duyarlı yeni ürünlerin başarılı olması için, pazar performansları açısından da etkili olmaları anlamına gelir. En gelişmiş evre teknolojileri, pazar payını konvansiyonel ürünlerden uzak tutamadığı ve pazarın ürün geliştirme ve pazarlama gündemini değiştiremeyeceği sürece sürdürülebilirlik arayışına hiçbir katkı sağlamayacaktır. Benzer şekilde, bu tür ürünlerin, eko-performanslarında temel verimliliği gösteremedikleri sürece, pazarda uzun vadeli başarıyı sürdürebilmeleri olası değildir (Pujari vd., 2004: 381). Dolayısıyla, eko-ürün yeniliği, geleneksel anlayışa meydan okuyan yeni bir ilkeye dayanmaktadır; bir dizi eko-süreç ve yöntemi kapsayan bütünselliğin ve ilerlemenin zamanla birleştiği, devam eden bir buluş programının bir parçasıdır. Bu konuda bazı yazarlar, en büyük çevresel etkilerin üretiminden çok ürünlerin kullanımı ve bertarafından (rneğin CO2 emisyonları veya atık pillerden metallere kadar)

kaynaklandığını iddia etseler de, eko-ürün yeniliğin bütünselliği hakkında çok az yazın vardır (Kammerer, 2009: 2285-2295).

Eko-ürün yenilikleri, genellikle yeni pazarlar yaratmak ve aynı zamanda pazar ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan yeni ürünler yaratmak olarak görülebilirken, teknik bileşenler ve malzemelerdeki iyileştirmeler gibi yeni veya önemli ölçüde iyileştirilmiş ürünlerin (özelliklerine göre) tanıtılması (Pujari, 2006) olarak da ele alınmaktadır. Eko-ürün yeniliği genellikle gelişmiş eko teknolojilerden, ürün yaşam döngülerinin kısaltılmasından ve artan rekabetten ilham alır (Carrillo-Hermosilla vd., 2010: 1073-1083).

Yaşam döngüsü boyutu, bir ürünün kaynakların çıkarılmasından kullanım ömrü sonu işlemine kadar fiziksel yaşam döngüsünü ifade retmektedir. Yaşam döngüsü değerlendirmesi yazında önemli bir araştırma alanı haline gelmiştir (Kloppfer, 2008; Mont, 2004; Spillemaeckers ve Vanhoutte, 2006), ancak bazı sınırlamaları da vardır (Schaltegger, 1997). Yaşam döngüsü değerlendirmesindeki vurgu ekolojik kaygılar üzerinde olmakla birlikte, bütünsel sürdürülebilir yetenek analizi de araştırmanın ilgisini çekmiştir (Spillemaeckers ve Vanhoutte, 2006). Tablo 1.5, yaşam döngüsü boyutuna dayalı bir matrisi göstermektedir.

Tablo 1.5: Fiziksel Yaşam Döngüsü ile İlgili Eko-Ürün /Teknolojiler

Hedef Boyut	Ürün Yaşam Döngüsü			
	Üretim	Paketleme/Dağıtım	Kullanım/Bakım	Ürün Yaşamın Sonu/Düşüş
Ekonomik	Üretim Verimliliği	Etkili Paketleme	(Teknik) Kalite	Geri Alma Maliyetleri/Bertaraf/Depolama
Çevresel	Çevre dostu malzeme ve süreçlerin kullanımı	Ambalaj kaynaklarını azaltın; küçültülmüş taşımalar	Dayanıklılık; enerji tüketimi	Tehlikeli malzemeler; geri dönüşüm, yeniden yapma veya yeniden kullanma
Sosyal	Mesleki Sağlık ve güvence; çocuk işi; ücretler; faydalar		Müşteri sağlığı ve güvenliği; şikayet yönetimi	Düzenli depolama alanlarının sağlık tehditleri

Kaynak: Hansen vd., 2009: 683-713.

Eko-ürün yeniliklerinin çevresel etkisi, üretimlerinden ziyade kullanımlarından (örneğin, otomobillerin yakıt tüketimi ve CO2 emisyonları) ve bertarafından (örneğin pillerdeki ağır metaller) kaynaklanmaktadır. Pujari ve diğerlerine göre (2004:381-391) ürün yaşam döngüsü analizi, bir ürünün yaratılışı, kullanımı ve bertarafına kadar her

şeyi içerir. Bu çerçevede eko-ürün yeniliği: (a) atıkların oluşumundan bertarafına kadar çevre ve insan sağlığına zarar vermeden ürün yönetiminin sağlanması (b) atık oluşumunun azaltılması, atıkların yeniden kullanımı, geri dönüşümü, geri kazanımı gibi yollar ile doğal kaynak kullanımının azaltılması ve atık yönetiminin sağlanması ve (c) çevre ve insan sağlığı açısından belirli ölçütlere, temel şart ve özelliklere sahip, ürünlerin üretimini amaçlamaktadır. Ayrıca, ürünlerin piyasada serbest dolaşımından ödün vermeden kaynakların etkin kullanımı amacıyla onarım, yeniden kullanım, parçalama ve geri dönüştürme işlemleri de dâhil olmak üzere ürün yaşam döngüsü boyunca verimli kullanılmasını dikkate alan ve bu kullanımı kolaylaştıran tasarımı, üretimi ve satışı desteklemede kullanılacak yöntemlerden birinin kullanma sorumluluklarını da kapsamaktadır.

Eko- ürün yeniliği ya kamu politikasına bağlıdır ya da piyasa tarafından yönlendirilir ancak çok azı yıkıcı yenilikle (rüzgar enerjisi, hibrit otomobil gibi) ilgilidir. Yeni ürün geliştirmedeki eko-yeniliğin çoğu, artan veya evrimsel yenilikle (Örneğin yeniden üretilmiş ürünler, geri dönüştürülmüş içerik, organik pamuk bazlı giysiler, su bazlı boyalar gibi) (Pujari, 2006: 77) ilgili olmakla birlikte işletmelere operasyonlarını ve verimliliğini geliştirirken iş değeri yaratma imkânı sunmaktadır (Makover, 2009: xi). Porter ve Van der Linde (1995) göre, çevreyi dikkate alan bu tür yenilikler, işletmelerin hammaddeden enerjiye ve işçiliğe kadar birçok girdiyi daha verimli kullanmasına imkân tanır. Böylece çevresel etkiyi iyileştirme en çoklanırken, bu faaliyetlerin maliyetleri de en azlanır. Sonuçta, bu gelişmiş kaynak üretkenliği, işletmeleri daha rekabetçi hale getirirken, bu yeniliklere direnmek ise yalnızca çevresel zarara değil, aynı zamanda küresel ekonomide rekabet gücünün kaybına da yol açacaktır (Porter ve Van der Linde, 1995: 120-134).

İKİNCİ BÖLÜM

SÜRDÜRÜLEBİLİR EKO-REKABET GÜCÜ ve

KAYNAK TABANLI KURAM

2.1. Sürdürülebilir Eko-Rekabet Gücü

21. yüzyılda eko-rekabet gücü, bir işletmenin kıt doğal kaynaklara bağımlılığını azaltmakla kalmayıp aynı zamanda kârlılıklarını, müşteri sadakatini, marka değerini, kurumsal itibarını kısacası sürdürülebilir rekabet avantajlarını artıracak koşulları yaratabilmesi anlamına gelmektedir. Nitekim Washington, DC’de düzenlenen Energy 2020 zirvesinde konuşan General Electric CEO’su Jeff Immelt’in enerji tasarruflu ampullerden endüstriyel boyutta su arıtma sistemlerine ve daha verimli jet motorlarına kadar her şeyi çevre ürünlerine yatırımını ikiye katlamak için yasal üreticiyi taahhüt eden yeni bir temiz teknoloji girişimi "ekomaginasyon"u (Ecomagination) duyurması geleceğe yönelik eko-rekabet gücünün boyutlarını gözler önüne sermektedir. Multi milyon dolarlık bir reklam kampanyasıyla desteklenen bu girişim ile GE dünyanın birçok ekolojik sorununa çare olarak konumlandırılmaktadır. GE'nin ortakları arasında Masdar, Walmart, Total, MWH, Goldman Sachs, BHP Billiton, Intel ve Statoil bulunmaktadır. Ekomaginasyon küresel yönetici direktörü Deb Frodl, amaçlarının ‘bir ağ etkisi yaratmak’ olduğunu söylemektedir (Egan, 2015).

Hissedarlara yaptığı bir konuşmada Wal Mart CEO'su Lee Scott, “Yirmi Birinci Yüzyıl Liderlik” yeni manifestosunun merkezinde, işletmenin çevresel performansını iyileştirmeye yönelik taahhütler yer almaktadır. Wal-Mart, enerji kullanımını yüzde 30 azaltacak, yüzde 100 yenilenebilir enerji (rüzgar çiftlikleri ve güneş panelleri gibi kaynaklardan) kullanmayı ve büyük nakliye filosunun yakıt verimliliğini ikiye katlamayı hedeflemektedir. İşletme, bu enerji programlarına toplamda yıllık 500 milyon dolar yatırım yapacaktır. Dahası, potansiyel olarak sismik

dalgalanmalarla birlikte Wal-Mart, tedarikçilerden daha çevre dostu ürünler yaratmalarını isteyecektir. Yani Wal-Mart'ın sattığı balıkların bir kısmı sürdürülebilir balıkçılıktan gelmek zorundadır. Aynı şekilde, giyim tedarikçileri organik pamuk gibi malzemeler kullanmaya zorlanacaktır. Scott, “Bu girişimlerin bizi daha rekabetçi ve yenilikçi bir şirket yapacağına inanın” diye vurgulamaktadır (Esty ve Winston, 2006: 7-8).

Benzer şekilde Bill Gates (2021: 92-93) *“How to Avoid a Climate Disaster: The Solutions We Have and the Breakthroughs We Need”* başlıklı yeni kitabında iklim değişikliği mücadelesinde özel sektörün eskisinden daha zor adımları kucaklamaları gerektiğini belirtirken aynı zamanda bunun 21. yüzyılın eko-rekabet gücünün belirleyicisi olacağını ifade etmektedir. Bu adımları şu şekilde sıralamaktadır: Birincisi, işletmelerin daha fazla riski göğüslemeleri gerekmektedir. Örneğin, başarısız olabilecek, ancak temiz enerji atılımına dönüşebilecek projeleri finanse etmek gibi. Hissedarların ve yönetim kurulu üyelerinin bu riski paylaşmaya istekli olmaları gerekecek ve bu da yöneticilere, sonuçta başarılı olamasalar bile akıllı yatırımları destekleyeceklerini açıkça ortaya koyabilmelerini sağlayacaktır. İşletmelerin ayrıca aşılması en güç iklim zorluklarını belirleme ve çözmeye çalışmak için birbirleriyle çalışabiliyor olmaları en büyük Yeşil Primleri aramak ve bunları azaltmaya çalışmak anlamına gelecektir. Son olarak, özel sektörün bu zor seçimleri yapmayı savunmaları gerekmektedir. Örneğin, kaynaklarını bu pazarları geliştirmek için kullanmayı kabul etmeleri ve hükümetlerin yeni teknolojilerin başarılı olabileceği düzenleyici yapılar kurmalarını talep etmeleri gibi. Özel sektörün bu doğrultuda atabileceği bazı özellikli adımlara yönelik tavsiyeleri ise şunlardır: (a) Bir dâhili karbon vergisi oluşturun; (b) düşük karbonlu çözümlerde eko-yeniliğe öncelik verin; (c) erken benimseyen olun; (d) politika oluşturma sürecine katılın; (e) devlet tarafından finanse edilen araştırmalarla bağlantı kurun; (f) erken aşama eko-yenilikçilerin ölüm vadisini geçmelerine yardımcı olun.

Pazar değeri veya satış olarak dünyanın en büyük şirketlerinden GE ve Wal-Mart ve yeşil denildiğinde hiç akla gelmeyecek olan Goldman Sachs ve Tiffany gibi işletmeler de çevre girişimlerini duyurmaktadırlar. Washington Post'un gözlemlediği gibi, GE'nin hareketi “küresel işletmeleri sessizce dönüştüren bir yeşil devrimin şimdiye kadarki en dramatik örneğidir.” Dünyanın en büyük, en zorlu, en çok kâr

arayan ulusötesi şirketleri şu anda çevre hakkında konuşmaktadır? Çünkü bu durum farklılaşmanın yani diğerlerinden ayrışmanın çok önemli bir aracı konumundadır. Her devrim gibi, bu yeni “Yeşil Dalga” da iş dünyasına eşi görülmemiş bir meydan okuma fırsatı sunmaktadır (Esty ve Winston, 2006: 7-8).

2.1.1. Eko-Rekabet

Kaynak Tabanlı Kuram (KTK) ile eko-liberalizmin gelişim çizgisi arasındaki paralellik ve nedensellik ilişkisi ancak kapitalizmi oluşturan iç içe geçmiş rekabetçi dinamiklerin çözümlenmesi ile mümkündür. Çünkü “Özünde antagonistik, işleyişinde ise çalkantılı” olarak tarif edilen bu kapitalist gelişme içerisinde eko-liberalizme belli bir yapısal tutarlılık veren şey “eko-rekabet”tir. Ancak yapısal olarak tutarlı olması, statik/kurulu bir düzen ve farklı toplumsal çıkarlar arasında uyum tesis ettiği anlamına gelmemektedir. Sermayeyi sermayeyle, sermayeyi emekle ve emeği emekle karşı karşıya getiren rekabet, ana akım ve çoğu heterodoks (anaakımdan sapmış) iktisat okulunun önerdiği gibi bulunduğu her mecrada denge tesis eden bir mekanizma değildir. Tam tersine sermayeye içkin genişleme zorunluluğuna bağlı olarak bütün yatırımcıların birbiriyle kıyasıya yarıştığı, başarıyı olduğu kadar iflası, istihdamı olduğu kadar işsizliği, büyümeyi olduğu kadar bunalımları da içinde barındırmaktadır (Shaikh, 2016: 14).

Nietzsche'nin (1990), agon (hem düşmanlık [antagonism] hem de sihir [agony] için etimolojik kökü sağlayan) olarak adlandırdığı, antik Yunan kültürünün tanımlayıcı niteliği olarak gördüğü şey budur (Nietzsche, 1990). Nietzsche, her şeyde birbirlerini aşmak ve üstün olmak için aralarındaki bitmeyen mücadele üzerine inşa edilen bu gelişim mantığını iktidar iradesinin en saf biçimi olarak ifade etmektedir (Aktaran, Gabriel, 2008: 44).

Geçen yarım yüzyılın büyük bir kısmında, kurumsal amaç güçlü bir şekilde Milton Friedman'ın düşüncesiyle şekillenmiştir. En iyi bilinen iddialar arasında “işletmenin işi iştir” ve “işletmenin bir ve tek bir sosyal sorumluluğu vardır- oyunun kuralları dâhilinde kaldığı sürece kaynaklarını kullanmak ve kârını artırmak için tasarlanmış faaliyetlerde bulunmak, yani, aldatma veya dolandırıcılık olmaksızın açık ve özgür rekabet içinde yer almak” (Elkington, 2020: 54). Bu iddialar çerçevesinde sermayenin asıl amacı, daha fazla para kazanmak için yatırım yapmaktır. Bu, doğası

gereği genişleyen bir süreçtir ve sermayelerin sektörler içinde ve arasında birbirleriyle çarpışmasına neden olur. Bu bakış açısından, rekabet, “birçok sermayenin birbiri üzerine olan eylemi”, sermayenin iç doğasından, özsel karakterinden başka bir değildir. Birçok sermayenin birbiriyle karşılıklı etkileşimi olarak ortaya çıkan ve gerçekleşen, içsel eğilim ve dış gerekliliktir (Shaikh, 2016: 333). Bu çarpışmalar doğası gereği uzlaşmazdır: rekabet “bellum omnium kontra omnes” yani herkesin herkese karşı savaşıdır (Marx 1967, 356). Devam eden mücadelesinde, “her bir sermaye, pazarın mümkün olan en büyük payını ele geçirmek ve rakiplerinin yerini almak ve onları pazarın –rekabetin” dışında bırakmak için çabalamaktır (Marx, 1968, 484).

Marx rekabeti sermayenin az sayıda elde toplanmasına ve merkezileşme eğilimine yol açan bir güç olarak ele alır. Bu özelliğin tek başına bir ağ ekonomisi oluşturan birbirine bağlı ekonomik ajanlara doğru değişimi, ekosistem içinde birbirine bağlı sürekli etkileşim ve davranış boyutuyla, Spencer’in rekabet yoluyla ilerleme fikri ve gücünün yaşaması ilkesini temel alır. Ancak, bu ilkeyle gelişen yeni eko-rekabet paradigmasında güçlü “birlikte evrilme” mottosu altında yer alır. Dikey olarak bütünleşik işletmeler yerini iş ekosistemlerine yani genişletilmiş iş modellerine bırakmaktadır. İşletmenin faaliyet gösterdiği daha geniş ortamı anlamak, bütünsel strateji geliştirme birbirine bağlı ortaklık yapılarının ve varlıkların -insan, entelektüel sermaye ve finans yönetiminin temeli haline gelmekte ve geleneksel işletme sınırlarını aşmaktadır (Moore, 1997). Colin Mayer “Prosperity” adlı kitabında işletmelerin toplumsal rollerini ele alarak “kârın kendi başına bir iş amacı olmadığı, kârın bir amaca ulaşmanın bir koşulu ve sonucu” olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre bir işletmenin amacı araba üretmek, ürün teslim etmek, bilgi yaymak veya başka pek çok şey olabilir ancak bir işletme, bir amaç için para kazanmanın yerini alırsa, başarısız olacaktır” (Mayer, 2018). Elkington’a göre de işletmelerinin amacının ne olduğu son zamanlarda çok tartışılan bir konudur ancak bu çabalar, “kapitalizmin çöktüğü” gerçeği bağlamında giderek daha fazla belirginleşmekte ve zorunluluğa dönüşmektedir. Çünkü B Corporation gibi yeni konseptler etrafında gelişen hareketler söz konusudur ve bu hareketlerin arkasındaki fikir ise şudur: “B Corporation sertifikasını taşıyan kâr amacı gütmeyen şirketler, “kâr ve amacı dengelemek için doğrulanmış sosyal ve çevresel performans, kamu şeffaflığı ve yasal hesap verebilirliğin en yüksek standartlarını karşılamalıdır.” B Corp hareketinin arkasındaki sosyal girişim olan B Lab’ın kurucuları

da, “B Corps'un iş dünyasındaki başarıyı yeniden tanımlamak ve daha kapsayıcı ve sürdürülebilir bir ekonomi inşa etmek için küresel bir kültür değişimini hızlandırdığını” savunmaktadırlar (Elkington, 2020: 56)

Rekabet anlayışındaki bu paradigmatik dönüşüm, eko-liberalizmin hızla ivme kazanan evrimci faaliyet alanlarının keşfidir. Bu alanlarda sermaye son derece hızlı ve esnek bir gelişme gösterir. Yeni eko-teknolojiler, deregülasyon ve müşteri davranışlarındaki değişiklikler sermayenin yeni eko-rekabetçi alanlar açan doğal felaketleri gibidir çünkü bu alanlarda yeni oluşumlar yani “eko-yenilik peşinde koşan işletmeler” yükselmektedir (Papatya, 2021). Nitekim, eko-liberalizmin sosyal ve ekolojik pazar iddiasıyla eko-kalkınma hedefini, yani eko sistemleri destekleme kapasitesi içinde yaşarken insan yaşam kalitesini iyileştirmek ile ifade ediyor olması eko-rekabetin boyutunu da gözler önüne sermektedir. Ayrıca, uluslararası tartışmalar, özellikle topluluk değerlerine saygı duymanın ve doğal çevreyi korumanın önemine odaklanmakta böylece sürdürülebilir kalkınmanın sosyal ve ekolojik boyutlarına ayrıcalık tanımakta ve desteklemektedir (Chiesa vd., 1999: 519; CAS2021; NZA2021).

Bu nedenle, eko-yenilik performansının geliştirilmesi işletmeler için eko-rekabetçi üstünlük sağlamanın en önemli bileşeni olduğu kadar aynı zamanda kaynakların doğal bozulmasını azaltmak, çevre dostu fırsatları ve iş ekosistem rekabeti yakalamak için kritik başarı faktörü olarak kabul edilmektedir.

2.1.2. Eko- İşletme Performansı

Bugün dünyanın her yerindeki işletmeler, eko-yeniliğin iyi bir ticari anlam ifade ettiğini ve hayatta kalmaları ve büyümeleri için gerekli olduğunu kabul etmektedirler. Birçok CEO, ekolojik iş uygulamalarının hem kurumsal kaynak üretkenliğini hem de paydaş güvenini artıracığına inandığını belirtmektedirler. İşletmeler, müşteri ve hissedar olmayanlar dâhil olmak üzere daha geniş bir paydaş yelpazesıyla birlikte aynı zamanda çalışanları, yerel toplulukları, düzenleyicileri, borç vericileri, tedarikçileri, iş ortakları ve savunma gruplarının çıkarlarını da dikkate almaya başlamaktadırlar. Tablo 2.1’de her biri belirli çevresel çıkarları ve endişeleri olan sekiz paydaş kategorisini listelemektedir. Ayrıca, bu farklı paydaşlarla en çok karşılık gelen performans göstergelerini de ortaya koymaktadır.

Tablo 2.1: Paydaşlara Göre Performans Göstergeleri

Paydaş Grubu	Tipik Beklentiler	İlgili Metriklere Örnekler
Yatırımcılar, borç verenler, finansal analistler	• Getiri oranı • Hissedar değeri • Kabul edilebilir risk profili	• Hisse başına kazanç • Fiyat kazanç oranı • Oynaklık
Tedarikçiler, değer zinciri ortakları, Müşteriler	• Dürüstlük • Güvenilirlik • Ürün Yönetim	• Kurumsal Yönetim Derecelendirmesi • Müşteri Memnuniyeti Endeksi • Eko-etiketleme ve diğer sertifikalar
Yerel topluluk sakinleri	• Kurumsal vatandaşlık • Ekonomik Kalkınmaya Destek • Halk Sağlığı & Güvenlik koruması	• Topluluk pansiyonu panellerinin sayısı • Yerel işletmelerle satın alma veya etkileşim hacmi • Hayırsever katkılar
Devlet yetkilileri, düzenleyici kurumlar	• Rıza • Gönüllü girişimler için model	• İhlal bildirimleri • Listelenen emisyonlarda yüzde azalma • Ödüller ve takdirler
Çalışanlar, işçi sendikası	• Çalışan haklarına ve refahına bağlılık • Sağlık ve güvenlik uygulamaları • Ücretler ve yan haklar	• Kişisel gelişim programlarına katılan çalışanların yüzdesi • Olay oranında yüzde azalma • Çalışan memnuniyeti
Dini gruplar, STK'lar, Savunma grupları, Kamu çıkar grupları	• İnsan haklarına ve küresel çevre sorunlarına duyarlılık • Performansta kanıtlanmış iyileştirmeler • Kararların şeffaflığı	• Davranış kurallarına bağlılık (ör. BM Küresel İlkeler Sözleşmesi) • Emisyonlarda ve kaynak tüketiminde yüzde azalma • STK'larla ortaklıkları
Gençler kadınlar, Yerel halk, Azınlık grupları	• Fırsat eşitliği taahhüdü • Eğitim ve öğretime erişim	• Yerli istihdamı • Diploma sahibi işgücünün yüzdesi • Çeşitlilik programlarının sayısı ve kapsamı
Akademik ve araştırma kuruluşları	• Yenilik derecesi • İşbirliği yapma isteği	• Ar-Ge yatırımı satışların yüzdesi • Çevresel araştırma ortaklıkları

Kaynak: Fiksel, 2009: 28.

Tüm bu paydaşlar, işin başarısına yardımcı olma veya engelleme gücüne sahiptir. ABD şirketlerinin sürdürülebilirlik taahhütlerini paydaşlarına iletmeye istekli olmaları eko-yenilik uygulamalarının gelecekte rekabetçi üstünlüğün en önemli aracı olacağının göstergesidir. Amerika'nın en büyük 100 halka açık şirketinin (S&P 100) % 90'dan fazlası sürdürülebilirlik çabalarını rapor etmektedir. Exxon Mobil, Nisan 2021 itibarıyla müşterilerin petrol ürünlerinin kullanımına ilişkin sera gazı emisyonları verilerini açıklayan ilk ABD petrol süper ana şirkettir. Şirket, yıllık olarak kapsam 3 emisyon veri raporları sunacağını söylemektedir (Cheung, 2021).

Bu bağlamda, paydaş (hissedar) değeri, finansal performansa karşılık gelen ekonomik ve soyut değerlerin bir birleşiminden kaynaklanır (bkz. Tablo 2.1). Eko-yenilik için bir iş senaryosu oluşturmaya yönelik geçmiş çabalar, esas olarak atıkların yan ürünlere dönüştürülmesi gibi çevre, sağlık ve güvenlik (EH&S) girişimleriyle ilişkili finansal getirilerin tahminine odaklanmıştı. Bununla birlikte, bu katkılar doğası gereği artımlı olma eğilimindedir ve genellikle stratejik olmaktan çok taktik olarak görülürler. Eko-yeniliğin daha stratejik katkıları, geçmişe dönük değil, ileriye dönük bir paydaş değeri görüşü sağlayan ilişkiler ve itibar gibi finansal olmayan

çapındaki ihtiyaçları karşılayan eko-ürünleri yaratmaya ve eko-süreç yenilik yeteneklerini geliştirmeye odaklanmıştır.

Bu alanda yazın taraması yapıldığında ise alana katkılar üç farklı şekilde gruplandırılabilir. Birinci grupta, birçoğunun çevresel proaktif ve önleyici stratejilerin işletme performansı üzerindeki etkisini analiz etmektedir (Hart ve Ahuja, 1996: 30-37; Russo ve Fouts, 1997: 534-559; Judge ve Douglas, 1998: 241-232; Christmann, 2000: 663-680; Wagner vd., 2002: 133-146; Aragon-Correa vd., 2008: 88-103; Menguc vd., 2010: 279-298). Aynı şekilde, ikinci gruba ait diğer bilim adamları, çevresel teknolojik yenilikler ile işletme getirileri arasındaki ilişkileri incelemişlerdir (Chen vd., 2006: 331-339; Rennings vd., 2006: 45-59; Triebswetter ve Wackerbauer, 2008: 1484-1493). Son olarak, üçüncü bir grupta çevresel yönetsel yeniliklerin işletme performansı üzerindeki rolünün analizine daha fazla odaklanan başka araştırmalar yer almaktadır (Delmas 2001: 343-358; Melnyk vd., 2003: 329-351; Wagner ve Schaltegger, 2004: 557-572; Link ve Naveh, 2006: 508-519; Iraldo vd., 2009: 1444-1452; Colin vd., 2014).

Özellikle Judge ve Douglas (1998:231-232) çevresel proaktif işletmelerin (çevresel konuları tamamen stratejik planlamasına entegre edenlerin) daha iyi ekonomik sonuçlara sahip olduğunu belirtmektedirler. Bu sonuçları ölçmek için algı ölçümü (beş puanlık ölçek) kullanırlar, rakiplere kıyasla gelirleri, satış artışlarını ve pazar payı ve yatırım performansındaki değişiklikleri sorarlar. Christmann (2000:663-680), kirliliğin önlenmesine yönelik teknolojik yeniliklerin, işletmenin büyük ölçüde tamamlayıcı varlıklara sahip olması durumunda daha iyi sonuç elde etmek için yüksek işletme performansı anlamına geldiğini ileri sürmektedir. Benzer şekilde Menguc ve diğerleri (2010:279-298), işletme performansını değerlendirmek için algılamaları (beşli Likert ölçeği şeklinde) kullanmaktadır. Özellikle, çevresel proaktif stratejiler ile işletme performansı arasındaki ilişkiden elde edilen satış artışları ve kâr kazançları hakkında sorular sorarlar.

Çevresel teknolojik yeniliklere odaklanan deneysel araştırmalar, eko-ürün yenilik performansı, eko-süreç yenilik performansı ve işletme performansı arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Chen ve diğerleri (2006:331-339) kaliteyi, maliyeti, imajı, yönetim ve Ar-Ge yeteneklerini, büyümeyi, ekonomik performansı ve

öncü faaliyeti ölçmek için bir anket (beş puanlık Likert ölçeği) kullanırlar. Rennings ve diğerleri (2006:45-59) telefon anketiyle satış hacmi kazancı ve çalışan sayısı artışı açısından çevresel süreç yeniliği ile tesis iadeleri arasındaki ilişkiye dair kanıtlar sunarken, Triebswetter ve Wackerbauer (2008:1484-1493) pazar payı, satış hacmi, üretim maliyeti, ihracat ve müşteri tabanı dâhil olmak üzere çevresel yeniliklerden elde edilen rekabetçi performansı değerlendirmek için algılama ölçümleri uygularlar.

Farklı bir yaklaşımla, çevresel yönetsel yenilik çalışmaları, işletme performansına odaklanılarak karakterize edilmektedir. Bu anlamda Melnyk ve diğerleri (2003:329-351) çevresel idari yenilik ile daha iyi işletme performansı arasındaki ilişkiyi analiz etmektedir. İşletme performansının değerlendirilmesi; maliyet düşüşü, pazarda daha iyi konum, daha yüksek ürün kalitesi, daha iyi itibar, üretim süreci boyunca atık minimizasyonu, daha iyi maliyet-fayda oranı, daha iyi yeni ürün tasarımı veya geliştirme ve uluslararası satışlar için daha iyi olanakları içermektedir. Wagner ve Schaltegger (2004: 557-572) çevresel idari yeniliklerin benimsenmesi ile hissedarların memnuniyeti, yönetim kurulu memnuniyeti ve çalışanların memnuniyeti gibi işletme iç faktörleri arasında pozitif bir ilişki bulmaktadır. Benzer şekilde ancak farklı sonuçlar elde eden Link ve Naveh (2006:508-519), çevresel yönetsel yenilikler gerçekleştiren işletmeler arasında çevresel performans ile işletme performansı arasında bir ilişki olmadığını düşünmektedir. Chen ve diğerleri (2014: 81-90), üç tür eko-yenilik (süreç, ürün, örgütsel) arasındaki karşılıklı ilişkileri ve bunların iş performansı üzerindeki göreceli etkilerini araştırmak için Kaynak Tabanlı Kuramdan yararlanarak analiz etmektedir. Tayvan Çevre Yönetim Derneği'nden toplanan 121 örnekle yapısal eşitlik modellemesini kullanarak, eko-örgütsel yenilikler ile iş performansı arasında pozitif güçlü bir ilişki bulmaktadır. Etkili eko-yenilik programları geliştirmek için, yöneticilerin farklı eko-yenilik (örgütsel, süreç, ürün) türleri arasındaki karşılıklı ve birlikte evrimsel ilişkileri anlamaları gerektiğini vurgulamaktadırlar.

Kısacası, yukarıdaki yazın taramasından görülebileceği gibi, bu konudaki katkıların çoğu, ekolojik yönlü olmanın işletmeye faydası olup olmadığı konusundaki tartışmaya odaklanmıştır. Eko-yenilik performans ilişkisi üzerine birçok çalışma başarılı yeniliklerin iş performansını iyileştirmesini önermektedir. Bunlara ek olarak çeşitli yayınlar, proaktif çevre stratejisi (yenilik dâhil) ile işletme performansı ve

çevresel uygulamalar yoluyla örgütsel yeteneklerin oluşturulması arasındaki bağlantıları açıkça doğrulamaktadır. Hepsinin süreç/ürün yenilikleri ve iş performansı arasındaki pozitif ilişkileri desteklediği görülmektedir. Bu bağlamda, ilgili yazın taramasında eko-yenilik performansın ölçülmesinde özellikle Pazar Tabanlı ve Kaynak Tabanlı olmak üzere iki farklı modelin öne çıktığı görülmektedir.

2.1.3. Eko-Yenilik Performans Modelleri

Yenilikle ilgili geleneksel argümanlar, iki düşünce ekolünün etrafında toplanmıştır: Sosyal deterministik okul ve bireysel okul. Sosyal deterministik okul bir taraftan yeniliklerin, dış sosyal faktörler, demografik değişiklikler, ekonomik etkiler ve kültürel değişiklikler gibi etkilerin birleşimi sonucu olduğunu (bu ekole göre, koşullar 'doğru' olduğunda yenilikler meydana gelir), öte yandan bireysel okul, yeniliklerin benzersiz bireysel yeteneklerin bir sonucu olduğunu ve bu tür yenilikçilerin doğduğunu savunur. Bu düşünceye göre bireysellik kuramı şans eseri ve bundan daha fazlasıyla ilgili önemli rollerle yakından ilişkilidir. 1980'li yıllardan sonra ise yeniliği “yönlendiren şey” hakkındaki bilgi iki düşünce ekolü etrafında bölünme eğilimindedir: Pazar Tabanlı Görüş (market-based view) ve Kaynak Tabanlı Görüş (resource-based view) (Trot, 2017: 21).

Şu anda bu iki kuram strateji yazınında bazı işletmelerin neden üstün bir şekilde performans gösterdiğini ve sonuç olarak daha yüksek değerle ilişkilendirildiğini açıklamak için ele alınmaktadır. Ancak iki kuramın konuya bakış açısı oldukça farklıdır. (bkz. Tablo 2.2).

Tablo 2.2: Pazar ve Kaynak Tabanlı Görüşün Karşılaştırılması

Ölçütler	Pazar Tabanlı Görüş	Kaynak Tabanlı Görüş
Kaynaklar üzerine varsayım	Hareketlilik ve homojenlik	Hareketsizlik ve heterojenlik
Stratejik Yaklaşım	Pazar kurallarına uyum	Pazarın kurallarını değiştirme
Rekabetçi üstünlüğün kaynağı	Bir işletmenin pazardaki konumunun gücü	Bir işletmenin stratejik kaynağının gücü
Operasyon odağı	Gecici Üstün Performans	Sürdürülebilir üstün performans

Kaynak: Cho ve Linderman, 2020: 4.

Pazar tabanlı görüş, endüstriyel (örgütsel) ekonomiye (Tirole, 1994) dayanır ve bu konuyu harici dış pazar yönelimi (external market orientation) kapsamında ele alıp değerlendirir. İşletmenin pazar tabanlı görüşü olarak adlandırılan bu bakış açısı, tipik olarak imtiyazlı nihai ürün pazar pozisyonlarını normalin üzerinde gelecek getiriler için

bir temel olarak ele alır ve dolayısıyla daha yüksek cari işletme değerini vurgular. (Chamberlain,1932; Bain, 1956; Porter, 1979: 214-227; Gilbert, 1989: 475-537; Tirole, 1994). Bu görüşe göre, işletme için değer kaynakları, dış ürün pazarlarını karakterize eden rekabetçi duruma gömülüdür. İşletmenin rekabet üstünlüğü ise sektörün özellikleri açısından varolan rakiplerine karşı konum belirleme faaliyeti olarak değerlendirilir (Papatya, 2003: 45). Bu perspektifte, bir işletmenin pazar gücü kaynakları, göreceli performansını açıklar. Yazında pazar gücünün birçok yönü tartışılrsa da (Chamberlain, 1932; Bain, 1956; Caves ve Porter, 1977: 241-262; Caves ve Porter, 1978: 289-313; Porter, 1979: 214-227; Gilbert, 1989: 69-82; Tallman, 1991: 69-82), üç pazar gücü kaynağı sıklıkla vurgulanmaktadır: Tekel, giriş engelleri ve pazarlık gücü (Grant, 1991). Bir işletme tekel veya güçlü bir pazar pozisyonunun varlığıyla karakterize edilen bir pazar ortamına sahipse, beklenen performansı daha yüksek olacaktır. Aynı şekilde, yeni rakipler için giriş engelleri yüksek olan bir sektörde işletme daha az rekabetle karşı karşıya olduğu için daha uzun vadeli performans gösterebilecektir. Sektör içinde tedarikçiler ve müşterilere göre daha yüksek pazarlık gücü, işletmenin daha yüksek beklenen performansla ilişkilendirileceğini de öne sürmektedir, çünkü işletmenin gücü, dönüştürebilecekleri sektör bileşenlerin üzerinde daha az alternatifleri olduğunu göstermektedir. Sektörlerin yapısal özelliklerinin çok yavaş bir şekilde değiştiği gözlemlenmiştir (Geroski ve Masson, 1987: 1-13; Mueller, 1986; Caves ve Porter, 1980), bu da yerleşik işletmelerin pazar gücünün -gözlemlenen yansımalarının ve kârlılığının- hızla tersine döndüğünü göstermektedir. Değişen bir ortamda bile, yerleşik şirketlerin geçmiş pazar gücü, yeni rekabette (geçici) pazar gücünü yeniden kazanmak için kullanılacak bir tampon sağlamakta, dolayısıyla daha yüksek pazar gücü, daha yüksek onaylı değer ile ilişkilendirilmektedir (Makhija, 2003: 437-438).

Bu kapsamda, pazar tabanlı görüş, pazar koşullarının, eko-yenilik faaliyetinin kapsamını kolaylaştıran veya sınırlandıran bağlamı sağladığını savunmaktadır (Slater ve Narver, 1995; Porter, 1980, 1985; Porter ve Van der Linde, 1995: 120-134). Çevre politikalarında yapılan değişikliğin işletmeleri yenilikler yapmaya teşvik edip etmeyeceği, çevre ekonomisi yazınında genel olarak Porter hipotezi temelinde incelenmiştir. Porter ve Van der Linde çalışmasında, çevresel politikaların sıkılaştırılmasının bir taraftan kirliliği azaltıp diğer taraftan yeniliği teşvik edeceğini, işletmenin kârlılığını artıracak ve bir kazan-kazan durumu yaratacağını ileri

sürmüşlerdir (Porter ve Van der Linde, 1995: 120-134). Şekil 2.2’de bu durumu gösterilmektedir.

Şekil 2.2: Çevre Politikasının Yaratacağı Kazan-Kazan Durumu

Kaynak: Lanoie vd., 2011: 809.

Standart ekonomi kuramının zemininde, Porter’ın görüşü birçok ekonomistten (örneğin, Palmer vd., 1995: 119-132, Jaffe ve diğerleri, 1995: 132-163; Jaffe ve Palmer, 1997: 610-619) şüpheli ve eleştirel bir yanıt almıştır. İşletmelerin rasyonalitesine odaklanan Porter hipotezine ilk merkezi eleştiri olarak, işletmelerin kendi sonuçlarını iyileştirme ve iyileştirme fırsatlarını sistematik olarak gözden kaçırabileceklerini ima eder ki bu da, rasyonel kâr maksimize eden bir varlık olarak işletmenin neoklasik görüşle uzlaşmasının zor olacağı yönündedir. Kısacası, eğer çevresel yenilik kâr artırıcı olsaydı, işletmeler herhangi bir hükümet teşviki olmaksızın kendi başlarına bu yönde hareket etmeye istekli olacaklardı. Daha politika odaklı eleştirilerde ise Porter Hipotezi, hükümetin karşılıksız veya masrafsız kararlar verebileceğini öne sürdüğünü iddia etmekte, bu da “bedava öğle yemeği yoktur” şeklindeki yaygın ekonomik inançla çelişmektedir. Diğer bir deyişle, mükemmel rasyonel kâr maksimize eden işletmeler, mükemmel pazarlar, mükemmel bilgi ve eşgüdüm sorunları olmayan bir dünyada, risksiz işletmelerin yeni veya daha sert bir çevre politikası gibi dışsal olarak dayatılan (empoze edilen) herhangi bir yükümlülüğten yararlanabileceği fikri, kavramsal açıdan desteklenemez bir argümandır. Bu nedenle, bu ifadeyle çelişmek zor olacağı için buna göre Porter Hipotezi lehine kuramsal argümanlar ya tamamlanmamış rasyonalitenin ya da bazı piyasa kusurlarının varlığına dayanmaktadır (Andre, 2015: 4-5).

Hiç kuşkusuz, pazar yönelimli olmanın değeri bugün şirketler tarafından tartışılmaz derecede önemlidir. Mevcut uygulama, başarının, dikkatli pazar araştırmasıyla başlayıp müşterilerin ihtiyaçlarını araştırması ve iyi tanımlanmış bir bölüm için farklı ürünler veya hizmetler geliştirmesi gerektiğini belirtir. Nestle, Procter & Gamble ve Unilever (bkz. van Dijk ve Cantarell, 2010: 1-53; Schuiling, 2000) gibi

çeşitli mükemmel şirketler etkin bir şekilde bu pazar tabanlı yaklaşımı kullanmaktadır (Kumar vd., 2000: 130). Tabii ki, burada önemli olan, işletmelerin pazardaki fırsatları tanıma yeteneğidir. Ancak, Cohen ve Levinthal (1990:128-152) ve Trott'a göre (2017), çok az işletme kendi çevrelerini etkili bir şekilde tarama ve arama yeteneğine sahiptir.

Bununla birlikte pazar tabanlı görüşün (endüstriyel organizasyon) odaklandığı nokta, normalin üzerinde kârlılık işleri için uygun endüstri ortamlarının rolüdür. Burada endüstriyel “sektör” kavramı oldukça belirsizdir. Bir sektörü neyin tanımladığı, hangi faaliyetlerin bu sektör içine girdiği sorusu her dönemde farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Örneğin araba lastiği üretimi, petro-kimya içinde mi yoksa otomotiv içinde mi yer almaktadır? Bu sorunun cevabına ancak para sermaye ve üretken sermaye döngülerinin arasındaki konjonktürel ilişkilerin analizi sonucunda verilebilmektedir. Fakat bu verilen cevap, belli bir dönem için işletme yapıları, emek sürecinin örgütsel nitelikleri ve hukuki yapılar içinde belirli kurumsallaşmalara neden olduğu için uzun vadeli bir niteliğe sahip olacaktır. Yani, kapitalizmin her kriz ve yeniden canlanma aşamasında tüm üretim ilişkileri küresel düzlemde topyekûn bir dönüşüme uğramakta ve sektörel sınırlar bulanıklaşmaktadır (Harvey, 2017: 32-46). James Moore “The Death of Competition” kitabında bu durumu şu şekilde açıklar: (Moore, 1996: 7-9) *“Temel fikir basittir: Çevrenizde evrilmekte olan ekonomik sistemi anlamalı ve katkıda bulunmanın yollarını bulmalısınız... [...] ...yeni paradigma bütünsel sistemler açısından düşünmeyi gerektirir. Yani firmanızı daha geniş bir ekonomik ekosistemin ve çevrenin bir parçası olarak görmenizi gerektirir.” [...] “Sektör” kavramı yerine daha uygun alternatif bir terim öneriyorum: İş ekosistemi. Bu terim buluşçu fikirler çevresinde yoğun bir birlikte evrim ve gelişme gösteren mikro ekonomileri tarif etmektedir. İş ekosistemleri çok çeşitli sektörleri kapsar. Bunlar içinde yer alan şirketler yeteneklerini yeni buluşlar çevresinde birlikte geliştirirler ve yeni ürünleri desteklemek, müşteri ihtiyaçlarını tatmin etmek ve buluşçuluğun bir sonraki turunu gerçekleştirmek için işbirliği ve rekabet içinde olurlar.”*

Yeniliğe ilişkin KTK ise pazar tabanlı bir yönelimin (pazar tarafından yönlendirilen) pazarlar için yenilik stratejilerini formüle etmek için güvenli bir temel sağlamadığını, buna karşın işletmenin kendi kaynaklarının, yenilik faaliyetini geliştirmek ve pazarları kendi görüşüne (market driving) göre şekillendirmek için daha istikrarlı bir bağlam sağladığı üzerinedir (Penrose, 1959: 171-180; Wernerfelt, 1984:

171-180; Wernerfelt, 1995: 171–174; Barney, 1986: 1231–1241; Barney, 1991: 99-120; Grant, 1991: 114-135; Grant, 1996: 109-122; Peteraf, 1993: 179-191, Prahalad ve Hamel, 1990: 79-91; Conner ve Prahalad, 1996: 477-501; Eisenhardt ve Martin, 2000; Papatya, 2003; Papatya, 2007). Örneğin, Amazon.com, Body Shop, CNN, IKEA, Starbucks ve Swatch gibi birçok başarılı öncü en iyi pazarı yönlendirenler olarak tanımlanmaktadır. Her ne kadar pazarı yönlendirme doğası gereği yüksek risk içeriyor ve çoğu işletmenin başarısızlığıyla sonuçlanıyor olsa da pazarı yönlendirme stratejileri başarılı bir şekilde tasarlandığında ve uygulandığında, sektörün kuralları yeniden yazılır ve çok büyük kazanımlar elde etme olanağı sunar (Trot, 2017: 21). Bu kazanımlardan belki de en önemlisi efektif talebi yönlendirebilme (değerin gerçekleşmesi) gücüdür. Yani başarılı bir pazar işlemi sırasında üretilen eko-değerin kâra dönüşümüdür. Bu sonucun doğabilmesi için malın kullanım değerine yönelik istek, ihtiyaç ve özlemin varlığı ve bunların ödeme gücü (efektif talep) koşullarının yaratılmasıdır. KTK bu açıdan eko-değer akışının sürdürülebilmesi için üretim ile gerçekleşme arasındaki Marx'ın 'çelişkili birlik' olarak ifade ettiği yapıyı etkinleştirme gücüne sahiptir (Harvey, 2017: 28).

2.1.4. Üçlü Alt Çizgi Sistemi [Triple Bottom Line-TBL]

Sürdürülebilirlik, günümüzde çok yönlü bir gündemdir ve “üçlü bilanço/üçlü kâr hanesi” üçlü alt çizgi (TBL, 3BL ve 3P-insanlar, gezegen, kâr) ve “sürdürülebilir kalkınma” gibi terimler birbirinin yerine kullanılmaktadır (Elkington, 2020: 38). “Üçlü alt çizgi” yaklaşımı, ekonomik sürdürülebilirlik bağlamında, ekonomik uygulanabilirliği sağlamak için kurumsal kararlarda sosyal ve çevresel sürdürülebilirliğin dikkate alındığı kurumsal yönetim anlayışı olmakla birlikte aynı zamanda sürdürülebilirlik gündeminin genetik kodunun güçlü bir unsurudur (Elkington, 1994: 90-100). Temel olarak, üçlü alt çizgi terimi, işletmeleri kârlı olma yeteneklerinden daha fazlasını ölçmenin yolunu ifade eder. Bununla birlikte, işletmeleri sadece para kazanma çabasıyla değil, aynı zamanda dünyada nasıl bir konuma sahip oldukları ve ne tür çevresel görevler kazandıkları konusunda da endişe duymaya teşvik etmektedir. Elkington bu durumu şu şekilde ifade eder (Elkington, 2020: 39):

“Üçlü kâr hanesi hiçbir zaman basitçe bir muhasebe aracı olarak tasarlanmadı. İlk benimseyen birçok kişi bu kavramı dengeleyici bir hareket olarak anlasa da, bir

değiş tokuş zihniyetini benimsese bile, kapitalizm ve geleceği hakkında daha derin düşünmeyi kışkırtması gerekiyordu. [...] Açıktır ki, üçlü alt çizgi, tek alt çizginin paradigmasını gömmekte başarısız olmuştur. Ancak şu anda tek dünya düşüncesine dayalı küresel zihniyete doğru köklü bir değerler dizisi değişimi yaşanıyor. Etkileri 2020'lerde ve 2030'larda giderek daha belirgin hale gelecektir. Önümüzdeki on yıl boyunca, çevresel, ekonomik, sosyal, insani ve her şeyden önce çevresel zorluklarımız, kayıtlı tarihin herhangi bir döneminde olduğundan daha büyük olacaktır. Ancak aynı zamanda, bu tür zorluklara uygulanabilir çözümler sunan kişiler için benzeri görülmemiş fırsatlar olacaktır. Bilim kurgu dışında bugün neredeyse hayal bile edilemeyen yeni zenginlik biçimleri yaratacaklar.”

Üçlü alt çizginin ortaya çıkışının önemli bir dallanma noktası olduğu oldukça açıktır. Karbon Üretkenliği, Paylaşım Ekonomisi, Döngüsel Ekonomi ve Biyomimikri gibi yeni nesil kavramlar ortaya çıkmadan önce birçok yaklaşıma ilham vermiş ve ardından Çiftli ve Dörtlü Alt Hatlar; Sosyal Geri Dönüş Yatırımı; çoklu sermaye modelleri; Tam Maliyet Muhasebesi; ESG (yatırımcıları ve finansal analistleri çevresel, sosyal ve yönetim faktörlerine odaklayan bir çerçeve) yaklaşımı ve Trucost, Puma ve Kering'in öncülük ettiği Çevresel Kâr ve Zarar yaklaşımı; Net Pozitif; Harmanlanmış ve Paylaşılan Değer; Entegre Raporlama; Etki Yatırımı ve Boston Danışma Grubunun (BCG) Toplam Toplumsal Etki (Total Societal Impact) (bkz. Şekil 2.3) çerçevesi de dâhil olmak üzere bir dizi özel sürüm izlemiştir (Elkington, 2020: 39).

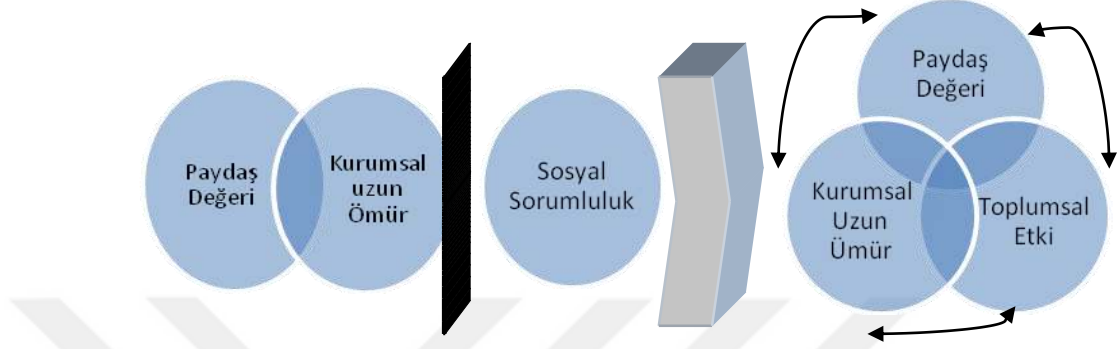
Şekil 2.3: Sosyal Sorumluluktan Toplam Toplumsal Etkiye

Sosyal Sorumluluk Modeli

(Toplumsal etki ve hissedar getirileri ayrı ayrı takip edilir)

Toplam Toplumsal Etki Lensi

(Toplumsal etkinin peşinde koşmak stratejinin ve değer yaratmanın ayrılmaz bir parçasıdır.)

Kaynak: Beal vd., 2017: 14.

Boston Danışma Grubu tarafından üçlü alt çizgi sistem anlayışıyla geliştirilen *Total Societal Impact: A New Lens for Strategy*, (2017) başlıklı raporda, toplam toplumsal etkinin (TTE) artmasının olumsuz olayların risklerini en aza indirerek ve yeni fırsatlar yaratarak uzun vadede toplam hissedar getirilerini (THG) arttıracaklarını ileri sürmektedir. Buna göre TTE, tek bir ölçü değildir; bir işletmenin ürünlerinin, hizmetlerinin, operasyonlarının, temel yeteneklerinin ve faaliyetlerinin ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerini (hem olumlu hem de olumsuz) yakalayan bir ölçümler ve değerlendirmeler koleksiyonudur. Stratejiye TTE lensinin eklenmesi doğal olarak işletmelerin uzun vadede THG'ni artıracak şekilde topluma katkıda bulunmak için ana işlerinden yararlanmalarına yol açar. Rapora göre, küresel iklim değişikliği, petrol ve gaz şirketlerinin karşı karşıya olduğu en önemli toplumsal zorluklardan biridir. Petrol ve Gaz sektörü, diğer birçok sektör gibi, küresel iklim değişikliğine geniş bir yelpazede karşılık vermiştir. Bazıları ise iklim değişikliğinin sonuçlarını stratejilerine tam olarak dâhil etmekte zorlanmışlardır. Petrol ve gaz şirketlerinin küresel iklim değişikliği konusunda hareket etmesinin-veya hareket etmemesinin- birkaç yolu şu şekilde sıralanmıştır: (a) Yatırımcıların görüşlerine saygı duyan bazıları, düşük karbonlu bir düzenleme rejiminde nasıl etkilenebileceklerini açıklamaya karar verdiler; (b) birkaçı yönetici tazminatını sera gazı emisyonlarıyla ilişkilendirdi; (c) birçoğu kömür işinden çıktı ve doğal gaz rezervlerini artırdı; (d) bazıları rüzgâr ve güneş gibi yenilenebilir

enerjiye yatırım yapmıştır, ancak bazen bu yatırımlar başlamış, duraklamış veya yeniden başlamıştır.

BCG raporuna göre, TTE odaklanan şirketler daha yüksek THG elde edeceklerdir. Rapor dört adımlı bir eylem çağrısı ve şu öneri ile sona erer: “TTE, örgütteki bir ekibin sorumluluğunda olamaz. Aksine, hissedarlar için değer yaratma hedefiyle birlikte yükseltilmeli ve üst düzey ekibin gündeminin önemli bir parçası haline gelmelidir” (Beal vd., 2017).

2.2. Kaynak Tabanlı Kuram: İşletmenin İçsel Dinamikleri

Kaynak Tabanlı Kuram (Resource-based theory-RBV), işletme başarısını anlamada işletme düzeyindeki içsel faktörlere odaklanır. Bu kuram endüstri yapısını tamamen dışlamasa da, esas olarak, içsel, kendine özgü kaynakların, aynı endüstri içinde rekabet eden işletmeler arasındaki başarıdaki farklılığı açıklayarak kuramsallaştırır (Wernerfelt, 1984; Barney, 1991; Peteraf, 1993). Bu kurama göre, işletmeler ürün pazar kombinasyonlarından çok rekabet avantajlarının kaynağı olan benzersiz somut ve soyut kaynak yığınları açısından konumlandırılarak ele alınır (Barney, 1991). Bu, belirli bir sektörde rekabet eden bir işletmenin ilgi odağının, (sektörün “çekiciliğine” bakmaksızın) pazar gücünü geliştirmekten (endüstri yapısının manipülasyonu yoluyla) (Whittington, 1993) verimli ve etkili bir şekilde kullanılabilecek kaynaklarının kaldırıcı etkisini geliştirmeye odaklanması gerektiği anlamına gelmektedir. Kaynak Tabanlı Kuram (KTK), stratejik yeteneklerin ve kaynakların yenilikçilik ve rekabetçilik açısından oynadığı rolü vurgulamaktadır. Buna göre, işletmelerin özel ve tamamlayıcı kaynakları bütünleştirme, geliştirme ve yeniden birleştirme yeteneği, dinamik yetenekler ve sürdürülebilir rekabet avantajı için temel sağlamaktadır (Teece vd., 1997; Papatya vd., 2018). Bu içsel yeteneklerin geliştirilmesi, kısmen bilgi yaratma, tekrarlama, deneme, somut/teknolojik sermaye birikimine yapılan önceki yatırımlardan ve işletmelerin içselleştirme (soğurma) kapasitelerinden kaynaklanmaktadır. (Cohen ve Levinthal, 1990: 128-152)

KTK, Hart’ın (1995) sürdürülebilir kalkınma tanımını genişleterek, bu yapıyı temiz teknoloji ve piramidin tabanı (BoP) olarak rafine eden bir kuramsal yazını (Doğal Kaynak Tabanlı Yaklaşım-[Natural Resource Based View-NRBV]) ortaya çıkarmasıyla genişlemiştir (Hart, 1995: 986-1014). Doğal KTK, işletmenin KTK’nın “ekolojik

evrimi” olarak öneminin yanı sıra işletme ile doğal çevre arasındaki bağlantının evriminde de önemli bir rol oynamaktadır. Aynı zamanda, buna paralel olarak dinamik yetenekler perspektifi (Teece vd., 1997: 509-533), işletmelerin hızla değişen pazarlarda yeteneklerini nasıl ayarladığını açıklamak için KTK’nın tamamlayıcısı olduğu savunularak ortaya çıkmıştır (Hard ve Dowell, 2011: 1464-1465). Ancak, bu kuram oldukça düşük özgünlükle olup, KTK’nın değiştirilerek geniş çapta aktarımıdır (Peteraf ve Victoria, 2007: 1-10).

2.2.1. Kaynak Tabanlı Kuram

Penrose’un (1959) işletme büyümesinin öncülleri hakkındaki tartışmasından yola çıkarak, Kaynak Tabanlı Kuram (KTK) stratejik yönetim ve pazarlama alanında merkezi bir kuramsal perspektif haline gelmiştir (bkz. Barney, 1991: 99-120; Dierickx ve Cool, 1989: 1504-1511; Montgomery ve Wernerfelt, 1988: 623-632; Papatya, 2003; Papatya, 2007). KTK’nın temel unsuru, sürdürülebilir rekabet avantajına yol açan işletme içi faktörlere odaklanmasıdır. Bu odak göz önüne alındığında, KTK’nın ortaya çıkmasından önce strateji araştırmasına ve öğretime hâkim olan endüstri veya stratejik grup düzeyindeki analizden belirgin bir sapmaya işaret etmektedir (Barney, 1996: 469; Barney vd., 2010: 621-636).

KTK, az bulunur, ikame edilemeyen, arzı esnek olmayan kaynakları denetim altında bulunduran işletmeler geliştirdikleri ve uyguladıkları stratejilerle sürdürülebilir rekabetçi üstünlüğü kazanabilirler önermesi üzerinden gelişir (Papatya, 2006: 42-46) Yeni rekabet koşullarında geleneksel rekabet öğeleri (işgücü maliyetleri, ölçek ekonomisi, finansal kaynaklar ve hammadde gibi) her ne kadar hala önemini koruyor olsa da küresel düzeyde uygulanan stratejiler ve politikalar, rekabet için farklı bir yönelimin sağlanmasını gerektirdiğinden üzerinedir. Daha çok işletmelerin fiziksel olmayan kaynakları üzerinden gelişen bu yönelim KTK olarak gelişir ve zamanla sürdürülebilir rekabetçi üstünlüğün çok önemli bileşeni, temel modeli ve stratejisi olarak görülür. Bu yetenekler, kuruluşun artan ve birikimli tarihsel faaliyetlerine bağlı olma eğilimindedir. Diğer bir deyişle, bir işletmenin gelecekte rekabet etme yeteneği geçmiş faaliyetlerine bağlıdır. Bir kuruluşun mirasına ilişkin bu görüş, araştırma ve geliştirme yönetimi bağlamında Cohen ve Levinthal (1990) tarafından “içselleştirme kapasitesi (absorptive

capacity)’’ kavramıyla geliştirilmiştir (Cohen ve Levinthal, 1990: 128-152; Trott, 2017: 231).

KTK’a göre bir işletmenin yenilik sistemi yeniliği etkileyebilecek tüm paydaşlar ve içsel yeteneklerin bileşiminden ve karşılıklı etkileşiminden oluşur. Burada paydaşlar, devlet kurumları, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları, yardımcı kuruluşlar (örneğin danışmanlık şirketleri) gibi somut kurumlardır. Yetenekler ise güven ortamı, yatay hiyerarşi ve yardımlaşma gibi örgüt kültürü ile ilgili faktörleri, işletmenin teknolojik geçmişi gibi tarihsel faktörleri, işletmenin entelektüel sermayesi, çalışanların deneyim ve uzmanlık düzeyleri ve öğrenme kapasitesi; işletmelerin yenilikleri içselleştirme (absorptive capacity) ve yenilerini yeniden üretme kapasitesi gibi yenilik için uygun ve verimli bir ekosistemi yaratan birçok değişik faktörden oluşmaktadır (Papatya ve Papatya, 2020).

KTK işletmelerin birbirlerinden son derece farklı somut ve soyut kaynaklara sahip olduğunu savunur. Buna göre, birbirine benzer iki işletme yoktur çünkü her işletmenin aynı deneyimlerden geçmesi, aynı kaynakları ve becerileri edinmesi ya da aynı örgüt kültürü geliştirmesi olanaksızdır. Dolayısıyla bu kaynaklar ve kapasiteler bir işletmenin yenilikçi işlevsel faaliyetlerini nasıl etkili ve verimli bir şekilde gerçekleştireceğini belirler. Bu mantığa göre bir işletme faaliyet gösterdiği iş alanı ve stratejisi açısından en iyi ve en uygun kaynak birikimine sahipse başarılı olma konumuna geçecektir (Levinthal ve Myatt, 1994: 45-52; Papatya, 2007: 52)

KTK, işletmelerin rekabet avantajı ve yenilik faaliyetlerinin, örgüt içinde bulunan değerli, taklit edilemez ve ikame edilemeyen kaynaklarına veya yeteneklerine güçlü bir şekilde bağlı olduğunu savunmaktadır (Russo ve Fouts 1997: 534–559). Kaynağın değeri müşterilerin ödeme istekliliğini artırması veya maliyetleri düşürmesi ile ilgili iken az bulunur/nadir olması, işletmeye prim yönetme ve tam rekabetçi piyasadan kaçma potansiyeli sağlayabilmesi ile ilgilidir. Örneğin kaynağın sosyal karmaşıklığından kaynaklanabilen taklit edilemezlik ise, sürdürülebilir rekabet avantajının potansiyeli yaratır. Bir örgütün içindeki kaynaklar ve yetenekler örgütün içine gömülüdür ve bunların değer katma derecesi, tamamlayıcı varlıkların ve destekleyici rutinlerin varlığına bağlı olabilmektedir (Hard ve Dowell, 2011: 1465). Bu açıdan, kaynaklar işletmenin temel finansal, fiziksel, bireysel ve örgütsel sermaye

özellikleridir. Bir işletmenin sahip olduğu, fiziksel ve finansal varlıkların yanı sıra çalışanların becerileri ve örgütsel (sosyal) süreçleri içerirken, yetenekler ise işletmenin stratejilerini uygulayabilmesi için kaynaklarından yararlanabilme ya da başka bir deyişle kaynakları bir arada tutarak onları üstün bir şekilde konumlandırabilme özelliğidir (Papatya, 2007: 55).

Teece ve diğerlerinin (1997) öne sürdüğü dinamik yetenekler kavramı ise işletmelerin değişim ve öğrenmeye odaklanma eğilimini içermekle birlikte esas itibariyle Schumpeter'in (1934), rekabet avantajının mevcut kaynakların yaratıcı bir şekilde yok edilmesine ve yeni operasyonel yeteneklerle yeniden kombinasyonu içeren yenilik yönlü rekabet fikrine dayanmaktadır. Bu fikir, mimari yenilik [architectural innovation] (Henderson ve Clark, 1990: 9-30), yapılandırma yeteneği [configuration competence],ve birleştirici yetenekler [combinative capabilities] (Kogut ve Zander, 1992: 383-397) gibi yazında daha da geliştirilmiştir. Teece ve diğerleri “dinamik yetenekler” kavramını geliştiren ilk katkı olarak kabul edilmektedir.

İşletmelerin kaynaklarını tanımlamada yeni yolların araştırılması, sürdürülebilir rekabetçi üstünlük kuramının sık sık ‘yeni’ bir kuram gibi çalışmalarda yer almasına yol açmıştır. İşte bu noktadan hareketle, Teece ve diğerleri (1997), konunun odağını işletmenin kaynak yapılandırmasından alarak, çevresel koşullara göre kaynak yapılandırmalarını tanımlayan öncül strateji ve rutinlere kaydırmaktadır. Bu öncül strateji ve rutinleri, işletmenin dinamik yetenekleri olarak adlandırmakta ve değişen dış çevrenin dinamiklerine ayak uydurmak için işletmenin sahip olması gereken stratejik yetenekler olduğu vurgulamaktadırlar. Bununla birlikte, KTK, zaten özünde rekabetçi üstünlüğü elde edebilmesi için işletmenin içten-dışa doğru bir yönelimle stratejik uyumuna vurgu yapmaktadır. Stratejik uyum, bir örgütün kaynaklarını ve yeteneklerini dış ortamdaki fırsatlarla ne ölçüde eşleştirdiği ile ilgilidir. Eşleştirme strateji yoluyla gerçekleşir ve bu nedenle işletmenin stratejiyi yürütmek ve desteklemek için gerçek kaynaklara ve yeteneklere sahip olması hayati önem taşır. Buna göre işletmeler kaynakları özgürce pazarda kazanabilirken, yetenekler kazanılmış kaynakların kullanımını ve günden güne işletme faaliyetleriyle geliştirilmesini ifade etmektedir. (bkz. Papatya, 2017)

Bu konuda farklı yazarlar (Prahalad ve Hamel, 1994: 5-16; Winterscheid, 1994; Kay, 1993; Miyazaki, 1994; McGrath vd., 1995: 251–275 gibi) tarafından yapılan bu çalışmaların hepsi stratejik yeteneklerin bazı temel özelliklerini göstermektedir. Önemli anahtar kelimeler şunlardır; “yığın [bundle], soyut [intangible], mimariler [architectures], yenilik [innovation], örgütü harekete geçirme [mobilize the organization], teknolojiler [technologies]”. Bu sözcükler, stratejik olarak ilgili örgütsel yeteneklerin bazı temel ve ayırt edici özelliklerini göstermektedirler (Salaman ve Asch, 2003: 69): Bu kapsamda;

- Beceri “yığınlarını” içerirler. Sadece becerilerden (nispeten kolayca elde edilen) değil, beceri koordinasyon veya becerilerin bir araya getirildiği ayırdedici yollardan oluşurlar. “Yığınlar” ifadesi aynı zamanda beceriler ve beceri sahipleri arasındaki ilişkilere de işaret eder. Örneğin, işbirliği ve karşılıklı destek alışkanlıklarını ve kalıplarını vurgular.
- Somut veya soyut unsurlara dayalı olabilir veya bunlardan oluşabilir. Örneğin, yeteneklere ulaşmak, kaynakları bir araya getirmekten daha fazlasını yani insanlar arasında ve insanlar ile diğer kaynaklar arasında karmaşık koordinasyon kalıplarını gerektirir. Böyle bir koordinasyonu mükemmelleştirmek, tekrar yoluyla öğrenmeyi gerektirir (Grant, 1991: 186). “Tekrar yoluyla öğrenmeyi” kurumsallaştırmak, bir yeteneğin soyut bir unsurudur. Benzer şekilde, çalışanların becerileri, nitelikleri, alışkanlıkları ve bilgileri de soyuttur.
- Yetenekler “mimari” dir -yani, örgütün nasıl yapılandırıldığı ve nasıl çalıştığı ile ilgilidir, üstünkörü yapay eklemeler değildir. Stratejik olarak ilgili yetenekler yavaş, belirsiz ve aşamalı olarak büyür ve sonuç, alışkanlıklara, rutinlere ve beklentilere gömüldüğünde (ki bu çok tanıdık gelebilir), örgütün mimarisinin bir parçası olarak adlandırılabilir şey ortaya çıkar. Yetenekler gömülüdür (Mueller, 1998: 159).
- İnsanların nasıl harekete geçirildiği ve nasıl birleştirildiğiyle ilgilidir.
- Teknoloji ve teknolojik değişikliği yaratma yeteneği ile ilgili olabilirler.-örneğin bir eko-üretim teknolojisinde olduğu gibi.

- Bilgiyi içerirler: en önemlisi örtülü bilgiyi içerirler. Örtülü bilgi, örgütün onu kaybedene kadar sahip olduğunu bilmediği bilgidir. Bu bilgi genellikle, bilginin nasıl aktığını, üretildiğini, paylaşıldığını, sorgulandığını belirleyen rutinelere gömülüdür. Örgütsel bir rutin, bir dizi eşgüdümlü eylemlerden oluşan düzenli ve öngörülebilir bir davranış kalıbıdır ve çoğu zaman tarihsel olarak geliştirilmiştir (Grant, 1991: 186).

Benzer şekilde Hard (1995)'ta yukarıda vurgulandığı gibi doğal kaynak tabanlı görüş ile işletmenin doğal çevresel değişimler karşısında sürdürülebilir avantaj yaratma üzerinde ciddi bir kısıtlama getirebileceğini dolayısıyla kaynakların ve yeteneklerin bu çerçevede geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşımda öne sürülen kirliliğin önlenmesi (pollution prevention), ürün yönetimi (product stewardship), ve sürdürülebilir kalkınma (sustainable development) için sahip olunması gereken stratejik yetenekler, dinamik yetenekler ile eş anlamlı kullanılmıştır.

Dolayısıyla, bu kapsamda şimdilerde strateji yazınında “eko-üstün performans için KTK”, “eko-üstün performans için dinamik yetenekler”, “eko-üstün performans için *bilgi tabanlı kuram*” “eko-üstün performans için doğal KTK” gibi farklı cephelerden birbiriyle örtüşen benzer çalışmalar yer almaktadır. Ancak bu kuramların her biri işletme özelliklerini bir parça farklı şekillerde nitelendirmelerine karşın, kuramsal olarak kaynak tabanlı yaklaşımın temellerinden hareket etmektedirler (Papatya, 2007: 69).

KTK’da üç ana kavram kullanılır (Cohendet vd., 1999: 225-241; Katkalo vd., 2010: 1175-1186).

- *Kaynaklar*, değeri içeriğe bağlı olan işletmeye özgü varlıklardır. Somut kaynaklar arasında mali rezervler ve fiziksel kaynaklar bulunurken, soyut kaynaklar itibar, örgüt kültürü, teknoloji, müşteri ilişkileri ve insan kaynaklarını kapsamaktadır.
- *Yetenekler ve/veya kabiliyetler*, bir işletmede tekrar tekrar gerçekleştirilen faaliyetlerden sonucunda elde edilen kaynaklardır. Örgütsel yetenekler, kolektif bir çaba gerektiren ekonomik görevlerin gerçekleştirilmesini sağlar ve genellikle örgütsel süreçler veya rutinler tarafından desteklenir (Nelson ve Winter, 1982; Dosi vd., 2000).

- *Dinamik ve/veya stratejik yetenekler*, yenilik stratejisinin merkezinde yer alır (Bessant ve Tidd, 2011). Bir örgütün, hızla değişen iş ortamlarını hem ele geçirmek hem de şekillendirmek için kaynak tabanını tam olarak oluşturma, genişletme ve değiştirme (Helfat vd., 2007:4) kapasitesidir (Teece vd., 1997). Dinamik yetenekler, işletmelerin üstün uzun vadeli iş performansını destekleyen soyut varlıkları oluşturmaya, dağıtmasına ve korumasına olanak tanır. İşletme düzeyinde algılama, ele geçirme ve yeniden yapılandırma kapasitelerini destekleyen farklı beceriler, süreçler, izlekler, örgütsel yapılar, karar kuralları ve disiplinler gibi dinamik yeteneklerin mikro temellerinin geliştirilmesi ve uygulanması zordur. Güçlü dinamik yeteneklere sahip işletmeler yoğun bir şekilde girişimci özelliklere sahip olduklarından, sadece iş ekosistemlerine uyum sağlamakla kalmayıp aynı zamanda onları eko-yenilik ve diğer kuruluşlar ve kurumlarla işbirliği yoluyla şekillendirirler.

Strateji, bu kuramda farklı varlıkları (fiziksel varlıkları-arazi, makine ve teçhizat), finansal varlıkları, yönetme bilgisini (know-how), rutinleri, süreçleri, ürünleri, tanınmışlık özelliklerini (marka, medya tanınmışlığı vs.), ideolojiyi, bilgiyi, politik bilgiyi, bilişimi, vs) içeren kaynakları yani işletmenin zamanla geliştirerek elde ettiği gücü en iyi şekilde kullanabilme başarısını hedefler.

KTK, temelde işletmeye özgü güçlerin tanımlanması ve oluşturulması ile ilgilidir ve her işletme, geçmişi, değer zinciri yapılandırması ve örgüt kültürü gibi fiziksel olmayan özellikleri nedeniyle benzersizdir fikrini savunur. Burada zorluk işletmenin benzersizliğini, sürdürülebilir rekabet üstünlüğünün kaynağı haline getirebilmektir. Bu kuram, hem dış hem de iç ortamı dinamik olarak görür: dış ortam, farklı oyuncuların manevra yetenekleriyle sürekli değişirken, işletmenin iç ortamı da gelişir. Bu iç değişim sürecinin dış ortamdaki değişimleri anlamakla birlikte yönetilmesi, üst düzey yönetimin karşılaştığı zorlukların daha gerçekçi bir açıklaması sunar. Bununla birlikte, işletmeler farklı olarak görülmekte (Nelson, 1991) ve bu nedenle yetkinlikler ve yetenekler temelinde rekabet etmektedirler. (Tushman ve Anderson, 1986; Nelson ve Winter, 1982; Hamel ve Prahalad, 1990; Hamel ve Prahalad, 1994; Pavitt, 1990; Cohen ve Levinthal, 1990; Seato ve Cordey-Hayes, 1993). Bu yetenekler, kuruluşun artan ve birikimli tarihi faaliyetlerine bağlı olma

eğilimindedir. Başka bir deyişle, bir şirketin gelecekte rekabet edebilmesi, geçmişteki faaliyetlerine bağlı olup, bilgi edinme ve öğrenme kapasitesiyle ilişkilidir. Bir örgütün bilgi edinme kapasitesi, “yenilikçi rutinlerin” önemini vurgulamakta ve örgütte yapılandırılan uygulama rutinleriyle, örgütün yapabileceği bir dizi yeterliliği tanımlamaktadır. Bu yenilikçi rutinler, işletmenin temel yetenekleridir. Burada rutin kavramı mekanik, bürokratik bir örgütsel biçimi ima etmediği gibi asıl tartışılan konu, daha önce gerçekleştirilen görevleri çoğaltma kabiliyetine atıfta bulunan “statik rutinler” ile bir işletmenin yeni yetkinlikler geliştirebilmesini sağlayan “dinamik rutinler” arasındaki ayrımdır. Dinamik rutinler örgütün yeni yetenekler yaratma ve değişen iş ortamına uyum sağlama kapasitesini ifade eder (Teece, 2007). Keza, dinamik örgütsel rutinler çoğu zaman yukarıda ifade edildiği gibi örtülü bilginin hâkim olduğu ve kolaylıkla tanımlanamayan faaliyetlerdir. Asıl önemli olan nokta, uzun vadede örgütlerin, deneyim yoluyla ve yaparak öğrenerek bir bilgi ve beceri gövdesi oluşturmalarıdır. Çünkü bu gövdenin oluşumunda etkili olan örtülü bilgi, bir örgütün savunma ve koruma da başarısız olabildiği ancak temel yeteneklerini oluşturma da son derece önemli bir kaynak olarak görülür. Ancak paradoksal olarak örgütün savunmakta ve korumakta zorlandığı bu kaynak yani bilginin örtülü olması kolayca taklit edilebilme zorluğunu getirerek rekabetçi güç aracına dönüşür (Papatya, 2007).

Bu kuram, strateji çalışmalarında örgütsel öğrenmenin, özellikle de stratejik bir kaynak olarak örtülü öğrenmenin değer kazanmasını ve örgütün yumuşak eylemsel yapılarının (takım ruhu, stratejik niyet, inisiyatif, işbirliği, eşitlik, ahlak, dürüstlük ve güven gibi) yeniden düzenlenip işlevselleştirilmesiyle gelişmesini teşvik eden döngüsel süreçleri içerir, her kaynak bir başka kaynağın oluşumunda kaldıraç etkisine sahip olur ve sürdürülebilir rekabetçi üstünlük elde etmede başarı sağlar (Papatya, 2013; Gabriel, 2008: 251; Papatya vd., 2008: 463-476) Sürdürülebilir rekabetçi üstünlük ise şirketin değerli ve benzersiz kaynakları sürekli elde bulundurabilme yeteneğidir.

Eko-yenilik dinamik bir sistemdir ve birbiriyle birleşen bir dizi temel yeteneğe bağlıdır. Bu nedenle, tek bir yeteneğin bile değiştirilmesi, işletmenin eko-yenilik yapma kapasitesi üzerinde etkili olacaktır.

2.2.2. Kaynak Tabanlı Eko-Yenilik Performans Modeli

Yetenek, zihinsel, fiziksel, finansal, yasal veya başka şekillerde hareket etme kapasitesiyle ilgili genel bir terimdir. Bilişsel yetenek, özellikle zihinsel kapasiteyi ifade eder (Nobre ve Walker, 2011:335). Bu bağlamda, eko-bilişsel yetenek örgütte zekâ, özerklik, öğrenme ve bilgi yönetiminin ana kaynağıdır ve eko-örgütsel yetenekler biliş, zekâ, özerklik, öğrenme ve bilgi yönetimi kavramlarını içerir (Nobre vd., 2010: 379-396; 2009: 39-45).

Eko-yenilik yeteneği için *ekolojik strateji* son derece önemlidir. Bir işletmenin işi ile doğal çevre arasındaki arayüzü yönetme stratejisine atıfta bulunur. Kaynak Tabanlı bakış açısına göre (Drejer, 2002; Hamel ve Prahalad, 1996; Prahalad ve Hamel, 1990; Wernerfelt, 1984, 1995; Papatya, 2003; Papatya, 2007), eko-yenilik yetenekleri işletmeye özgüdür, deneyime dayanır ve zaman içinde birikir (Tidd vd., 2005). Bununla birlikte, tüm işletmeler, özellikle teknolojiyi ve pazar ortamını araştırmak ve bilgi edinimi için örgütsel ilişkileri yönetmek gibi bu yetkinlikleri kullanmak için aynı beceri düzeyine sahip değildir (Bessant vd., 1996: 59-69). İşletmenin eko-rekabet avantajı, örgütün stratejik kaynaklarının (Hitt vd., 1999; Lei vd., 1996: 549-569) etkili ve verimli bir şekilde kullanılmasıyla geliştirilen temel yeteneklerin oluşturulması, sürdürülmesi ve sürekli iyileştirilmesine bağlıdır (Wernerfelt, 1984: 171-180; 1995: 171-174).

Eko-yenilik yetenekleri, eko-iş süreçlerini yeniden keşfetmek ve kullanılmayan eko-müşteri talebini karşılayan tamamen yeni eko-pazarlar yaratmakla ilgilidir. Bugün birçok küresel şirket, yeni ürünlerden yöneticilerin şirketin markaları hakkında nasıl konuştuğuna kadar her şeyi etkileyen geniş fikirli bir sürdürülebilirlik platformunun şekillenmesini onaylamaktadırlar. Procter & Gamble CEO'su David Taylor, amacı “şirket ve tüketiciler için değer yaratırken çevre ve toplum üzerinde olumlu etki sağlamak ve ilham vermek” olan Ambition 2030 adlı yeni bir P&G programını açıklarken bu konunun uzun vadedeki önemini de kodlamaktadır. Ambition 2030'un hedefleri arasında büyük markalar için ambalajları yüzde 100 geri dönüştürülebilir veya yeniden kullanılabilir malzemelere taşımak ve P&G markaları altında “daha fazla eko-yenilikler başlatmak” yer almaktadır. P&G, üretimindeki sera gazı emisyonlarını yarı yarıya azaltmayı ve tesislerinin %100' üne enerji sağlamak

için yeterli yenilenebilir elektrik satın almanın yanı sıra “*döngüsel kaynaklardan*” daha fazla su temin etmeyi taahhüt etmektedir. P&G, çalışanların “günlük işlerine sürdürülebilirlik düşüncesi ve uygulamaları yerleştirmek” için dâhil edeceğini, donatacağını ve ödüllendireceğini de söylemektedir (Buss, 2019).

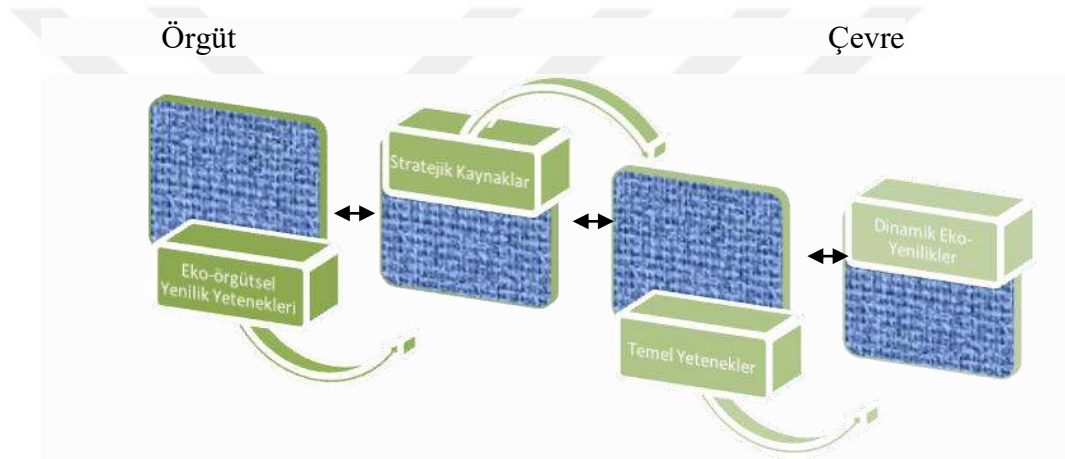
Hiç kuşkusuz günümüz küresel iş ortamında oyunun yeni adı “eko-yenilik” tir ve eko- yenilik bir stratejiye ve sürece dönüştürülmektedir. Farklı bir şekilde ifade edersek, yöneticilerin kendileri tarafından, girişim başarısının temellerinin sadece Ar-Ge’de üretken olmak, yeni ürün tanıtımları elde etmek, en iyi uygulamaları benimsemek ve kaliteli ürün ve hizmetler sunmaktan öteye geçtiğine dair artan bir kabul söz konusudur. Yenilikçi işletmeler artık yalnızca Ar-Ge yatırımlarını ve entelektüel mülkiyetini titizlikle geliştirmeye ve korumaya değil; aynı zamanda rekabet edebilirliği elde etmek ve sürdürmek için gereken tamamlayıcı örgütsel ve yönetsel yenilikleri üretmeye ve uygulamaya yönelmektedirler (Teece, 2007: 1320). Bu durumu, P&G Sürdürülebilirlik Direktörü Virginie Helias, “Sürdürülebilirlik, [çalışanlardan] ışıkları kapatmalarını istemekten ibaret değildir”, “yenilik ve büyüme açısından yaptıkları her şey için nasıl bir itici güç olabileceğini bulmakla ilgilidir” şeklinde açıklamaktadır (Buss, 2019).

Joseph E. Stiglitz (2019) “People, Power, and Profits” başlıklı kitabında eko-yenilik yönelimlerini şu şekilde analiz eder “her sektör, pazar gücünü korumak için kendi yolunu bulma konusunda yaratıcılık sergilemektedir. Patentin ömrünü etkili bir şekilde uzatmanın yollarını buldular - her zaman yeşerme adı verilen bir uygulama.” (Stiglitz, 2019: 32)

Bu uygulamaların, 21. yüzyıl bilgi devrimiyle birlikte yenilik döngüsünün çok erken bir aşamasında yeşil gözetimi ateşliyor olması oldukça çarpıcıdır. Öğrenme yoluyla gelişen ve diğer örgütlere göre güçlü yönler elde eden kolektif bilgiyi sahip işletmeler (Nobre, Tobias ve Walker, 2010; Nobre ve Walker, 2011) eko- örgütsel yeni yetenekler yaratma ve değişen iş ortamına uyum sağlama kapasitesini de geliştirmektedirler (Teece, 2007: 1320). Rekabet avantajı yani bu kavram yerine sürdürülebilir kalkınmanın daha verimli bir perspektifini benimser ve ifade edecek olursak –insani gelişmeyi gerçekleştirme süreci kapsayıcı, bağlantılı, eşitlikçi, ihtiyatlı ve güvenli bir şekilde işletmelere rekabetçi üstünlük sağlayacaktır.

Bu kapsamda “kaynak tabanlı eko-yenilik performans modeli” bilginin üretimiyle yeni bilgiye uzanan eko-süreçlere, yapılara, teknolojilere ve eko-ürünlere, mallara ve hizmetlere dönüştürülmesini destekleyen eko-süreçleri, eko-örgütsel yenilik unsurlarını (veya kaynakları) ve örgütsel yeteneklerin döngüselliğini içerir. İşletme ve endüstri düzeylerinde kaynak tabanlı eko-yenilik performans modeli (bkz. Şekil 2.4) örgütlere diğer işletmelere, kümelenmelere ve uluslara göre güçlü yönler sağlayabilir ve üstün müşteri değeri ve sürdürülebilir kalkınmaya desteklemek için kilit bir kaynaktır. (Nobre ve Walker, 2011: 338) 'den uyarlanan Şekil 2.4'de kaynak tabanlı eko-yenilik ve sürdürülebilir kalkınma arayışındaki işletme tasvir etmektedir.

Şekil 2.4: Kaynak Tabanlı Eko-Yenilik Performans Modeli

Kaynak: Nobre, Walker, 2011: 333-345'den uyarlanmıştır.

Şekil 2.4'de belirtilen bu modelin işlevsel süreçleri ve geliştirilen adımları şu şekilde açıklanarak özetlenebilir:

- İlk olarak, işletme kaynakların edinilmesi, değiştirilmesi, işlenmesi, oluşturulması, depolanması, yenilenmesi, dağıtılması ve kullanılması için eko-örgütsel yetenekleri aracılığıyla çevre ile etkileşime girer. Bu süreçlerle örgüt kendi biliş, zekâ, özerklik, öğrenme ve bilgi yönetimi yeteneklerini geliştirerek gelişir.
- İkinci olarak, örgütsel yenilik yetenekleri stratejik kaynakları yönetir ve sonuç olarak örgütün temel yeteneklerini geliştirir. Stratejik kaynaklardaki ve temel yeteneklerdeki gelişmeler, stratejik kaynaklarda olduğu kadar örgütsel yenilik yeteneklerine de geri bildirim ve iyileştirmeler sağlayabilir.

- Üçüncüsü, iç ve dış uyarılar işletmenin eko yenilik ve performansı arasında olumlu etkileşimler ve stratejik uyum yaratarak sürdürülebilir üstün performansa neden olabilir.

2.2.1.1. Eko-Örgütsel Yenilik Yetenekleri

Eko-örgütsel yenilik ya da iş model⁴ yeniliği işgücü yönetimi, dağıtım, finans ve üretim gibi alanlarda eko-yenilikçi çalışma yöntemleriyle ilgilidir (Andersen, 2004: 9). Başka bir deyişle, iş modelinin katlanarak daha sosyal, yalın, bütünleşmiş ve döngüsel hale getirilmesidir (Elkington, 2020). Üçlü Çizgi Sistemini [Triple Bottom Line (TBL)] içerir ve çevre ve toplum da dâhil olmak üzere çok çeşitli paydaş çıkarlarını dikkate alır. İş amaçlarına ve süreçlerine gömülü olan bu sistem aynı zamanda rekabet avantajının temel itici gücüdür (Bocken vd., 2014: 42; Elkington, 1998).

Eko-örgütsel yenilikler sistemin sürdürülebilirliğine odaklanan yeniliklerdir. Sistemin sürdürülebilirliği, belirli bir değer alanında işlev gören önemli parametreleri koruma yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Bu aynı zamanda örgütsel ekolojik sorumluluğa yönelik daha ileri görüşlü bir yaklaşımı, eko-işletme stratejisinin temel modeline yerleştirme ihtiyacıdır. Urmantsev'e göre, sistemin sürdürülebilirliği yapı ve davranışın niteliksel kesinliğini korumaya izin verir (Urmantsev, 1978: 7-41) Evrimsel dinamikler bağlamında, sistemlerin sürdürülebilirliği, bu durumun kendi kendini yok etme ve sürdürülemezliğe geçiş mekanizmaları açısından incelenir. Yeni unsurlar alıcılar ile tedarikçi arasında etkileşimlere, eşitsiz harcamalara vb. yol açar (Silverberg ve Verspagen, 1995: 149-176). Sistemdeki sürdürülemezlik artar ve bazı düzen parametreleri çatallanma noktasına karşılık gelen belirli bir eşik değerine ulaşır. Bu durumda örgütün dış çevre koşullarına ve dolayısıyla gelişen eko-paradigmalara uyumu yönetimsel işlevlerin harekete geçirilmesine bağlıdır. Yönetimsel işlevler geliştirme fikrine dayanır ve dinamik dış ortam koşullarında, işletmelerin eko-gelişmeye, eko-değişime ve diğer dış değişikliklere uyum sağlaması-

⁴ Lexicon'a göre bir iş modeli, "bir şirketin işinden değer elde etmeye çalıştığı yöntem veya araçlardır. Bir iş modeli, bir şirketin ürünlerini nasıl ürettiği, dağıttığı, fiyatlandığı veya reklamını yaptığı gibi birçok farklı yönüne dayanır. Daha spesifik olarak, "iş modeli, işletmenin girdileri (sermaye, hammadde ve emek) çıktılarına (üretilen malların toplam değeri) dönüştürür ve yatırımcılara sermayenin fırsat maliyetinden daha yüksek bir getiri sağlar. Bu, bir iş modelinin başarısının, hissedarları ve tahvil sahipleri tarafından yatırılan sermayenin (fırsat) maliyetinden daha yüksek getiri yaratma kabiliyetine yansıdığı anlamına gelir". bkz. Elkington, 2020: 56.

yani, örgütteki değişiklikleri yönetme politikasını yürütme zorunluluğudur (Tabachnikova, 2018: 39-69). Bu işletmenin eko-yönelimlerinin genel iş uygulamalarının ve prosedürlerinin “ötesinde” örgütün işini yürütme şeklinin bir parçası olarak görme şeklidir.

Bu bağlamda, eko-örgütsel yenilik yetenekleri, işletmenin pazara sunduğu eko-ürün veya hizmetlerinin üretim maliyetleri, fiyatlandırma ve tasarımı aracılığıyla değer önerisini diğer işletmelerden nasıl farklılaştırdığı, işletmenin değer zincirini diğer işletmelerin değer zinciriyle nasıl bütünleştirdiği ve rekabetçi stratejisini nasıl tanımladığı ile ilgidir (Rasmussen, 2007). Burada yönetimin niteliği oldukça önemlidir çünkü eko-örgütsel yeniliklerin başarısını müşteriye üstün bir değer teklifi sunacak şekilde değerli kaynakları edinme, birleştirme ve kullanma becerilerini yönetme yetenekleri belirlemektedir (Beltramello vd., 2013). Bu yetenekler, daha sorumlu bir iş duruşuyla müşteriler, tedarikçiler, yasa koyucular ve düzenleyiciler ile ilişkileri geliştirirken aynı zamansa ekolojik sorumluluk almaya yönelik proaktif bir faaliyet, iş sistemindeki çalışanlardan ve diğer paydaşlardan daha fazla kişisel gelişime ve bağlılığa ilham verme fırsatları sunar. Vicdanlı ve sağlıklı ekonomik, sosyal ve çevresel açıdan “üstel” yani beklenenden çok daha hızlı bir gelişime yol açan bir işletmeye yön vermek, paydaşlar için üstün gerçek değer yaratabilmektedir (Elkington, 2020). Bütün bunlar, yöneticilerin temel stratejik işlevleri arasında tanımlanmaktadır (Teece, 2009: 48).

Eko-örgütsel yenilik yetenekleri, örgütün eko-yenilik süreçlerini etkin bir şekilde yönetme, çalışanlarını yaratıcılık ve yeniliğe, stratejik çevikliğe ve becerilere yönelik motive etmek ve teşvik etmek için sürekli olarak eko-yönetim modelleri ve yöntemleri geliştirmeye ve test etmeye teşvik eder (Hautamäki, 2010). Başka bir deyişle kısaca planlanan eko-örgütsel değişimleri içerir.

Uygulamada örgütsel değişimler ya önemsiz ya da travmatik olma eğilimindedir. Şirketler her gün küçük bir dramayla ürünlerini yenileyip, süreçlerini değiştirmektedirler. Eko-örgütsel değişimde ise bu durumun tersine stratejik pivotlar, sarsıcı olma eğilimindedirler. Otoriter devletlerde olduğu gibi büyük işletmelerde rejim değişikliği sorunlu ya da günü geçmiş politikaları iptal etmenin tek yoludur (Hamel ve Zanini, 2020: 17)

Planlanan eko-örgütsel değişiklikler, bölümlerin veya örgütün eko-yapısal çalışmalarını geliştirmeye veya örgütün önemli yönlerini bir bütün olarak iyileştirmeye yönelik yöneticilerin ve çalışanların bilinçli eylemlerini kapsar (Sirotkina vd., 2018: 32-33). Dolayısıyla, böyle bir değişiklik yalnızca uzun vadeli iş başarısı için değil, herkese yükselme fırsatı veren özgür ve sürdürülebilir bir toplum için de gereklidir (Hamel ve Zanini, 2020: 3). Bu bakımdan, kirliliğin önlenmesi, birçok açıdan toplam kalite yönetimine (TKY) benzer görünmektedir; pahalı “boru sonu” kirlilik kontrol teknolojisine güvenmekten ziyade kapsamlı çalışan katılımı ve emisyon azaltımında sürekli iyileştirme gerektirir (Imai, 1986; Ishikawa ve Lu, 1985; Roome, 1992). Örneğin, Kuzey Carolina, Charlotte, elektrik ark ocağı (EAO) çelik üreticisi Nucor Corp.’un eko-örgütsel değişim modeli, yaratıcılığı, yeterliliği, iş birliğini, bağlılığı ve cesareti en üst düzeye çıkarmak için oluşturulmuştur (Hamel ve Zanini, 2020: 45). Bu model Nucor’u, son 40 yılda endüstrinin karbon ayak izinde yüzde 45’lik bir azalmaya yol açarak, “dünyadaki en verimli ve en temiz çelik üreticileri” kategorisine yükseltmiştir. Nucor Corp.’un başkanı ve CEO’su Leon Topalian, daha temiz ve daha çevreci çeliğin çelik endüstrisi için bir zorunluluk olduğunu ve enerji şebekesi daha yeşil hale geldikçe endüstrinin CO2 emisyonlarının azalmaya devam edeceğini söylemektedir (Toto, 2020). Buradan da anlaşılacağı gibi, planlanan değişikliklerin her zaman belirli hedefleri vardır. Örgütsel düzeyde bu hedefler eko-satış hacimlerinin büyümesi, eko-pazar payının artması, yeni pazarların ve eko-ürünlerin elde edilmesi, işgücü verimliliğinin artması, yeni eko-teknolojilerin geliştirilmesi, çalışanların eko-motivasyonunun artması, eko-tüketici memnuniyetinin gibi sonuçlara odaklanmaktadır.

Bu sonuçlar, örgütün hedeflerini, amaçlarını ve ideolojisini bireylerle/toplumla bütünleştirme yeteneğinin derecesiyle doğru orantılıdır (*bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. Papatya, 2013: 1-23*). Mitnznberg (1983) şirketin ideolojisini ayırtedici/stratejik bir yetenek olarak, örgütten yayılan “bir çeşit aura” olarak tanımlar. Bu “aura”, dağıtım mühendisliği ile örgütün tüm içsel/dışsal etkileşim ve işbirliği alanlarına yayılır ve gücün oluşumunda başat rol üstlenir. Başka bir deyişle sonuçları etkilemek için istenen şeylerin yapılması sağlanabilir (Papatya, 2013: 5). Bu gücün iki kilit taşı stratejisi vardır. Birincisi, ekosistem içinde değer yaratmaktır. Bir kilit taşı bunu verimli bir şekilde yapmanın bir yolunu bulmadıkça, taraftarlarını yanına çekmekte veya elinde tutmakta

başarısız olacaktır. İkincisi ekosistemdeki diğer katılımcılarla değeri paylaşmaktır (Lansiti ve Levien, 2004: 68-78). Paylaşılan değerin yaratılması, yukarıda sözünü ettiğimiz bir işletmenin uzun vadede başarılı olacak iki şeyi aynı anda yapması gerektiği fikrini iletir: hem şirket hem de toplum için ekonomik değer yaratmak. Elkington’a göre paylaşılan değer yaratmak aşağıdan yukarıya çözümleri teşvik ederek, üstel evrim için daha genel bir öngörülebilirlik şablonunun başlangıcını yaratabilir (Elkington, 2020: 64-65). Ancak böyle bir durumda bu tür ilişkilerin çifte standartlar yaratabilmesi yani gelişmekte olan ülkeler ve KOBİ’lerin aleyhine şirket gücünü, rekabet avantajını ve siyasi nüfuzu pekiştirebilmesi nedeniyle sorunlu olarak da görülebilmektedir. Deregülasyon ve liberalizasyon için düzensiz bir oyun alanı veya gelişmekte olan ülke ekonomilerinin, işletmelerin ve insanların savunmasızlığını artıran liberalizasyon biçimleri, hem özel hem de farklı muamele ilkelerine ve gelişmekte olan ülkenin özerkliğine karşı direnç oluşması bu sorunlardan sadece bir kaçıdır (UN, 2004: 59).

Örgütsel değişim sürecinde herhangi bir amaca ulaşılması (örneğin eko-rekabet gücünün elde edilmesi) dış ortama uyum düzeyinin arttığını, çalışanların davranışlarının değiştiğini ve eko-örgütsel dönüşüm yeteneklerinin geliştiğini varsayar (Sirotkina, Golikova ve Romashchenko, 2018: 32). Bu durum işletmenin doğayla bütünleşen mekanizmasının dönüşümü olarak da ifade edilebilir (bkz. resim 2.1). Nitekim stratejik kuramlarda, bir yeniliği benimseyen kuruluşların (örneğin, yetenekler, kaynaklar, teknolojiler veya yenilik hakkında bilgi) daha sonra kâr marjlarını koruyan ve böylece kuruluşun büyük faydalar elde etmesini sağlayan benzersiz bir mekanizma oluşturacağını öne sürmektedir (Teece vd., 1997).

Resim 2.1: Eko- Örgütsel Dönüşüm

Kaynak: Kerrigan, Kulasoorya, 2020,

<https://www2.deloitte.com/us/en/insights/topics/strategy/sustainable-transformation-in-business.html>:1

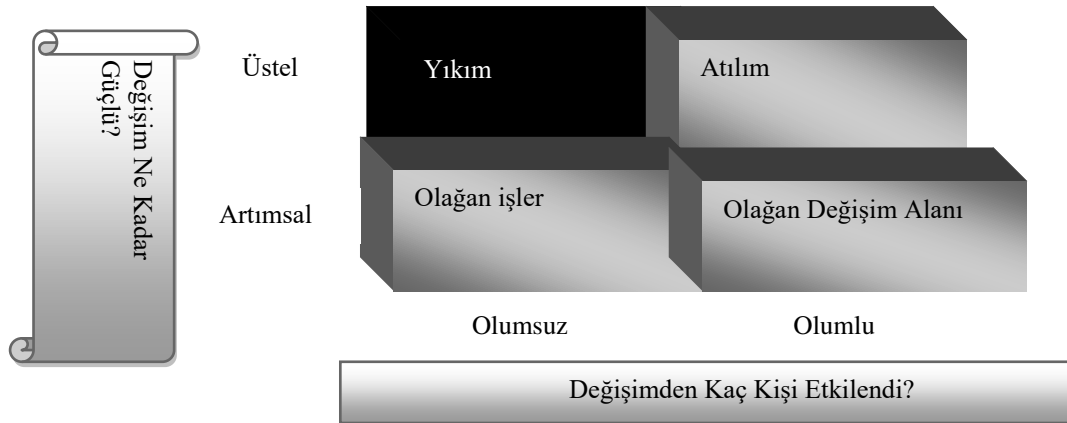
Planlanan eko-örgütsel değişimde örgütsel teşhis birkaç aşamadan oluşur: sorunların belirlenmesi; değişiklik ihtiyaçlarının değerlendirilmesi, örgütün gerekli değişiklikler için eko-kapasitesinin belirlenmesi; değişiklikler için eko-kaynak tabanının belirlenmesi; eko-hedef belirleme, eko-değişim stratejisinin geliştirilmesi; eko-değişiklik yöntemlerinin seçimi, eko-örgüt yeteneklerinin tanımlanması ve geliştirilmesi gibi (Sirotkina vd., 2018: 31).

Bu kapsamda, stratejik kaynaklar, işletmenin küresel/bütünsel olarak bütünleşik sürdürülebilirliğe sahip olduğu ve aynı zamanda dış ortaklarıyla birlikte çalıştığı proaktif stratejik düzeyde oluşmuş dinamik eko-yenilik yeteneklerini ifade eder. Burada Dinamik yetenekler, yeteneklere ve temel yetkinlik çerçevelerine dayanmakla birlikte aynı zamanda pazarların dinamizmini ve kaynaklar üzerindeki dönüştürücü etkiyi vurgular. Ortaya çıkan tanımsal farklılıklar olsa da (Ambrosini ve Bowman, 2009), çokça alıntılanan bir tanım, dinamik yeteneklerin şu şekilde olduğunu savunur:

“Bir işletmenin kaynaklarını ve yeteneklerini bütünleşmiştirmek, yeniden yapılandırmak ve yeniden oluşturmak için sürekli davranışsal yönelimi ve en önemlisi, yükseltme ve rekabet avantajını elde etmek ve sürdürmek için değişen ortama yanıt olarak temel yeteneklerini yeniden yapılandırır.” (Wang ve Ahmed, 2007: 35).

Bu aşamada eko-örgütsel yenilik yetenekleri açık bir stratejik hedef olarak eko-yenilik yönetim süreciyle bütünleşmiştir ve eko- ürünler geliştirme sürecinde bir başarı faktörüdür. Bu durum ilk tedarikçilerden son müşterilere kadar değer zincirlerini eğitmekle ilgilenen olgun ve oldukça yenilikçi işletmelerde mevcut olan eko-yeniliğin sistemik karakteristiğiyle ilgilidir ve sürdürülebilirlik için işbirliği ağında çalışmak doğrudan (eğitimler, forumlar, etkinlikler) veya dolaylı olarak (kooperatifler, dernekler, diğer ortaklar aracılığıyla) yapılabilir.

Şekil 2.5: Örgütsel Yenilik Yeteneklerinin Ekolojik Dönüşümü

Kaynak: Elkington, 2020: 35 değiştirilerek uyarlanmıştır.

Bu aynı zamanda yukarıdaki şekil 2.5’de görüldüğü gibi “olağan değişim” alanlarından çıkıp, radikal ekolojik değişim için “atılım” alanlarına doğru hareketi hızlandırır. Böylece yatay eksen (etki), olumsuzdan olumluya örgüt tarafından yaratılan sonuçların yelpazesini izler. Dikey eksen (ölçek), artımlı değişimden giderek artan üstel sonuçlara doğru hareket eder. Eko örgütsel yenilik yetenekleri üstel zihniyetleri (uzun vadeli düşünme, doğrusal ve üstel olanın bir araya gelmesi), teknolojileri ve iş modelini soldan sağa ve aşağıdan yukarıya doğru kaydırabilme potansiyelini içerir. Böylece eko-işletme ekonomik, sosyal ve çevresel zenginlik yaratma biçiminde üstel ilerleme yani dinamik eko-yenilik yeteneklerini pekiştirecek zemini sağlamlaştıracaktır.

2.2.2.2 Eko-Süreç Yenilik Yeteneği

Süreçler dünyayı oluşturur. Friedrich Engels’in (1820-1895) dediği gibi, dünya tekdüze şeyler yerine bir süreçler karmaşasıdır. Buradaki “süreç”, geliştirme aşamalarını veya evrelerini ifade eder. Felsefi terimlerle, geçici sürekliliği ve uzamsal genişlemeyi ifade eden “süreç”, şeylerin ve bunların çatışmalarının varoluşsal ve ilerici biçimidir (Hu, 2020: 21). İşe yönelik süreç yönlülük ise yapı, odaklanma, ölçüm, sahiplenme ve müşteri unsurlarını içerir. Tanımsal terimlerle, süreç, belirli bir müşteri veya pazar için belirli bir çıktıyı üretmek üzere tasarlanmış, basitçe yapılandırılmış, ölçülmüş bir faaliyetler kümesidir. Örgüt içinde işlerin nasıl yapıldığına dair güçlü bir vurguyu niteler. Dolayısıyla bir süreç, bir başlangıcı, bir sonu ve açıkça tanımlanmış girdileri ve çıktıları olan, zaman ve mekân boyunca iş faaliyetlerinin belirli bir sıralanması, bir eylem yapısıdır. Süreçlerin bu yapısal ögesi,

süreç yeniliğinin faydalarını elde etmenin anahtarıdır. Tasarımcılar veya katılımcılar çalışmanın nasıl olduğu ve yapılandırılması gerektiği konusunda hemfikir olmadıkça, bu işi sistematik olarak iyileştirmek veya yeniliği etkilemek çok zor olacaktır (Davenport, 1993:5). Süreç beklenen sonucu üretmek için kaynakları bütünleştirmenin bir yolu olarak da yorumlanmaktadır. Herhangi bir süreç türü için girdi ve çıktı ana unsurlardır; girdi bir sürecin uygulanmanın ön koşulu ve koşulları iken çıktı ise onu başarmanın sonuçlarıdır (Hu, 2020: 21). Öte yandan bir sürece yeni bir şey getirmenin amacı büyük, radikal bir değişim meydana getirmektir. Süreç yeniliğinin kilit yönü perspektifte devrim niteliğinde bir değişikliği temsil eder: örgütü baş aşağı çevirmek ya da en azından kendi tarafına çevirmek anlamına gelir (Davenport, 1993: 5-10). Bunu geleceğe uygun bir şekilde başarmak için, bir işletmenin kârlılık ölçeklendirmeleri, süreçte yaratılan tüm olumsuz (ve olumlu) dışsallıkları ve etkileri hesaba katmalıdır (Elkington, 2020: 61).

Bu bağlamda, eko-süreç yeniliği, eko-iş yapmak için yapılanmayı görünür ve etkileyici eko-sonuçlara yönelik birleştirir. Genel iş hedefini araştırmak için bir süreçten geri adım atmayı ve ardından eko-hedefe ulaşma biçiminde büyük ölçüde eko-iyileştirmeler gerçekleştirmek için yaratıcı ve radikal değişimi etkilemeyi içerir (Davenport, 1993: 10). Eko-süreç yeniliği, daha düşük düzeyde bir değişim arayan eko-süreç iyileştirmeden farklıdır. Eko-süreç yeniliği, bir iş faaliyetini tamamen yeni bir şekilde gerçekleştirmek anlamına gelirken eko-süreç iyileştirme, aynı iş sürecini biraz daha yüksek verimlilik veya etkililikle gerçekleştirmeyi içermektedir.

Eko-süreç yenilik yeteneklerinin gelişimi daha çok yukarıdan aşağıya doğrudur ve üst yönetimden güçlü bir yönlendirme gerektirir. Büyük işletmelerin yapıları, işlevler arası süreçlerini yansıtmadığından, yalnızca birden çok işlevi görmezden gelen konumdakiler eko-yenilik fırsatlarını görebilir. Nakliye bölümündeki bir memurun, çevreyle dost tüm sipariş yönetim sürecini radikal bir şekilde yeniden tasarlamayı düşünmesi pek olası değildir. Öte yandan, işçilerin ve alt/orta düzey yöneticilerinin büyük bir değişiklik önermek için direnme olasılığı yüksek olduğu için, eko-süreç yeniliğinin uygulayıcıları, örgütün her seviyesinde bağlılık ve eko-adanmışlık sağlamak için çabalamaları gerekecektir. Eko-süreç tasarım faaliyetine katılımı teşvik etmek kesinlikle bunu kolaylaştırabilir. Kalite bayrağı altında başlatılanlar da dâhil olmak üzere eko-süreç iyileştirme programları

genel olarak mevcut eko-örgüt yapılarına uygulanır ve bu nedenle dar tanımlanmış işlevsel veya alt işlevsel süreçlerde değişikliği içerir. Eko-süreç yenilik yetenekleri ise geniş, çapraz işlevli eko-süreçlerin tanımlanmasını ve yeniliğini içerir. Başlangıçta sadece eko-süreçlerin tanımlanması bile eko-iş faaliyetlerini yapılandırmanın yenilikçi yollarını açabilir (Davenport, 1993: 12-13). Bu tür yenilikler, Henry Ford'un ilk hareketli montaj hattının icadında olduğu gibi yeni eko-süreçler veya teknikler, yeni ekipman veya yeni yazılım şeklinde gelebilir.

Eko-süreç yenilik yeteneklerinin gelişimi çalışanların yeteneklerinin ve kullanılan diğer eko-süreç teknolojilerinin niteliğinin değişmesi ile ilgilidir. Örgütün başarılı eko-ürünler elde etmesi ve genel olarak başarılı olması, bu yetenek ve kaynakların verimli kullanılmasına, daha da önemlisi bu yetenek ve kaynakların bir bütün halinde yeniden değerlendirilmesi ve yeni çapraz eşgüdümlemeler şeklinde uygulanmasına bağlıdır (Wang ve Ahmed, 2004: 306). Böylece işletme aşağıdakileri çevreleyen karmaşık süreçleri de gizleyen taklit edilmesi zor nedensel belirsizlik ortamı yaratarak rakiplerinden farklı kaynak yığınlarıyla üstün performans elde edebilir:

- Soyut varlıkların diğer soyut varlıklarla ve somut varlıklarla bütünleşmesi;
- Soyut varlıkların işletme içinde akışkanlığının sağlanması;
- Uygun yerlere eko-teknolojinin akıllıca lisanslanması.

Eko-süreç yenilik yeteneklerinin başlıca faydaları, gelişmiş eko-örgütsel verimlilik ve hızlı karşılık verebilirliği içerir (Damanpour ve Gopalakrishnan 2001: 45-65). Bu kapsamda, eko-süreç yenilik yeteneklerinin değerlendirilmesi aşağıdaki ölçütlere dayanmaktadır: (Schallmo vd., 2018: 122)

- *Stratejik önem*: Eko-iş modelinin kritik başarı faktörleri üzerinde eko-süreç yeniliğinin güçlü bir etkisi var mı?
- *Temel yetenek*: Eko-süreç yeniliği, eko-iş modelinin mevcut veya genişletilebilir bir temel yeteneğini temsil ediyor mu? Temel yetenek, eko-çıkıtların sağlanmasının kalbindeki beceridir.
- *Eko-kaynakların bağlanması*: Eko-iş modelinin yeterli kaynakları (çalışanlar, malzemeler) eko-sürece bağlı mı?

- *Eko-standardizasyon*: Eko-sürecin görevleri, süreçleri ve çıktıları standartlaştırılabilir mi?
- *Kapalı eko-süreç*: İlgili eko-çıktılar (müşterinin ve tedarikçinin bakış açısından) çeşitli eko-süreçler tarafından değil, yalnızca bir tanesi tarafından sağlanabiliyor mu?
- *Eko-yönetilebilirlik*: Eko-süreç yönetilebilir mi ve uygun performans göstergeleri türetilebilir mi? Eko-sürecin karmaşıklığı yönetilebilir mi? (Örneğin çok sayıda değişken aracılığıyla veya birkaç bölgeye yayılarak).
- *Eko-süreç yöneticisi*: Eko-süreci yönetebilecek yetkinliğe sahip bir kişi var mı?

Sonuçlar değerlendirilir ve daha sonra eko-iş modelindeki eko-müşteri bölümleri ile karşılaştırılır. Bu noktada en önemli eko-müşterinin müşteri yolculuğunun diğer eko-müşteri bölümlerinin müşteri yolculuklarından farklı olup olmadığını ve türetilen ve değerlendirilen eko-süreçlerin diğer eko-müşteri bölümlerinin ihtiyaçlarını karşılayıp karşılamadığını kontrol etmek gerekir. Aşağıdaki sorular, eko-süreç yenilik yetenek mimarisinin karşılaştırılmasıyla ilgilidir (Schallmo vd., 2018: 123):

- Diğer hangi eko-müşteri bölümleri gelecek ve hangileri özel olarak değerlendirilmeli?
- Türetilen ve değerlendirilen eko-süreç yenilikleri diğer eko-müşteri bölümlerini işlemek için uygun mu?
- Aşamalar, eko-müşteri ihtiyaçları, eko-müşteri görevleri ve gerekli eko-teslimatlar dâhilindeki eko-müşteri yolculuklarındaki farklılıklar nelerdir?
- Eko-müşteri yolculuklarındaki farklılıklar yeni eko-süreç yenilik varyantları veya hatta yeni eko-süreç yeniliklerini gerektiriyor mu?
- Nihai eko-süreç yenilik mimarisi nasıl yapılandırılır?

Sonuç olarak, eko-süreç yenilik yetenekleri işletmenin eko-devrim yol haritası sürecinin tüm paydaşlara yönelik yaygın biçimde işlevselleşmesiyle ve buna müteakip eko-konumlandırma faaliyetleriyle ete kemiğe bürünür. Bunlar ise daha çok

bütünsel nitelikteki bu projeleri kesintisiz yeni bir ekonomik değerler dizisinde birbirine bağlayan ekolojik altyapıya gömülüdürler (Rifkin, 2019: 76).

2.2.2.3. Eko- Ürün Yenilik Yeteneği

Eko-ürün yeniliği, yapılandırılmış bir sistem içindeki süreçleri harekete geçiren ve onu öngörülen ve somutlaştırılmış amaçlarına doğru yönlendiren yerleşik mekanizmanın bir parçasıdır (Trott, 2017). Eko-ürün yenilik yeteneği yönetsel destek, örgütsel faaliyetler, eko-altyapı, eko-teknolojiler vb. dâhil olmak üzere çeşitli kaynaklarla geliştirilen ayırt edici eko-yeteneklerin kaldıraç etkisiyle gelişir (Hard ve Dowell, 2011). Bu durum örgütün bilgiyi dinamik olarak nasıl yarattığını ile yakından ilgilidir. Bir örgüt, açık bilgi ile örtülü bilgi arasındaki etkileşimler aracılığıyla bilgi yaratır. İki tür bilgi arasındaki bu etkileşime “bilgi dönüşümü” denir. Dönüştürme sürecinde, örtülü ve açık bilgi hem nitelik hem de nicelik açısından genişler. Bir örgütün bilgi dönüştürme biçimleri şunlardır (Nonaka ve Teece, 2001: 17-18): (a) örtülü bilgiden örtük bilgiye *sosyalleşme*; (b) örtülü bilgiden açık bilgiye *dışsallaştırma*; (c) açık bilgiden açık bilgiye *birleştirme*; d) açık bilgiden örtülü bilgiye *içselleştirme*.

- *Sosyalleşme*; paylaşılan deneyimler aracılığıyla yeni örtülü bilgileri dönüştürme sürecidir. Örtülü bilginin resmileştirilmesi zor ve çoğu zaman ve mekâna özgü olduğundan, örgüt içinde ekip çalışmalarında paylaşılan deneyimler yoluyla edinilebilir.
- *Dışsallaştırma*; örtülü bilgiyi açık bilgi olarak ifade etme sürecidir. Örtülü bilgi açık hale getirildiğinde, bilgi kristalize olur, böylece başkaları tarafından paylaşılmasına izin verir ve yeni bilginin temeli olur. Eko-yenilik yeteneklerini geliştirmede konsept yaratma, bu dönüştürme sürecinin bir örneğidir. Diğer bir örnek, çalışanların eko-üretim sürecinde eko-iyileştirmeler yapmasına olanak tanıyan bir kalite kontrol çemberidir. Örtülü bilginin açık hale başarılı bir şekilde dönüştürülmesi bilgi; metafor, analogi ve modellerin ardışık kullanımına bağlıdır.
- *Birleştirme*; Bu, açık bilgiyi daha karmaşık ve sistematik açık bilgi setlerine dönüştürme sürecidir. Örgütün içinden veya dışından açık bilgi toplanır ve ardından yeni bilgiler oluşturmak için birleştirilir, düzenlenir

veya işlenir. Yeni açık bilgi, örgüt üyeleri arasında yayılır. Örgütsel vizyon gibi bir kavramı operasyonel hale getirilmiş iş veya ürün konseptlerine bölmek, aynı zamanda sistemik, açık bilgi yaratır.

- *İçselleştirme*; açık bilgiyi örtük bilgi olarak somutlaştırma süreci içselleştirmedir. İçselleştirme yoluyla, oluşturulan açık bilgi örgüt içinde paylaşılır ve bireyler tarafından örtülü bilgiye dönüştürülür. İçselleştirme, ‘yaparak öğrenme’ ile yakından ilgilidir. Eko-ürün konseptleri veya eko-üretim prosedürleri gibi açık bilgiler, eylemde ve uygulamada hayata geçirilebilmektedir.

Buradan da anlaşılacağı üzere, eko-üretim, eko-ambalajlama, eko-dağıtım ve eko-konumlandırma yeteneklerini de kapsayan eko-ürün yenilik yetenekleri örgütün yetenekleri içselleştirme kapasitesiyle doğrudan ilişkilidir. İçselleştirme kapasitesi bir işletmenin Ar-Ge yatırımını bir yan ürün olarak yaratılabileceği anlamına gelmektedir. Bir işletme, üretime doğrudan katılım yoluyla, belirli bir eko-ürün pazarıyla ilgili yeni bilgileri daha iyi tanıyabilmekte ve kullanabilmektedir (Cohen ve Levinthal, 1990:132). Bu durum işletme faaliyetlerinin doğal çevre üzerindeki uzun vadeli etkilerini dikkate alan bir şekilde hareket eden ve bu faaliyetlerin maliyetlerini diğer paydaşlara veya çevrenin kendisine dışsallaştırmaya çalışmayan bir kuruluş olarak konumlanabilme kapasitesi arttıracaktır (Jones 1996: 328).

Elkington’a (2020) göre kaynakların ekolojik faaliyetlere yönelik birikimi benzersiz eko-ürün yenilik yeteneklerini geliştirebilmektedir. İlk olarak idari ve yapısal yenilenmeye yol açan bir örgütsel eko-yenilik, diğer yenilik türleri için bir kolaylaştırıcı zemin hazırlar. Uygulamada, yapısal iyileştirmeler şeklinde “olağan değişim” alanlarından çıkıp atılım alanlarına doğru harekete geçme, etkili ekolojik yönetimine yönelik daha iyi örgüt içi eşgüdüm ve iş birliği mekanizmaları yaratır. Yani, eko-örgütsel yenilikler üstel zihniyetleri, teknolojileri ve iş modellerini harekete geçirerek eko-süreç ve eko-ürün yeniliklerinin geliştirilmesi ile uyumlu bir çevre iletkenliğine katkıda bulunur. Örneğin Armbruster ve diğerleri (2008) örgütsel yeniliklerin ürün yeniliklerine yol açtığını belirtmiştir. Walker (2008) örgütsel ve ürün yeniliklerinin birbiriyle ilişkili bulunduğunu ileri sürmüştür. Genel yenilik yazınından ödünç alarak, aynı ilişkilerin eko-yenilik bağlamında var olduğu

söylenbilir. Eko-örgütsel yenilik yeteneklerinin artan üstel sonuç etkisi eko-süreç ve eko-ürün yeniliklerinin oluşumuna ve gelişimine katkıda bulunarak işletmenin eko-evrimini hızlandırır (Armbruster vd., 2008: 644-657; Walker, 2008: 591-615). Başka bir deyişle, eko-yeniliğin zorunlu hale geldiği rekabetçi ortamda üstün eko-yenilik yapma yeteneği, işletmelere rakiplerinden daha hızlı, daha iyi ve daha akıllı eko-büyüme fırsatları sağlamaktadır (bkz. Nonaka 1991: 69-96).

İşletmeler ve doğal çevre arasındaki sürekli değiş tokuş, üç temel alana (Shrivastava, 1995: 54-165), yani girdiler, üretim süreçleri veya verimlilik ve çıktılarına göre açıklanabilir. Girdiler, işletmelerin eko-ürün yeniliğinde enerjinin kullanımına ve korunmasına ne kadar önem verdiği ile ilgilidir. Bu amaçla, ürün imha etme, yenilenebilir malzeme kullanımı veya ekolojik olarak hassas satın alma politikaları gibi önlemler, çevre taahhüdünün en iyi örnekleri arasındadır. Verimlilik sistemi önleyici eylem ve sürekli iyileştirme, verimliliği artırma, üretim maliyetini düşürme veya gereksiz üretim adımlarını ortadan kaldırmak için anahtar unsurları temsil eder. Çıktılar ise düşük tüketim ve uzun ömürlü ürünler, sökülmeğe hazır ürünlerle birlikte çevre üzerindeki etkiyi azaltmaya yönelik daha düşük maliyet yoluyla rekabet avantajına atıfta bulunur ve rekabetin önünde kalarak neoklasik mantık tarafından en yaygın olarak kullanılan bazı varsayımları içerir. Kirlilik önleme stratejileri uygulanarak maliyet azaltımı sağlanabilirken, eko-ürün yenilik yönetimi yoluyla daha iyi pazar konumları elde edilebilir.

Triebswetter ve Wackerbauer (2008: 1484-1493) aynı şekilde, genel ve çok ayrıntılı olmayan bir bakış açısı kullanarak, 'eko-ürün yeniliği' teriminin, yeni uygulamalar için yeni teknolojilerin girişini ve kullanım yeteneklerini, ayrıca yeni bilgi yatırımlarını ve yeni malzeme kullanımı yoluyla yeni ürün iyileştirmelerini içerdiğini ileri sürmektedir. Chen ve diğerleri (2006:331-339) bu tür bir yenilik yeteneklerini enerji tasarrufu, kirliliğin önlenmesi, atık geri dönüşümü ve eko-ürün tasarımı ile ilgili olanlar olarak tanımlarken bir adım daha ileri gitmektedir. Çok değerli bir çaba olmakla birlikte tüm bu kavramlar birbiriyle örtüşüyor gibi görünmektedir. Bu nedenle, eko-ürün yenilik yetenekleri, enerji tasarrufu, geri dönüşüm ile sonuçlanabilir ve hatta kirlilik önleme stratejilerinin bir parçası olarak anlaşılmalıdır. Kammerer (2009:2285-2295) eko-ürün yenilik yeteneklerini, ürün yaşam döngüsü boyunca çevresel etkiyi azaltanlar olarak tanımlamaktadır (örneğin,

ürün toksik madde indirimleri, ürün ömrünü genişletme ve gereksiz ürün geri dönüşümü gibi).

Fiksel (2009: 121-122) özellikle ürün tasarım yeteneklerine odaklanarak, geri dönüşüm için tasarım, atıkların en aza indirilmesi için tasarım, enerji tasarrufu için tasarım, malzeme tasarrufu için tasarım ve risk azaltma ve önleme için tasarım gibi beş boyut tanımlamaktadır: Birinci boyutla ilgili olarak, geri dönüştürülmüş veya biyolojik olarak parçalanabilir ürünlerin ve ambalaj malzemelerinin kullanımından bahsedilmektedir. Bu genellikle azaltma-yeniden kullanma-geri dönüştürme atık hiyerarşisini takip ederek (örneğin, bir üründe kullanılan malzeme miktarını azaltarak, yeni ürünlerin tasarımında parçaları veya tüm ürünleri yeniden kullanarak, işlenmemiş malzemeleri geri dönüştürülmüş malzemelerle değiştirerek, tehlikeli/toksik malzemeleri tehlikesiz olanlarla değiştirerek) başarılmaktadır. İkinci boyut olan ürün enerji tüketiminin bir parçası olarak, verimli ve yenilenebilir enerji ürünlerinin tasarımını ve geliştirilmesini ve son olarak üçüncü boyutla ilgili olarak kirliliğin önlenmesi, daha az bileşenli ürün tasarımı gibi faaliyetleri bulunmaktadır. Kullanım ömrü sonunda ürünün daha kolay sökülmesini sağlamak da büyük önem taşımaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANTALYA SANAYİ İŞLETMELERİNDE BİR UYGULAMA

3.1 Araştırmanın Tanımı ve Metodolojisi

Tezin bu bölümünde, kaynak temelli eko-yeniliğin işletme performansı üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik Antalya ilinde faaliyet gösteren üretim işletmelerinde toplamda 220 işletme yönetici ile görüşme yapılarak bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Antalya ilinde faaliyet gösteren sanayi işletmelerine yönelik gerçekleştirilen uygulama kapsamında çalışmanın amacı, yöntemi, ana kitlesi ve örnekleme, modeli ve hipotezlere yer verilmiştir.

Sonrasında modelin test edilmesine yönelik güvenilirlik ve geçerlilik analizi, kısmi en küçük kareler yöntemi ve yapısal eşitlik modellemesi uygulanmıştır. Analizler için SPSS programları kullanılmıştır

3.1.1 Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Kısıtları

3.1.1.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada Antalya ilinde faaliyet gösteren sanayi işletmelerinde kaynak temelli kuram bağlamında eko-yeniliğin işletme performansı üzerindeki etkisini belirlemek ve sanayi işletmeleri için bir yol haritası düzenlemek ve böylelikle gelecekte yapılacak olan çalışmalara ışık tutmak amaçlanmaktadır.

3.1.1.2. Araştırmanın Kapsamı

Araştırma ana kütlesi Antalya ili merkezinde faaliyet gösteren sanayi işletmelerine yönelik olarak gerçekleştirilmiştir.

3.1.1.3. Araştırmanın Kısıtları

Bu çalışmanın çeşitli kısıtlar altında gerçekleştirildiği göz ardı edilmemelidir. En önemli kısıtlar; zaman, fiziki ve ekonomik kaynak yetersizliğidir.

3.1.2. Araştırmanın Yöntemi, Örneklem Süreci, Model ve Hipotezleri

3.1.2.1. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada anket yöntemi kullanılmıştır. Ancak tüm dünyada ve ülkemizde de etkili olan COVID-19 salgını nedeniyle yüz yüze anket yapmanın zor olmasından dolayı çalışmaya katılmayı kabul eden işletmelere anket formları bırakılmış ve anket bırakılan işletmeler her hafta düzenli olarak ziyaret edilerek veriler toplanmıştır.

Anket, katılımcılardan bilgi toplamak için biçimlendirilmiş veri formudur. Anket yöntemi veri toplamada en çok yararlanılan yöntemlerden biridir (Nakip ve Yaraş, 2016: 145; Gegez, 2010: 80). Çalışmada kullanılan anket formu 3 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, demografik sorular, ikinci bölümde eko-yenilikle ilgili sorular ve üçüncü bölümde işletme performansı ile ilgili sorulardan oluşmaktadır. Araştırmada kullanılan ölçekler yazında daha önce geçerliliği ve güvenilirliği sağlanmış ve sıkça kullanılan ölçeklerden oluşmaktadır. Anket sorularının şöyle hazırlanmıştır:

Tablo 3.1: Eko-Yeniliği Ölçmede Kullanılan Sorular ve Kodları

Değişkenler	Kod
Eko-Örgütsel Yenilik	EOY
İşletmemizin yönetimi genellikle eko-yenilik bilgilerini çalışanlarla paylaşır.	EOY1
İşletmemizin yönetimi genellikle eko-yeniliği yüksek oranda Ar-Ge yatırımı yapmaktadır.	EOY2
İşletmemizin yönetimi genellikle eko-yenilikle ilgili departmanlar arasındaki deneyimleri paylaşır	EOY3
İşletmemizin yönetimi genellikle eko yenilik eğilimleri hakkında bilgi toplar.	EOY4
İşletmemizin yönetimi genellikle aktif olarak eko yenilik faaliyetlerine katılır.	EOY5
İşletmemizin yönetimi genellikle eko-yeniliği yönetmek için yeni yönetim sistemleri kullanır	EOY6
Eko-Süreç Yeniliği	ESY
İşletmemiz, kirlotici maddelere karşı korumak için üretim süreçlerini sıklıkla yenilikçi bir şekilde günceller.	ESY1
İşletmemiz, çevre hukuku standartlarını karşılamak için üretim süreçlerini sıklıkla yenilikçi bir şekilde günceller.	ESY2
İşletmemiz, enerji tasarrufu için üretim süreçlerinde sıklıkla yenilikçi teknolojiler kullanır.	ESY3
İşletmemiz, enerji tasarrufu sağlamak için üretim süreçlerinde üretim ekipmanlarını sıklıkla yenilikçi bir şekilde günceller	ESY4
Eko-Ürün Yeniliği	EÜY
İşletmemiz genellikle ürün paketlerini basitleştirmek için yeni teknolojiler aracılığıyla yeni eko-ürünler geliştirmeye önem verir	EÜY1
İşletmemiz genellikle yapıyı basitleştirmek için yeni teknolojiler yoluyla yeni eko-ürünler geliştirmeye önem verir	EÜY2
İşletmemiz genellikle bileşenlerini kolayca geri dönüştürmek için yeni teknolojiler yoluyla yeni eko-ürünler geliştirmeye önem verir	EÜY3
İşletmemiz genellikle malzemelerini kolayca ayrıştırmak için yeni teknolojiler yoluyla yeni eko-ürünler geliştirmeye önem verir	EÜY4
İşletmemiz genellikle doğal malzemeler kullanmak için yeni teknolojiler yoluyla yeni eko-ürünler geliştirmeye önem verir	EÜY5
İşletmemiz atıktan kaynaklanan zararı mümkün olduğunca azaltmak için genellikle yeni teknolojiler yoluyla yeni eko-ürünler geliştirmeye önem verir	EÜY6
İşletmemiz mümkün olduğunca az enerji kullanmak için genellikle yeni teknolojiler yoluyla yeni eko-ürünler geliştirmeye önem verir	EÜY7

(a) **Eko-Yenilik ölçeği:** Eko-yenilik boyutunu oluşturan alt boyutlar; eko-örgütsel yenilik 6 soru ile, eko-süreç yeniliği 4 soru ve eko-ürün yeniliği 7 soru olmak üzere toplamda 17 soru ile ölçülmüştür. Eko-yenilik ölçeği Cheng ve diğerlerinin yaptığı çalışmadan yararlanılarak oluşturulmuştur (Cheng vd., 2014). Tablo 3.1’de, eko-yeniliği ölçmeye yönelik oluşturulan sorular gösterilmektedir.

Tablo 3.2: İşletme Performansını Ölçmede Kullanılan Sorular ve Kodları

Değişkenler	Kod
İşletme Performans	PERF
Rakiplerimize oranla satış gelirlerimiz daha iyidir	PERF1
Rakiplerimize oranla karlılığımız gelirlerimiz daha iyidir	PERF2
Rakiplerimize oranla pazar payı yüzdemiz daha iyidir	PERF3
Rakiplerimize oranla yatırımların geri dönüşümü daha iyidir	PERF4
Rakiplerimize oranla varlıkların geri dönüşümü daha iyidir	PERF5

(b) **İşletme Performans Ölçeği:** İşletme performans ölçeği 5 soru ile ölçülmüştür. Bu sorular; satış, kârlılık, pazar payı, yatırımların geri dönüşüm oranı ve varlıkların geri dönüşüm oranından oluşmaktadır. İşletme performans ölçeği, Im ve Workman, Cheng ve diğerleri tarafından yapılan çalışmalara bağlı olarak oluşturulmuştur (Im ve Workman, 2004; Cheng vd., 2014). Tablo 3.2’de işletme performansını ölçmeğe yönelik sorular gösterilmektedir.

Araştırmada soruları ölçmek için , (1=kesinlikle katılmıyorum, 2=katılıyorum, 3=kararsızım, 4=katılıyorum, 5=kesinlikle katılıyorum) şeklinde oluşturulmuş 5’li Likert tipi ölçek kullanılmıştır.

3.1.2.2. Örneklem Süreci

Çalışmanın ana kütlesini Antalya ili merkezinde faaliyet gösteren üretim işletmeleri oluşturmaktadır. Buna yönelik Ticaret ve Sanayi Bakanlığından elde edilen listeye bağlı olarak Antalya ili merkezindeki üretim işletmeleri belirlenmiştir. Belirlenen üretim işletmelerinin toplam sayısı 338’dir. Ana kütleden gerekli örneklem yeter sayısını belirleyebilmek için aşağıdaki hesaplama yöntemi kullanılmıştır:

$$n = \frac{N \times P \times Q \times Z_{\alpha}^2}{(N-1) \times H^2 + P \times Q \times Z_{\alpha}^2} = \frac{338 \times 0.5 \times 0.5 \times (1.96)^2}{(338-1) \times (0.05)^2 + 0.5 \times 0.5 \times (1.96)^2}$$

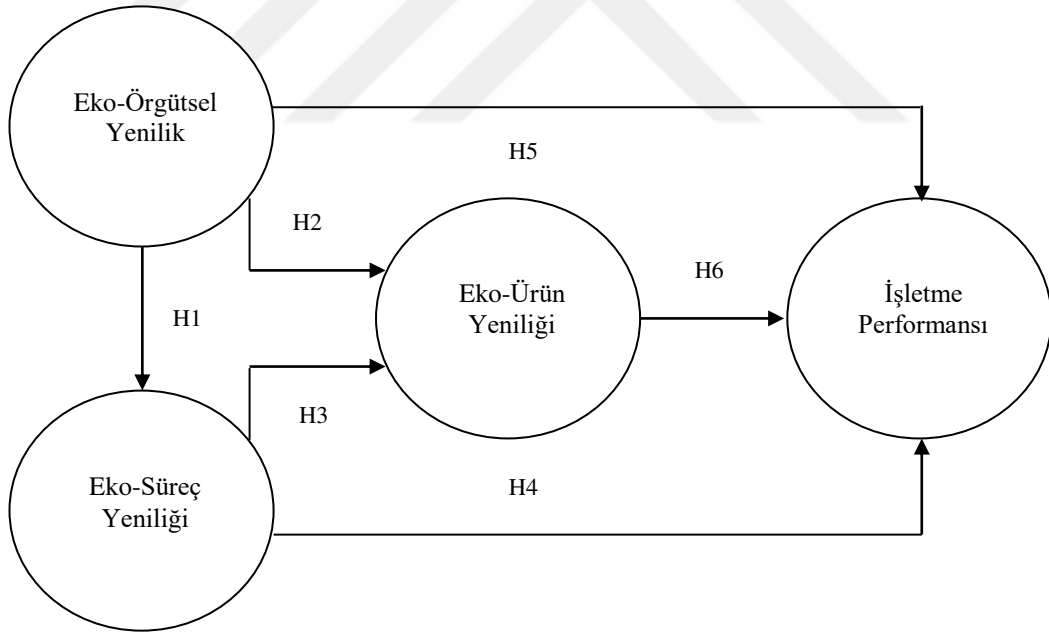
Değerler formülde yerine koyulduğunda gerekli örneklem yeter sayısı olarak $n=180,051$ değeri bulunmaktadır (Newbold, 2008: 845-864). Ancak cevaplama hataları ve eksik anket olabileceği düşünülerek 220 işletme ile görüşülmüş ve çalışma gerçekleştirilmiştir.

Çalışma Nisan 2021-Mayıs 2021 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Çalışmada veri toplamaya başlamadan önce Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Etik Komisyonundan gerekli onay alınmıştır. (Araştırma Onay No: 2021/176). Araştırma için kolayda örnekleme yöntemi seçilmiştir.

3.1.2.3. Araştırma Modeli ve Hipotezleri

Kuramsal çerçeveye bağlı olarak oluşturulan araştırma modeli ve hipotezler Eko-örgütsel yenilik, eko-süreç yeniliği, eko-ürün yeniliği ve işletme performansı olarak 4 boyutta ve 6 temel araştırma hipotezi oluşturulmuştur.

Şekil 3.1: Araştırma Modeli ve Hipotezler

Hipotez ifadeleri şu şekilde oluşturulmuştur:

H1: Eko-örgütsel yenilik Eko-süreç yeniliğini pozitif yönde etkiler.

H2: Eko-örgütsel yeniliği Eko-ürün yeniliğini pozitif yönde etkiler.

H3: Eko-süreç yeniliği Eko-ürün yeniliğini pozitif yönde etkiler.

H4: Eko-süreç yeniliği işletme performansını pozitif yönde etkiler.

H5: Eko- örgütsel yenilik işletme performansını pozitif yönde etkiler.

H6: Eko-ürün yeniliği işletme performansını pozitif yönde etkiler.

3.2 Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi

3.2.1 Tanımlayıcı Analizler

Elde edilen verilerin çözümlenmesinde frekans, ortalama ve standart sapmalar SPSS 21.0 istatistiki paket programından yararlanılarak gerçekleştirilmiştir.

3.2.1.1. Demografik Özellikler

Çalışmaya katılan cevaplayıcıların demografik özellikleri aşağıdaki Tablo 3.3’de gösterilmiştir.

Tablo 3.3: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Demografik Özellikler		F	%
Cinsiyet	Kadın	64	29,1
	Erkek	156	70,9
Yaş	18-24	8	3,6
	25-34	70	31,8
	35-44	77	35,0
	45-54	37	16,8
	55-64	8	3,6
	65 ve üzeri	20	9,1
Eğitim	Lise	38	17,3
	Yüksek Okul	12	5,5
	Üniversite	139	63,2
	Yüksek Lisans	28	12,7
	Doktora	3	1,4
Çalışma Süresi	1 yıldan az	1	0,5
	1-5	100	45,5
	6-10	56	25,5
	11-20	46	20,9
	21-30	15	6,8
	31 ve üstü	2	0,9
İş Yerindeki Pozisyonu	İş sahibi/Ortağı	3	1,4
	Üst Düzey Yönetici	43	19,5
	Orta Düzey Yönetici	174	79,1
Çalışılan Departman	Üretim	63	28,6
	Muhasebe	41	18,6
	Personel	7	3,2
	Satış Pazarlama	89	40,5
	Diğer (İKY, Kalite, Ürün geliştirme, İhracat vb. gibi)	20	9,1

Ankete katılanların demografik özelliklerine bakıldığında, %70,9’u erkek ve %29,1’i kadınlardan oluşmaktadır. Katılımcıların yaş durumlarına ise, %3,6’sı 18-24,

%31,8'si 25-34, %35'i 35-44, %16,8'i 45-54, %3,6'sı 55-64 ve %9,1'i 65 ve üstü katılımcılardan oluşmaktadır.

Eğitim durumlarına bakıldığında ise; %17,3'ü lise mezunu, %5,5'si yüksekokul, %63,2'i üniversite, %12,7'si yüksek lisans ve %1,4'i doktora eğitimi aldığı görülmüştür.

Çalışma sürelerine bakıldığında; %0,5'i 1 yıldan az, %45,5'i 1-5 yıl, %25,5'i 6-10 yıl, %20,9'u 11-20 yıl, %6,8'i 21-30 yıl ve %0,9'u 31 yıl ve üstü yıl işletmede çalıştığı tespit edilmiştir. Katılımcıların iş yerindeki pozisyonlarına bakıldığında; %1,4'ü iş sahibi/ortağı, %19,5'u üst düzey yönetici ve %79,1'unda orta düzey yöneticilerin olduğu tespit edilmiştir.

Katılımcıların çalıştıkları departmana bakıldığında ise, %28,6'sı üretim, %18,6'sı muhasebe, %3,2'si personel, %40,5'i, satış pazarlama ve %9,1'u da diğer (İKY, Kalite, Ürün geliştirme, İhracat vb. gibi) birimlerde çalıştıkları görülmektedir.

3.2.1.2 Sanayi İşletmelerinin Sektörel Dağılımı

Ankete katılan üretim işletmelerinin sektörel dağılımları Tablo 3.4'de gösterilmiştir.

Tablo 3.4: İşletmelerin Faaliyet Gösterdiği Sektörler

Sektör	F	%
Gıda/İçecek	38	17,3
Büro/Elek. Mak. Chz	8	3,6
Taşa Toprağa Dayalı	11	5,0
Ana Metal	11	5,0
Giyim/Tekstil/Deri	27	12,3
Ağaç/Kağıt/Basım	13	13
İlaç/Tıbbi Chz	2	0,9
Diğer Metal	10	4,5
Mobilya	13	5,9
Kimya/Petrol/Lastik	19	8,6
Otomotiv	14	6,4
Mak. Teçh./Metal Eşya	28	12,7
Diğer (Plastik, Bilgisayar, Tarım ürünleri, Metal Olmayan Diğer Mineral, Aliminyum, Askeri, Vb. gibi)	26	11,8
Toplam	220	100

Ankete katılan işletmelerinin faaliyet gösterdikleri sektörler bakımından se, %17,3's, gıda/içecek, %3,6'si büro/elektrik makine ve cihazları, %5'si taşa toprağa dayalı, %5'i ana metal, %12,3'ü giyim/tekstil/deri üretimi, %13'ü ağaç/kağıt/basım,

%0,9'u, ilaç/tıbbi cihaz, %4,5'i diğer metal üretimi, %5,9'u, mobilya, %8,6'sı kimya/petrol/lastik, %6,4'ü otomotiv, %12,7'si makine teçhizat/metal eşya ve %11,8'i diğer (plastik, bilgisayar, tarım ürünleri, metal olmayan diğer mineral, alüminyum, askeri, vb. gibi) sektörlerden oluştuğu görülmektedir.

3.2.1.3 Katılımcıların Kullanılan Ölçeklere Yönelik Algı Tutumları

Katılımcıların eko-yenilik ölçeğine yönelik algı ortalamaları ve standart sapmaları belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 3.5'de gösterilmektedir.

Tablo 3.5: Eko-Yenilik Ölçeğinin Algı Ortalamaları

Değişkenler	Ortalama	Standart Sapma
Eko-Örgütsel Yenilik		
İşletmemizin yönetimi genellikle eko-yenilik bilgilerini çalışanlarla paylaşır.	4,35	0,681
İşletmemizin yönetimi genellikle eko-yeniliği yüksek oranda Ar-Ge yatırımı yapmaktadır.	4,26	0,628
İşletmemizin yönetimi genellikle eko-yenilikle ilgili departmanlar arasındaki deneyimleri paylaşır	4,22	0,671
İşletmemizin yönetimi genellikle eko yenilik eğilimleri hakkında bilgi toplar.	4,34	0,744
İşletmemizin yönetimi genellikle aktif olarak eko yenilik faaliyetlerine katılır.	4,14	0,650
İşletmemizin yönetimi genellikle eko-yeniliği yönetmek için yeni yönetim sistemleri kullanır	4,29	0,672
Eko-Süreç Yeniliği		
İşletmemiz, kirletici maddelere karşı korumak için üretim süreçlerini sıklıkla yenilikçi bir şekilde günceller.	4,47	0,665
İşletmemiz, çevre hukuku standartlarını karşılamak için üretim süreçlerini sıklıkla yenilikçi bir şekilde günceller.	4,19	0,751
İşletmemiz, enerji tasarrufu için üretim süreçlerinde sıklıkla yenilikçi teknolojiler kullanır.	4,19	0,597
İşletmemiz, enerji tasarrufu sağlamak için üretim süreçlerinde üretim ekipmanlarını sıklıkla yenilikçi bir şekilde günceller	4,36	0,692
Eko-Ürün Yeniliği		
İşletmemiz genellikle ürün paketlerini basitleştirmek için yeni teknolojiler aracılığıyla yeni eko-ürünler geliştirmeye önem verir	4,23	0,742
İşletmemiz genellikle yapıyı basitleştirmek için yeni teknolojiler yoluyla yeni eko-ürünler geliştirmeye önem verir	4,18	0,665
İşletmemiz genellikle bileşenlerini kolayca geri dönüştürmek için yeni teknolojiler yoluyla yeni eko-ürünler geliştirmeye önem verir	4,26	0,677
İşletmemiz genellikle malzemelerini kolayca ayrıştırmak için yeni teknolojiler yoluyla yeni eko-ürünler geliştirmeye önem verir	4,47	0,585
İşletmemiz genellikle doğal malzemeler kullanmak için yeni teknolojiler yoluyla yeni eko-ürünler geliştirmeye önem verir	4,26	0,778
İşletmemiz atıktan kaynaklanan zararı mümkün olduğunca azaltmak için genellikle yeni teknolojiler yoluyla yeni eko-ürünler geliştirmeye önem verir	4,12	0,773
İşletmemiz mümkün olduğunca az enerji kullanmak için genellikle yeni teknolojiler yoluyla yeni eko-ürünler geliştirmeye önem verir	4,11	0,665

Ankete katılanların eko-yenilik ölçeği algı ortalamaları incelendiğinde; eko-örgütsel yenilik boyutunda 4,35 ortalama ile “*İşletmemizin yönetimi genellikle eko-yenilik bilgilerini çalışanlarla paylaşır*” ifadesinin ön plana çıktığı, eko-süreç yenilik boyutunda 4,47 ortalama ile “*İşletmemiz, kirletici maddelere karşı korumak için üretim süreçlerini sıklıkla yenilikçi bir şekilde günceller*” ve eko-ürün yenilik boyutunda ise 4,47 “*İşletmemiz genellikle malzemelerini kolayca ayrıştırmak için yeni teknolojiler yoluyla yeni eko-ürünler geliştirmeye önem verir*” ifadelerinin ön plana çıktığı görülmüştür.

Tablo 3.6: İşletme Performansı Ölçeğine Yönelik Algı Ortalamaları

Değişkenler	Ortalama	Standart Sapma
İşletme Performans		
Rakiplerimize oranla satış gelirlerimiz daha iyidir	4,12	0,643
Rakiplerimize oranla karlılığımız gelirlerimiz daha iyidir	4,18	0,671
Rakiplerimize oranla pazar payı yüzdemiz daha iyidir	4,09	0,683
Rakiplerimize oranla yatırımların geri dönüşümü daha iyidir	3,88	0,749
Rakiplerimize oranla varlıkların geri dönüşümü daha iyidir	4,20	0,609

İşletme performans ölçeğine ilişkin ortalamaları incelendiğinde; 4,18 ortalama ile “*Rakiplerimize oranla karlılığımız gelirlerimiz daha iyidir*” ifadesinin ön plana çıktığı görülmektedir.

3.2.1.4 Ortak Yöntem Ön Yargısı

Bağımlı ve bağımsız değişkenlerin aynı soru formunda eş zamanlı olarak cevaplayıcılardan istenmesi durumunda ortak yöntem ön yargısı oluşabilmektedir. Bu çalışmada da eko-yenilik ve işletme performansı ölçekleri aynı cevaplayıcılar tarafından eş zamanlı olarak değerlendirilmesi sebebiyle ortak yöntem ön yargısı bulunma olasılığı bulunmaktadır (Podsakoff vd., 2003: 879-903). Bu olasılığın ortadan kaldırılması için yaygın bir yöntem olan Harma’nın tek faktör testi gerçekleştirilmiştir. Söz konusu yöntemde tüm değişkenler tek boyut altında toplanmış ve açıklanan varyansın %17,084 olduğu tespit edilmiştir (KMO:0,794, Bartlett’s Testi: 1029,156, df:213,p<0,000). Bu sonuçlara göre Podsakoff ve Organ yaptığı çalışmada önermiş olduğu %50 değerinin altında olduğu görülmüş ve çalışmada ortak yöntem ön yargısı bulunmamaktadır (Podsakoff ve Organ, 1986: 531-544).

Tablo 3.7: Geçerlilik ve Güvenilirlik Sonuçları

3.2.2. Verilerin Analizi

3.2.2.1. Kısmi En Küçük Kareler Yöntemi

Bu tez çalışmasında eko-yeniliğin işletme performansı üzerindeki etkilerini incelenmektedir. Kuramsal çerçevede oluşturulan araştırma modelini test etmek için SmartPLS 3.0 programı yardımıyla yapısal eşitlik model testi ile hipotezler test edilip modelin doğrulanması sınanmıştır. Hipotez testlerine geçmeden önce gerekli geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır.

3.2.2.2. Geçerlilik ve Güvenilirlik

Oluşturulan modelin geçerlilik ve güvenilirlik analizlerine başlamak için değişkenlerin bireysel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

(a) *Alfa Katsayıları* içsel güvenilirlik için alfa katsayılarının doğrulayıcı bir modelde 0,70 ve daha yukarı bir değere sahip olması gerekmektedir. Ayrıca bileşik güvenilirlik içinde bu değerin 0,70 veya daha yüksek bir değere sahip olması yakınsaklık geçerliliği için aranan bir diğer ölçüttü (Avkiran, 2018: 7; Garson, 2016: 63).

(b) *Madde Yükleri* modeldeki değişkenlerin faktör yüklerinin değerlendirilmesinde de yansıtıcı bir model için faktör yüklerinin 0,70 ve üzeri değerler alması gerektiği yapılan çalışmalarda ortaya konmuştur (Garson, 2016: 60; Hair vd., 2014: 103).

(c) *Yakınsaklık geçerliliği* kontrol etmek için her bir yapının ortalama varyans değerlerine bakılarak karar verilmesi gerekmekte ve AVE değerinin 0,50'den büyük olması şartı aranmaktadır (Avkiran, 2018: 8; Garson, 2016: 65).

(d) *Ayrırma geçerliliği* sınamak içinde Fornell ve Lacker (1981) de önerdiği şartı sağlayıp sağlamadığına bakılmıştır. Bunun içinde, AVE değerlerinin karekök değerlerinin yapılar arasındaki korelasyon katsayılarından yüksek olması gerekmektedir (Fornell ve Lacker, 1981: 39-50; Avkiran, 2018: 8; Garson, 2016: 67).

(e) *Çoklu doğrusallık* olup olmadığının kontrolü içinde varyans enflasyon faktörü (Variance Inflation Factor-VIF) değerlerine bakılmıştır. Bu değer içinde 5'ten küçük olma şartı aranmıştır. Yapılan çalışmalarda VIF değerinin 5'ten küçük olması gerektiği belirtilmiştir (Avkiran, 2018: 9; Garson, 2016: 71; Hair vd., 2011: 139-152).

Ölçümler	Yükler	VIF	Alfa	CR	AVE
Eko-Yenilik Ölçeği					
Eko-Süreç Yeniliği			0,872	0,912	0,723
ESY1:İşletmemiz, kirletici maddelere karşı korumak için üretim süreçlerini sıklıkla yenilikçi bir şekilde günceller.	0,866	2,041			
ESY2:İşletmemiz, çevre hukuku standartlarını karşılamak için üretim süreçlerini sıklıkla yenilikçi bir şekilde günceller.	0,893	1,784			
ESY3:İşletmemiz, enerji tasarrufu için üretim süreçlerinde sıklıkla yenilikçi teknolojiler kullanır.	0,842	1,569			
ESY4:İşletmemiz, enerji tasarrufu sağlamak için üretim süreçlerinde üretim ekipmanlarını sıklıkla yenilikçi bir şekilde günceller	0,797	2,018			
Eko-Ürün Yeniliği			0,934	0,946	0,716
EÜY1:İşletmemiz genellikle ürün paketlerini basitleştirmek için yeni teknolojiler aracılığıyla yeni eko-ürünler geliştirmeye önem verir	0,841	2,663			
EÜY2:İşletmemiz genellikle yapıyı basitleştirmek için yeni teknolojiler yoluyla yeni eko-ürünler geliştirmeye önem verir	0,849	2,671			
EÜY3:İşletmemiz genellikle bileşenlerini kolayca geri dönüştürmek için yeni teknolojiler yoluyla yeni eko-ürünler geliştirmeye önem verir	0,818	1,990			
EÜY4:İşletmemiz genellikle malzemelerini kolayca ayrıştırmak için yeni teknolojiler yoluyla yeni eko-ürünler geliştirmeye önem verir	0,826	2,931			
EÜY5:İşletmemiz genellikle doğal malzemeler kullanmak için yeni teknolojiler yoluyla yeni eko-ürünler geliştirmeye önem verir	0,861	1,974			
EÜY6:İşletmemiz atıktan kaynaklanan zararı mümkün olduğunca azaltmak için genellikle yeni teknolojiler yoluyla yeni eko-ürünler geliştirmeye önem verir	0,826	2,668			
EÜY7:İşletmemiz mümkün olduğunca az enerji kullanmak için genellikle yeni teknolojiler yoluyla yeni eko-ürünler geliştirmeye önem verir	0,897	2,874			
Eko-Örgütsel Yenilik			0,916	0,934	0,704
EOY1:İşletmemizin yönetimi genellikle eko-yenilik bilgilerini çalışanlarla paylaşır	0,829	2,749			
EOY2:İşletmemizin yönetimi genellikle eko-yeniliği yüksek oranda Ar-Ge yatırımı yapmaktadır.	0,855	2,804			
EOY3:İşletmemizin yönetimi genellikle eko-yenilikle ilgili departmanlar arasındaki deneyimleri paylaşır	0,838	2,917			
EOY4:İşletmemizin yönetimi genellikle eko yenilik eğilimleri hakkında bilgi toplar	0,792	2,166			
EOY5:İşletmemizin yönetimi genellikle aktif olarak eko yenilik faaliyetlerine katılır.	0,847	2,989			
EOY6:İşletmemizin yönetimi genellikle eko-yeniliği yönetmek için yeni yönetim sistemleri kullanır	0,870	2,901			
İşletme Performansı			0,921	0,941	0,761
PERF1:Rakiplerimize oranla satış gelirlerimiz daha iyidir	0,887	2,087			
PERF2:Rakiplerimize oranla karlılığımız gelirlerimiz daha iyidir	0,843	2,385			
PERF3:Rakiplerimize oranla pazar payı yüzdemiz daha iyidir	0,855	2,587			
PERF4:Rakiplerimize oranla yatırımların geri dönüşümü daha iyidir	0,872	2,966			
PERF5:Rakiplerimize oranla varlıkların geri dönüşümü daha iyidir	0,873	2,842			

Geçerlilik ve güvenilirlik analizine ilişkin sonuçlar Tablo 3.7’de gösterilmektedir. Tablo 3.7’de görüldüğü gibi modeldeki değişkenler gerekli tüm

geçerlilik ve güvenilirlik değerlerini sağlamaktadır. Şöyle ki; alfa değerleri tüm yapılar için 0,70 değerinin üzerinde olduğu, bileşik güvenilirlik değerlerinin yine 0,70 değerinin üzerinde olduğu yapılardaki ortalama varyans değerlerinin (AVE) 0,50'nin üzerinde olduğu, görülmektedir (Garson, 2016: 60; Bagozzi ve Yi, 1988: 74-94; Fornell ve Lacker, 1981: 39-50). Geçerlilik ve güvenilirlik için tüm şartların sağlanmış olduğu görülmektedir. Çalışmada ayırma geçerliliği de sınanmış ve sonuçlar Tablo 3.8'de gösterilmiştir.

Tablo 3.8: Korelasyon ve Ayırma Geçerliliği Sonuçları

Değişkenler	Eko-Örgütsel Yenilik	Eko-Süreç Yeniliği	Eko-Ürün Yeniliği	İşletme Performansı
Eko-Örgütsel Yenilik	0,839			
Eko-Süreç Yeniliği	0,810	0,850		
Eko-Ürün Yeniliği	0,798	0,824	0,846	
İşletme Performansı	0,811	0,793	0,754	0,872

Not: Diagonaller AVE'lerin karekökünü göstermektedir.

Tablo 3.8'de görüldüğü gibi ayırma analizi sonuçları Fornell ve Larcker (1981) de önerdiği şart karşılanmış ve ayırma geçerliliği sağlanmıştır.

Çoklu doğrusallık probleminin olup olmadığı da incelenmiştir. Bunun için varyans enflasyon faktörü (VIF) değeri içsel model için hesaplanmıştır. VIF değerlerinin eşik değerleri için 5'ten küçük olma şartı aranmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 3.9'da gösterilmektedir.

Tablo 3.9: VIF Değerleri

Değişkenler	Eko-Örgütsel Yenilik	Eko-Süreç Yeniliği	Eko-Ürün Yeniliği	İşletme Performansı
Eko-Örgütsel Yenilik		1,000	3,200	2,456
Eko-Süreç Yeniliği			2,651	3,114
Eko-Ürün Yeniliği				2,745
İşletme Performansı				

Tablo 3.9'da görüldüğü gibi VIF değerlerinin 5'ten küçük olduğu görülmüş ve Hair ve diğerlerinin de belirttiği 5'ten küçük olma şartı sağlanmış ve çalışmada çoklu doğrusallık probleminin olmadığı görülmüştür (Hair vd., 2011: 139-151).

3.2.2.3. Yapısal Eşitlik Modeli ve Hipotez Testleri

Çalışmada madde değişkenlerin güvenilirlik ve geçerlilik analizleri yapıldıktan sonra ikinci olarak yapısal eşitlik modelinin doğrulanma aşamasına ve hipotezlerin test edilmesine geçilmiştir. Bunun için de ilk önce anlamlı yol katsayılarına ve t değerlerine ulaşabilmek için yeniden örnekleme yöntemi olan Bootstrapping yapılarak örnek minimum sayısı 5000'e çıkarılmıştır (Hair vd., 2011: 139-151). Hipotez test sonuçları Tablo 3.10'da gösterilmektedir. Ayrıca çalışmada determinasyon katsayılarına da bakılmıştır.

Tablo 3.10: Hipotez Testi Sonuçları

İlişkiler	Hipotezler	β	t-değeri	Desteklendi/ Desteklenmedi
Eko-Örgütsel Yenilik → Eko-Süreç Yeniliği	H1	0,899	51,772	Desteklendi
Eko-Örgütsel Yenilik → Eko-Ürün Yeniliği	H2	0,392	3,811	Desteklendi
Eko-Süreç Yeniliği → Eko-Ürün Yeniliği	H3	0,552	5,374	Desteklendi
Eko-Süreç Yeniliği → İşletme Performansı	H4	0,451	4,741	Desteklendi
Eko-Örgütsel Yenilik → İşletme Performansı	H5	0,488	4,009	Desteklendi
Eko-Ürün Yeniliği → İşletme Performansı	H6	0,530	3,941	Desteklendi

Elde edilen hipotezlere ilişkin sonuçlar şu şekildedir;

Eko-örgütsel yenilik eko-süreç yeniliğini pozitif etkiler şeklinde kurulan hipotez ($\beta=0,899$, $t=51,772$ $p=0,000$) pozitif olarak etkilediği görülmüş oluşturulan *H1 hipotezini desteklemiştir*.

Eko-örgütsel yenilik eko-ürün yeniliğini pozitif yönde etkiler şeklinde kurulan hipotez ($\beta=0,392$ $t=3,811$ $p=0,000$) pozitif olarak etkilediği görülmüş ve dolayısıyla oluşturulan *H2 hipotezini desteklemiştir*.

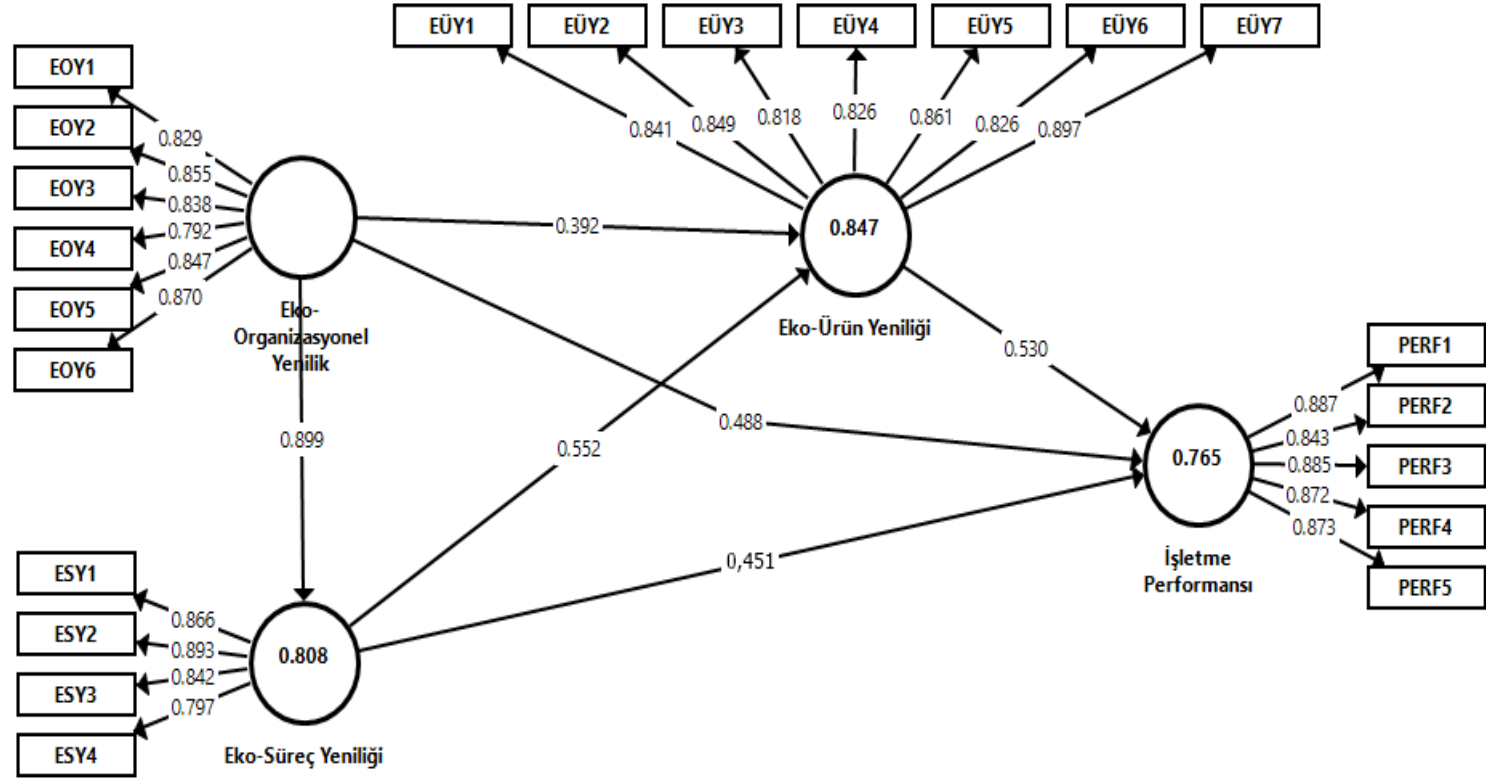
Eko-süreç yeniliği eko-ürün yeniliğini pozitif yönde etkiler şeklinde kurulan hipotez ($\beta=0,552$, $t=5,374$, $p=0,000$) pozitif olarak etkilediği görülmüş ve dolayısıyla oluşturulan *H3 hipotezini desteklemiştir*.

Eko-süreç yeniliği işletme performansını pozitif yönde etkiler şeklinde kurulan hipotez ($\beta=0,451$, $t=4,741$, $p=0,000$) pozitif olarak etkilediği görülmüş ve dolayısıyla oluşturulan *H4 hipotezini desteklemiştir*.

Eko-örgütsel yenilik işletme performansını pozitif yönde etkiler şeklinde kurulan hipotez ($\beta=0,488$, $t=4,009$, $p=0,000$) pozitif olarak etkilediği görülmüş ve dolayısıyla oluşturulan *H5 hipotezini desteklemiştir*.

Eko-ürün yeniliği işletme performansını pozitif yönde etkiler şeklinde kurulan hipotez ($\beta=0,530$, $t=3,941$, $p=0,000$) pozitif olarak etkilediği görülmüş ve dolayısıyla oluşturulan *H6 hipotezini desteklemiştir*.

Çalışmada ortaya çıkan yapısal eşitlik modelini değerlendirmek için determinasyon katsayısına (R^2) bakılmıştır. Çalışmada eko-süreç yeniliği R^2 değeri 0.808, eko-ürün yeniliği R^2 değeri 0.847 ve işletme performans R^2 değeri 0.765 olarak elde edilmiştir. Determinasyon katsayısı Hair ve diğerleri (2017) de yaptığı çalışmada R^2 değerlerini 0,75, 0,50 ve 0,25 önemli, orta ve zayıf olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Çalışmada elde edilen R^2 değerlerinin önemli olduğu görülmüştür. Elde edilen yapısal eşitlik modeli Şekil 3.2’de gösterilmektedir.

Şekil 3.2: Yapısal Eşitlik Modeli

3.2.2.4. Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi

Stratejik pazarlama yazınında kuramsal ve ampirik çalışmalara konu olan ve rekabet stratejileri ekseninde derin felsefi kökleri bulunan kaynak tabanlı kuram bağlamında eko-yeniliğin işletme performansı ile olan ilişkileri kuramsal olarak ortaya konmuş ve çalışmanın uygulama kısmında bu ilişkiler ampirik olarak test edilmiştir.

Tez çalışmasının üçüncü bölümünde, Antalya sanayi işletmelerin eko-yeniliğin işletme performansı üzerindeki olası etkileri analiz edilmiştir. İlk önce çalışmaya katılan işletmeler için demografik özellikler ortaya konmuştur. Kullanılan ölçeklerin ortalamaları ve standart sapmaları hesaplanmıştır. Çalışmada kullanılan soru formunun ortak yöntem sorunu olup olmadığı test edilmiştir. Daha sonra çalışmada kullanılan ölçeklerin için gerekli olan geçerlilik ve güvenirlik değerlendirmeleri yapılmış ve son olarak ortaya konan yapısal eşitlik modeli ve hipotezler test edilmiştir.

Ölçüm analizlerinde Antalya ilinde faaliyet gösteren sanayi işletmelerin 220 işletme yöneticisiyle yapılan görüşmelerle veriler elde edilmiştir. Verilerin analizi sonucunda 4 boyutta 22 değişkenler özgün bir araştırma ölçeği analiz edilerek hipotezler sınanmıştır.

Yapısal eşitlik modeliyle birlikte test edilen araştırma hipotezleri sonuçlarına göre; eko-yeniliğin (örgütsel yenilik, süreç yeniliği ve ürün yeniliği) işletme performansı üzerinde doğrudan ve pozitif bir etkisinin olduğu görülmüştür. Çalışmada ayrıca, örgütsel yeniliğin süreç yeniliği üzerinde pozitif bir etkisinin olduğu, örgütsel yeniliğin ve süreç yeniliğin ürün yeniliği üzerinde de pozitif bir etkisinin olduğu görülmüştür. Çalışma sonucunda ortaya konan yapısal eşitlik modelinde Antalya sanayi işletmeleri için hipotezler kabul edilerek yapısal eşitlik modeli doğrulanmıştır.

SONUÇ

Eko-yenilik, dünyanın ekolojik ve sürdürülebilir kalkınma sorunlarını çözme arayışındaki en önemli gelişmelerden biridir. Ancak bu konudaki araştırmaların çoğu, eko-yeniliğin itici güçlerini ve engellerini geleneksel teknolojinin itici ve pazarın çekici gücü ve kurumsal işlevler perspektifinden ele almaktadır (Rennings, 2000, Porter ve Van der Linde, 1995; Brunnermeier ve Cohen, 2003) Buna karşın, çok az sayıda çalışma, işletmelerin içsel yetenekleri gibi dinamik faktörlerin önemini vurgulamaktadır (Horbach, 2008; Colin vd., 2014; Chen vd., 2006).

Kuramsal araştırmalarla ilgili incelememiz, eko-yeniliğin yenilik çalışmalarında oldukça yeni bir paradigma olduğunu ve bu nedenle eko-yenilik tanımının hala gelişmekte olduğunu göstermektedir. Ancak bazı eğilimler belirlenebilir. Örneğin, eko-yeniliğin güncel tanımlarının çoğu, çevresel amaçtan çok çevresel performansa dayalıdır. Mevcut tanımlar, aynı zamanda, sadece çevresel olarak zararsız (ürün, süreç, örgütsel) yeniliğin bir pazar, sektör veya ekonomi düzeyinde değil, işletme düzeyinde yeni olmasını gerektirmesi anlamında geniş olma eğilimindedir. Bu nedenle, eko-yeniliğin önündeki itici güçler ve engeller konusunun, analiz düzeyi açısından belirli bir hassasiyetle ele alınması gerekir.

Bu kapsamda, tezde, eko-yeniliğin itici güçlerini ve engellerini sektör veya makro düzeyden çok işletme düzeyinde belirlemeyi amaçladık. Yazın araştırmamız, yeniliğin geleneksel arz ve talep tarafındaki belirleyicilerinin yanı sıra, politika ve düzenlemenin eko-yeniliğin belirli itici güçleri olarak görüldüğünü de göstermektedir. Mevcut ampirik kanıtlar bu iddiayı destekleme eğilimindedir ve çevresel ürün yeniliğinin daha çok işletmelerin stratejik pazar davranışı tarafından yönlendirilme eğiliminde olduğunu gösterirken, politika ve düzenleme çevresel süreç yeniliğini yönlendirme eğilimindedir. Bu ikinci yön yani politika ve düzenleme yönü çevresel Ar-Ge'ye yeterince yatırım yapılmamasına yol açan temiz teknolojilerin kamu yararı karakteri ile ilişkilendirilebilir. Bu nedenle, işletmeler çevre düzenlemelerini ve

standartlarını eko-yenilikçi olmak için bir fırsat (bir engelden çok) olarak algılama eğilimindedir. Bununla birlikte, daha az katı çevre düzenlemelerinin eko-yeniliğin başlatılması üzerindeki etkisini araştıran kapsamlı bir çalışma grubu bulamadık. Rollerini tartışmalı olmaya devam ediyor ve eko-yenilik sürecinde gönüllü çevre standartları ve normlarının önemini tam olarak değerlendiren daha fazla deneysel araştırmanın gerekli olduğunu öneriyoruz. Yazın araştırmamıza dayanarak, eko-yeniliğin yayılmasının Porter hipotezinin önerdiği kadar faydalı olması durumunda (yani, ekonomik performansı engellemeden çevresel sorunların üstesinden gelme olasılığı yüksekse), daha fazla (ampirik) araştırma yapılması gerektiğini iddia ediyoruz. Eko-yeniliğin yayılma süreçlerine ihtiyaç vardır ve bu konuda kapsamlı bir ampirik analiz yapmak, politika yapıcılara hem işletmeler hem de tüketiciler arasında eko-yeniliği teşvik etmede yardımcı olabilir. Bu araştırma bağlamında, mevcut nicel veriler böyle bir ampirik araştırmaya izin vermediğinden bu önemli konuya değinemedik. Bu nedenle ileride araştırılması gereken önemli bir araştırma sorusu olabilir. İlerideki eko-yenilik çalışmaları için bu araştırmanın kapsamı genişletilerek, eko-yenilikçileri birbirini dışlayan beş kategoriye ayırma (pasif eko benimseyenler, geç stratejik eko benimseyenler erken stratejik eko benimseyenler, geç stratejik eko-yenilikçi ve erken stratejik eko-yenilikçiler gibi) kabiliyetleri üzerinden geliştirilebilir. Eko-yeniliği benimseyen işletmelerin stratejik davranışları ve eko-yenilik sürecinde işletmeye özgü özelliklerin rolü açısından ülkeye özgü farklılıkları karşılaştırmak için ülkeye özel analizler de yapılabilir.

Ayrıca, işletmelerin bu standartların benimsenmesine yönelik stratejik davranışlarının, teknolojik karmaşıklığa ve bir işletmenin faaliyet gösterdiği sektörün çevresel etkisine göre değiştiğini gözlemliyoruz. Buna göre, gönüllü standartların erken benimsenmesi, yüksek teknoloji ve yüksek / orta teknoloji üretim işletmeleri için daha uygundur. Yüksek teknoloji sektörlerinde faaliyet gösteren işletmeler daha yüksek karbon ayak izine sahip olma eğilimindedir ve bu nedenle gönüllü çevre standartları, hem daha rekabetçi hem de daha çevreci olmak için etkili bir seçim olabilir. Bu çevre standartları, daha önceden sözünü ettiğimiz gibi işletmelerin sadece faaliyetlerini temizlemelerine yardımcı olmakla kalmaz, aynı zamanda işletmelerin kendilerini "çevre dostu" olarak pazarlamalarını da sağlayabilir. İşletmeler bu tür standartların benimsenmesini ek pazar payları elde etmek, yeni pazarlara girmek veya sadece girdi

maliyetlerini çevreye daha az zararlı olanlarla değiştirerek azaltmak için bir sinyal olarak kullanabilirler.

Bu araştırmanın en önemli katma değeri, kaynak tabanlı eko-yenilik yeteklerinin işletme performansı üzerindeki etkisini gösterme ve eko-yenilik uygulamalarını benimseyecek olan işletmeleri teşvik etme ve yol haritasını sunma kabiliyeti üzerine olacaktır. Keza, Antalya ilinde faaliyet gösteren sanayi işletmelerinde yapılan araştırmaya göre; eko-yeniliğin (eko-örgütsel yenilik, eko-süreç yeniliği ve eko-ürün yeniliği) işletme performansı üzerinde doğrudan ve pozitif bir etkisinin olduğu görülmüştür. Çalışmada ayrıca, eko-örgütsel yeniliğin eko-süreç yeniliği üzerinde pozitif bir etkisinin olduğu, eko-örgütsel yeniliğin ve eko-süreç yeniliğin eko-ürün yeniliği üzerinde de pozitif bir etkisinin olduğu görülmüştür. Çalışma sonucunda ortaya konan yapısal eşitlik modeli Antalya üretim işletmeleri için hipotezler kabul edilerek yapısal eşitlik modeli doğrulanmıştır.

Sonuç olarak bu tezde savunduğumuz görüşler uygulama çalışmamız ile desteklenmiş görünmektedir. Bunun anlamı, daha yüksek düzeyde eko-yenilik çabalarına ulaşmak için günümüzde hala işletmelerin içsel dinamiklerinin yadsınamaz öneme sahip olduğudur. Kaynak tabanlı eko-yenilik performans modeli ile eko-ürün, eko-süreç ve eko-örgütsel yenilik yeteneklerinin tanımlanması, geliştirilmesi ve kaldıraç etkisinden yararlanılarak verimli bir şekilde kullanılması, işletmelerin eko-yenilik çabaları üzerinde önemli bir etki yaratırken aynı zamanda sürdürülebilir performans ve dolayısıyla rekabet edebilirlik gücünü de artıracaktır. Öte yandan, eko-yenilikçi olmayan işletmelerin yenilikçi davranışını daha sürdürülebilir bir yaklaşıma kanalize edilerek eko-yenilikçilerin sayısının artırılması döngüsel ekonomilerin gelişimine ve toplumsal kalkınmaya destek sağlayarak toplumda değer dolaşmasını sağlayan daha sağlıklı, başarılı iş ekosistemleri yaratılmasının yolunu da açacaktır.

KAYNAKÇA

Acemoglu, D. ve diğerleri (2012), “The Environment and Directed Technical Change”, *American Economic Review*, 102: 131-166.

Acemoglu, D. ve Robinson, J.A., (2006), “De Facto Political Power and Institutional Persistence”, *American Economic Review*, 96, 325-330.

Albert, M. ve Hanhel, R. (1994), *Geleceğe Bakmak* (çev. Osman Akınbay), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Albu, A. (2017), “Industrial Symbiosis: An Innovative Tool for Promoting Green Growth” in Filho, W. L, Pociovalisteanu, D.M. and Al-Amin A.Q. *Sustainable Economic Development Green Economy and Green Growth*, Switzerland: Springer International Publishing: 1-29.

Alm, R. ve Cox, W.M. (1992), “The Churn-The Paradox Of Progress”, *Annual Report*, Federal Reserve Bank of Dallas: 5-11.

Althusser, L. (2008), *Yeniden Üretim Üzerine* (çev. Işık Ergüden), İstanbul: İthaki Yayınları.

Ambrosini, V. ve Bowman, C. (2009), What Are Dynamic Capabilities and Are They a Useful Construct in Strategic Management? *International Journal of Management Reviews*. 11(1): 29-49.

Aminu, A. M. (2005), “Foreign Direct Investment and The Environment: Pollution Haven Hypothesis Revisited”, *Paper Prepared for The Eight Annual Conference on Global Economic Analysis*, Lübeck, Germany, June 9-11.

Andersen, M. M. (2004), “An Innovation System Approach to Eco-innovation-Aligning policy rationales”, *The Greening of Policies- Interlinkages and Policy Integration Conference* 3-4 December Berlin, Germany.

- Andersen, M. M. (2008), *Eco-innovation: Towards a Taxonomy and a Theory*, *Entrepreneurship and Innovation DRUID Conference*, Copenhagen 17-20 June.
- Andre, F. J. (2015), “Strategic Effects and the Porter Hypothesis “Game Theory Applications to Environmental Economics”, Ariel Dinar (edt.) Felix Munoz-Garcia, Ana Espinola-Arredondo (edt). *Within The Six Volumes Contained in The WSPC Set on Globalization, Society and Environment*, World Scientific Press.
- Andreoni, V. ve Miola, A. (2016), *Competitiveness and Sustainable Development Goals. Europe Commission JRC Technical Report*, Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Antonioli, D. ve Mazzanti, M. (2009), “Techno-organisational Strategies, Environmental Innovations and Economic Performances, Micro-Evidence From An Sme-Based Industrial District”, *Journal of Innovation Economics*, 2009, 3 (1): 145-168.
- Aragon-Correa, J. A. ve diğerleri. (2008), “Environmental Strategy and Performance in Small Firms: A Resource-Based Perspective”, *Journal of Environmental Management*, 86: 88-103.
- Arar, A. (2021), *Yerel Gündem 21*, TC. Dışişleri Bakanlığı Daire Başkanı. İnternet: <http://www.mfa.gov.tr/yerel-gundem-21.tr.mfa> (Erişim: 15.02.2021).
- Armbruster, H. ve diğerleri (2008), “Organizational Innovation: The Challenge of Measuring Non-Technical İnnovation in Large-Scale Surveys”, *Technovation*, 28: 644-657.
- Auerswald, P. (2012), *The Coming Prosperity: How Entrepreneurs Are Transforming the Global Economy*. Oxford: Oxford University Press.
- Avkiran, N. K. (2018), *Rise of The Partial Least Squares Structural Equation Modeling: An Applications in Banking*, in Avkiran, N., K., Ringle, C. M. [ed.], “Partial Least Squares Structural Equation Modeling, Recent Advances in Banking and Finance, Springer”: 1-29.
- Bagozzi, R. ve Yi, Y. (1988), “On The Evaluation of Structural Equation Models”, *Journal of the Academy of Marketing Science*, 16 (1): 74–94.

- Bahçeci, H. I. ve Görmez, K. (2019), “Sürdürülebilir Kalkınma Vs. Ekolojik Düşünce”, *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 10/17: 2299-2323.
- Bahzar, M. (2019), “Effects of Green Transformational and Ethical Leadership on Green Creativity, Eco-innovation and Energy Efficiency in Higher Education Sector of Indonesia”, *International Journal of Energy Economics and Policy*, 9, 6: 408-414.
- Bain, J. S. (1956), *Barriers to New Competition*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Ball, P. ve Lunt, P. (2020), “Lean Eco-Efficient Innovation İn Operations Through The Maintenance Organisation”, *International Journal of Production Economics, Elsevier*, 219 (C): 405-415.
- Ballot, G. O. ve diğerleri (2015), “The Fatefull Triangle: Comlementarities in Performance Between Product, Process and Organizational Performance in FRANCE and UK”, *Research Politycy*, 44: 217-232.
- Baran, P. A. ve Sweezy, P. M. (1970), *Tekelci Kapitalizm* (çev. Filiz Onaran), İstanbul: Doğan Yayınları.
- Barney J. B. ve diğerleri (2010), “Invited Editorial: A Natural-Resource-Based View of the Firm: Fifteen Years After”, *Journal of Management*, 27 (December): 621-636.
- Barney, J. B. (1986), “Strategic Factor Markets: Expectations, Luck, and Business Strategy”, *Management Science*, 32: 1231–1241.
- Barney, J. B. (1991), “Firm Resources and Sustained Competitive Advantage”, *Journal of Management*, 17: 99-120.
- Barney, J. B. (1996), “The resource-based Theory of The Firm”, *Organization Science*, 7: 469.
- Beal, D. ve diğerleri (2017), *BCG Total Societal Impact: A New Lens for Strategy*, Boston, United States: The Boston Consulting Group.
- Beltramello, A. ve diğerleri, (2013), *Why New Business Models Matter for Green Growth*, Paris: OECD Publishing.
- Benigno, G. ve Luca, F. (2018), “Stagnation Traps”, *Review of Economic Studies*, 85(3): 1425-1470.

- Ben-Kheder, S. ve Zugravu, N. (2012), “Environmental regulation and French firms’ location abroad: an economic geography model in an international comparative study”, *Ecological Economics*, 77: 48-61.
- Berman, E. ve Bui, L. (2001), “Environmental Regulation and Labor Demand: Evidence From The South Coast Air Basin”, *Journal of Public Economics*, 79: 265-295.
- Bessant, J. ve Tidd, J. (2011), *Innovation and Entrepreneurship*, New York: Oxford University Press.
- Bessant, J., Caffyn, S. ve Gilbert, J. (1996), “Learning to Manage Innovation”, *Technology Analysis and Strategic Management*, 8(1): 59-69.
- Betz, F. (2007), *Teknolojik Yenilik Yönetimi: Değişimle Gelen Rekabet Avantajı*, Ankara: Tübitak Yayınları.
- Biden, J. (2021), “The Biden Plan for A Clean Energy Revolution and Environmental Justice”, İnternet: <https://joebiden.com/climate-plan/>. (Erişim: 09.02.2021).
- Birkinshaw, J., Hamel, G. ve Mol, M. J. (2000), “Management Innovation”, *Academy of Management Review*, 33, 4: 824-845.
- Bleotu, V. (2012), “Comparative Analysis of Romanian Competitiveness Evolution”, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 46: 5382-5386.
- Bocken, N. M. P. ve diğerleri (2014), “A Literature and Practice Review to Develop Sustainable Business Model Archetypes”, *Journal of Cleaner Production*, 65: 42-56.
- Bookchin, M. (1996), *Ekolojik Bir Topluma Doğru* (Çev. Abdullah Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Boons, F. ve Lüdeke-Freund, F. (2012), “Business Models for Sustainable Innovation: State-of-the-Art and Steps Towards a Research Agenda”, *Journal of Cleaner Production*, 45 (April): 9-19.
- Breznik, L. ve Lahovnik, M. (2012), “Innovation Capability As A Source of Competitive Advantage in Slovenian Information Technology Firms”, *Tech. Technol. Educ. Manag.*, 7: 1132-1143.

- Brunnermeier, S. B. ve Cohen, M. A. (2003): Determinants of environmental innovation in US manufacturing industries, *Journal of Environmental Economics and Management*, 45: 278-293.
- Buss, D. (2019), P&G CEO Taylor Embraces Sustainability Thinking in C-Suite and Beyond. ChiefExecutive, June 21. <https://chiefexecutive.net/procter-gamble-ceo-taylor-embraces-sustainability/>.
- Buttel, F. (2000), *Ecological Modernization As Social Theory*, *Geoforum* 31 (1): 57-65.
- Capra, F. (1992), *Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası* (çev. Mustafa Armağan), İstanbul: İnsan Yayınları.
- Carrillo-Hermosilla, J., del Río, P. ve Könnölä, T. (2010), “Diversity of eco-innovations: reflections from selected case studies”, *Journal of Cleaner Production*, 18: 1073-1083.
- CAS2021 (2021), *CAS2021 and Beyond. Climate Adaptation Summit*. 25-26 January. <https://www.cas2021.com>
- NZA2021 (Global Net-Zero Action) (2021), *Transition To A Net-Zero-Emissions Economy*, 8-11 June 2021. <http://www.globalnetzeroaction.com/>
- Caves, R. E. ve Porter, M. E. (1977), “From entry barriers to mobility barriers: conjectural decisions and contrived deterrence to new competition”, *Quarterly Journal of Economics*, 91: 241-262.
- Caves, R. E. ve Porter, M. E. (1978), “Market Structure, Oligopoly, and Stability of Market Shares”, *Journal of Industrial Economics*, 29, 1: 289-313.
- Caves, R. E. ve Porter, M. E. (1980), “A Literature and Practice Review to Develop Sustainable, The Dynamics of Changing Seller Concentration”, *Journal of Industrial Economics*, 19: 1-15.
- Chakrabarty, D. (2020), “Tarihin İklimi: Dört Tez”, *Eurozine* (24 January): 1-22. İnternet: <https://www.eurozine.com/tarihin-iklimi-dort-tez/> (Erişim: 12.02.2021).
- Chamberlain, E. (1932), *The Theory of Monopolistic Competition*, Cambridge, MA: Harvard University Press.

- Chandler, A. D. (1962), *Strategy and Structure: Chapters in the History of American Enterprise*, Boston: MIT Press.
- Chen, C. J. C, Yang, C. L. ve Sheu, C. (2014), “The Link Between Eco-innovation and Business Performance: A Taiwanese Industry Context”, *Journal of Cleaner Production*, 64: 81-90.
- Chen, Y. S. (2011), “Green Organizational Identity: Sources and Consequence”, *Management Decision*, 49, 3: 384-404.
- Chen, Y. S., Lai, S. B. ve Wen, C. T. (2006), “The Influence of Green Innovation Performance on Corporate Advantage in Taiwan”, *Journal of Business Ethics*, 67, 4: 331-339.
- Chen, Y. S., Lai, S. B. ve Wen, C. T. (2006), “The Influence of Green Innovation Performance on Corporate Advantage in Taiwan”, *Journal of Business Ethics*, 67: 331-339.
- Cheng, C. C. J., Yang, C. L. ve Sheu, C. (2014), “The Link Between Eco-innovation and Business Performance: A Taiwanese Industry Context”, *Journal of Cleaner Production*, 64: 81-90.
- Cheng, C. J., Yang, C. l. ve Sheu, C. (2012), “The Link Between Eco-innovation and Business Performance: A Taiwanese Industry Context”, *Journal of Cleaner Production*, 64: 81-90.
- Cheung, M. (2021), “Seven ESG Trends to Watch in 2021”, *S&P Global*. <https://www.spglobal.com/en/research-insights/featured/seven-esg-trends-to-watch-in-2021>.
- Chiesa, V., Manzini, R. ve Noci, G. (1999), “Towards a Sustainable View of the Competitive System”, *Long Range Planning*, 32(5): 519-530.
- Cho, Y.S. ve Linderman, K. (2020), “Resource-Based Product and Process Innovation Model: Theory Development and Empirical Validation”, *Sustainability*, 12, 913: 1-23.
- Christensen, C. M., Horn, M. B. ve Johnson, C. W. (2008), *Disrupting Class: How disruptive Innovation will Change The Way The World Learns*, New York: McGraw-Hill.

- Christmann, P. (2000), “Effects of Best Practices of Environmental Management on Cost Advantage: The Role of Complementary Assets”, *Academy of Management Journal*, 43: 663-680.
- Clark, P. (2003), *Organizational Innovation*, London: SAGE Publications Inc.
- Cohen, W. M. ve Levinthal, D. A. (1990), “Absorptive Capacity: A New Perspective on Learning and Innovation”, *Administrative Science Quarterly*, 35 (1): 128-152.
- Cohendet, P ve diğerleri (1999), “Knowledge Coordination, Competence Creation and Integrated Networks in Globalized Firms”, *Cambridge Journal of Economics*, 23: 225-241.
- Conner, K. R. ve Prahalad, C. K. (1996), A Resource-based Theory of The Firm: Knowledge Versus Opportunism”, *Organisation Science*, 7, 5: 477-501.
- Corrigan, G. ve diğerleri (2014), *Assessing Progress Towards Sustainable Competitiveness. The Global Competitiveness Report*, Chapter 1.2. World Economic Forum. İnternet: http://www3.weforum.org/docs/GCR2014-15/GCR_Chapter1.2_2014-15.pdf. Erişim Tarihi: 15.02.2021.
- Cozzi, G. ve Galli, S. (2019), *Counting innovations: Schumpeterian Growth in Discrete Time*, MPRA Paper No. 97364. İnternet: <https://mpa.ub.uni-muenchen.de/97364/>. (Erişim: 5.04.2020).
- Crawford, K. (2009), “Emergency Environmentalism On Fear, Lifestyle Politics and Subjectivity”, *Angelaki Journal of Theoretical Humanities*. Vol. 14(2): 29-35.
- Crutzen P. J. ve Stoermer E. F. (2000), “The Anthropocene”, *IGBP [International Geosphere- Biosphere Programme] Newsletter*, 41: 17.
- Crutzen, P. J. (2002), “Geology of Mankind”, *Nature*, 415: 23.
- Cruz, B. L., Pedrozo, E. ve de Fátima Barros Estivalet, V. (2006), “Towards Sustainable Development Strategies: A Complex View Following The Contribution of Edgar Morin”, *Management Decision*. 44: 871-891
- Curran, G. (2015), *Sustainability and Energy Politics: Ecological Modernisation and Corporate Social Responsibility*, New York: Palgrave Macmillan.

- Dahlman, C., Westphal, L. (1982), "Technological Effort in Industrial Development: An Interpretative Survey of Recent Research", in: Stewart, F., James, J. (Ed.), *The Economics of New Technology in Developing Countries*, France Pinter, London: 105-137.
- Daly, H. E. (1997), *Beyond Growth: The Economics of Sustainable Development*, Washington: Beacon Press.
- Damanpour, F. ve Gopalakrishnan, S. (2001), "The Dynamics of the Adoption of Product and Process Innovations in Organizations", *Journal of Management Studies*, 38: 45-65.
- Dangelico, R. ve Pontrandolfo, P. (2010), "Mainstreaming Green Product Innovation: Why and How Companies Integrate Environmental Sustainability", *Journal of Business Ethics*, 95: 471-486.
- Darnall, N. (2006), "Why Firms Mandate ISO 14001 Certification?", *Business & Society*, 45: 354-381.
- Davenport, T. H. (1993), *Process Innovation: Reengineering Work Through Information Technology*, Boston, Massachusetts: Harvard Business School Press.
- Dechezlepretre, A. ve Sato, M. (2014), *The Impacts of Environmental Regulations on Competitiveness*, LSE Policy Brief. İnternet: http://www.lse.ac.uk/GranthamInstitute/wpcontent/uploads/2014/11/Impacts_of_Environmental_Regulations.pdf, Erişim Tarihi: 15.02.2021.
- Del Rio, P. ve diğerleri (2010), "Policy Strategies to Promote Eco - Innovation: An Integrated Framework", *Journal of Industrial Ecology*, 14, 4: 541-557.
- Delmas, M. (2001), "Stakeholders and Competitive Advantage: The Case for ISO 14001", *Production and Operations Management*, 10 (3): 343-358.
- Delmas, M. (2009), "Stakeholders and Competitive Advantage: The Case of ISO 14001", *Production and Operational Management*, 10, 3: 343-358.
- Deloitte (2021), *Global Resilience Report Buildding The Resilient Organization*. İnternet: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/dk/Documents/about-deloitte/2021-Resilience-Report.pdf>.

- Denning, S. (2013), “The Copernican Revolution In Management”, *Forbes*, (July 11).
İnternet: <https://www.forbes.com/sites/stevedenning/2013/07/11/the-copernican-revolution-in-management/?sh=69bff88d108d>. (Erişim: 05.02.2021).
- Dierickx, I. ve Cool, K. (1989), Asset Stock Accumulation and Sustainability of Competitive Advantage” *Management Science*, 35: 1504-1511.
- Dobson, A. (2003), *Ecological Citizenship and The Environment*, Oxford: Oxford University Press.
- Dosi, G., Nelson, R. R. ve Winter, S. G. (2000). Introduction: The Nature and Dynamics of Organisational Capabilities’. In *The Nature and Dynamics of Organisational Capabilities*, Dosi, G., Nelson, R. R., Winter, S. G. (Eds.), 1-22. Oxford: Oxford University Press.
- Dragomir, C. C., Ionescu, E. ve Pânzaru, S. (2013), “Economic Sustainable Development and Eco-Development”, *Review of General Management*, 18(2):58-67.
- Drejer, A. (2002), *Strategic Management and Core Competencies: Theory and Application*, New York, NY: Quorum Boks.
- Drucker, P. F. (1997), *Kapitalist Ötesi Toplum* (çev. Belkıs Dişbudak Çorakçı), Ankara: İnkılap Kitabevi.
- Drucker, P. F. (1985), *Innovation and Entrepreneurship*, New York: Roudledge.
- Drucker, P. F. (2006), *Innovation and Entrepreneurship*, Oxford: Butterworth-Heinemann.
- EC (2011), *Innovation for a Sustainable Future -The Eco-Innovation Action Plan (EcoAP)*, COM (211) 899 Final. Communication from the Commission to the European Parliament, The council, The European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions.
- EC (2012), *The World and Europe up to 2050:EU Policies and Research Priorities – Global Europe 2050*. European Commission.
- Egan, M. (2015), *Ecomagination Ten Years Later: Proving the Efficiency and Economics Go Hand-in-Hand,*” *GE Reports: Sustainability*, November 29, 2015,

<http://www.gereports.com /ecomagination-ten-years-later-proving-efficiency-economics-go-hand-hand/>

EIO (Eco-Innovation Observatory) (2018), *Case Studies and Policy Lessons From EU Member States For A Product Policy Framework That Contributes To A Circular Economy*, European Commission/DG Environment, Brussels.

EIO (Eco-innovation observatory), (2013), *Europe In Transition: Paving The Way To A Green Economy Through Eco-Innovation*, European Commission/DG Environment, Brussels.

Eiadat, Y. ve diğerleri (2008), “Green and Competitive? An Empirical Test of The Mediating Role of Environmental Innovation Strategy”, *Journal of World Business*, 43, 2: 131-145.

Eisenhardt, K. M. ve Martin, J. A. (2000), “The Knowledge-based Economy: From the Economics of Knowledge to The Learning Economy”, in Foray, D., Lundvall, B.A. (eds), *Employment and Growth in the Knowledge-Based Economy*, Paris: OECD.

Ekins, P. (2010), “Eco-Innovation for Environmental Sustainability: Concepts, Progress and Policies”, *International Economics and Economic Policy*, 7: 267-290.

Elkington, J. (1994), “Towards The Sustainable Corporation: Win-win-win Business Strategies for Sustainable Development”, *California Management Review*, 36: 90-100.

Elkington, J. (2020), *Green Swans: The Coming Boom in Regenerative Capitalism*, New York: Fast Company Press.

Esty, D. C. ve Charnovitz, S. (2013), *Environmental Sustainability and Competitiveness: Policy Imperative and Corporate Opportunity*. Boston, MA: Harvard Business School. İnternet: <https://www.gwu.edu/~iiep/assets/docs/papers/CharnovitzIIEPWP201314.pdf>. Erişim Tarihi: 15.02.2021.

Esty, D. C. ve Charnovitz, S. (2013), *Environmental Sustainability and Competitiveness: Policy Imperative and Corporate Opportunity*, Boston, MA; Harvard Business School, İnternet: <https://www.gwu.edu/~iiep/assets/docs/papers/CharnovitzIIEPWP201314.pdf>. Erişim Tarihi: 15.02.2021.

- Esty, D. C. ve Winston, A. S. (2006), *Green to Gold*, New Haven and London: Yale University Press.
- Fiksel, J. (2009), *Design for Environment: A Guide to Sustainable Product Development*, New York: McGraw-Hill Professional Publishing.
- Findlay, R. (1991), *Comparative Advantage*, London: Palgrave Macmillan in Eatwell, J., Milgate, M., Newman, P. “The World of Economics”: 99-107.
- Fisher, E. (2010), *Media and New Capitalism in The Digital Age: The Spirit of Networks*, New York: Palgrave Macmillan.
- Fornell C. ve Lacker, F. D. (1981), “Evaluating Structural Equation Models with Unobservable Variables and Measurement Error”, *Journal of Marketing Research*, 18 (1): 39-50.
- Francois, P. (2002), *Kalkınmanın Sonu: Bir Alternatif mi Doğuyor?*, İstanbul: Özgür Üniversite.
- Freeman, C. ve Soete, L. (2003), *Yenilik İktisadı* (çev. Ergun Türkcan), Ankara: TÜBİTAK Yayınları.
- Fussler, C. ve James, P. (1996), *Driving Eco-Innovation: A Breakthrough Discipline for Innovation and Sustainability*, London: Pitman.
- Gabriel, Y. (2008), *Organizing Words: A Critical Thesaurus for Social and Organization Studies*, New York: Oxford University Press.
- Garson, G. D. (2016), *Partial Least Squares: Regression & Structural Equation Models*, Statistical Associates Publishing, USA: Asheboro
- Gates, B. (2021), *How to Avoid A Climate Disaster: The Solutions We Have and The Breakthroughs We Need*, New York: Doubleday.
- Geroski, P. A. ve Masson R. T. (1987), “Dynamic Market Models in Industrial Organization”, *International Journal of Industrial Organization*, 5: 1-13.
- Ghosh, S.K. [ed.] (2020), *Circular Economy: Global Perspective*. Singapore: Springer Singapore.

- Gilbert, R. J. (1989), "Mobility Barriers and The Value of Incumbency" in *Handbook of Industrial Organization*, Schmalensee R, Willig RD (eds), North-Holland: Amsterdam; 475-537.
- Glavic, P. ve Lukman, R. (2007), "Review of Sustainability Terms and Their Definitions", *Journal of Cleaner Production*, 15, 1875-1885.
- Gonzalez-Benito, J. ve Gonzalez-Benito, O. (2008), "Operations Management Practices Linked to the Adoption of ISO 14001: An Empirical Analysis of Spanish Manufacturers", *International Journal of Production Economics*, 113: 60-73.
- Grant, R. M. (1991), "A Resource-based Perspective of Competitive Advantage", *California Management Review*, 33: 114-135.
- Grant, R. M. (1991), *Contemporary Strategy Analysis: Concepts, Techniques Applications*, Cambridge, MA: Basil Blackwell.
- Grant, R. M. (1996), "Towards A Knowledge-based Theory of The Firm", *Strategic Management Journal*, Summer Special Issue, 17: 109-122.
- Greenan, N. (2003), "Organisational Change, Technology, Employment And Skills: An Empirical Study Of French Manufacturing", *Cambridge Journal of Economics*, 27 (2): 287-316.
- Gürak, H. (2004), *Emek, Teknolojik Yenilik ve Büyüme*. İstanbul: Değişim Yayınları.
- Hair, J. F. ve diğerleri (2014), *A Primer on Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM)*, Thousand Oaks, California: Sage Publication.
- Hair, J. F. ve diğerleri (2017), *A Primer on Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM)*, Thousand Oaks: Second Edition Sage.
- Hair, J. F., Ringle, C. M. ve Sarstedt, M. (2011), "PLS-SEM: Indeed A Silver Bullet", *Journal of Marketing Theory and Practice*, 19(2): 139-151.
- Hamel, G. ve Prahalad, C. K. (1996), *Competing for the Future*, Boston, MA: Harvard Business School Press.
- Hamel, G. ve Zanini, M. (2020), *Humanocracy: Creating Organizations as Amazing as the People Inside Them*, Boston, MA: Harvard Business Review Press.

- Hamşioğlu, A. B. (2018a), “İçsel Pazar Yönlülük, Pazarlama Yetenekleri, Örgütsel Performans Etkileşimi: Antalya İli Otel İşletmelerinde Bir Uygulama”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5, 2: 187-203.
- Hamşioğlu, A. B. (2018b), “Pazar Yönlülük ve Örgüt Stratejisinin İşletme Performansı Üzerindeki Etkisi: Bir Araştırma -Kaynak Tabanlı Görüş Perspektifinde”, *International Journal of Disciplines in Economics-Administrative Sciences Studies (Ideastudies)*, 9: 437-451.
- Handersen, R. M. ve Clark, K. B. (1990), “Architectural Innovation: The Reconfiguration of Existing Product Technologies and the Failure of Established Firms”, *Administrative Science Quarterly*, 35(1): 9-30.
- Hansen, E. G., Große-Dunker, F. ve Reichwald, R. (2009), “Sustainability Innovation Cube - A Framework to Evaluate Sustainability-oriented Innovations”, *International Journal of Innovation Management*, 13, 4: 683-713.
- Hard, S. L. ve Dowell, G. (2011), “A Natural-Resource-Based View of the Firm: Fifteen Years After”, *Journal of Management*, 37(5): 1464-1479.
- Harris, L.C. ve Crane, A. (2002), “The greening of Organizational Culture: Management Views on The Depth, Degree and Diffusion Change”, *Journal of Organizational Change Management*, 15, 3: 214-234.
- Hart, S. (1995), “A Natural Resource-Based View of the Firm”, *Academy of Management Review*, 20: 986-1014.
- Hart, S. L. (1995), “A Natural-resource-based View of The Firm”, *Academy of Management Review*, 20: 986-1014.
- Hart, S. L. A (1995), “Natural-Resource-Based View of the Firm”, *Academy of Management Review*, 20: 986-1014.
- Hart, S. ve Ahuja, G. (1996), “Does It Pay to Be Green? An Empirical Examination of the Relationship Between Pollution Prevention and Firm Performance”, *Business Strategy and the Environment*, 5: 30-37.
- Hart, S. ve Dowell, G. (2010), “A Natural Resource-Based View of the Firm: Fifteen Years After”, *Journal of Management*, 37: 1464-1479.

Harvey, D. (2017), *Marx, Sermaye ve İktisadi Aklın Cinneti* (çev. Esin Soğancılar), İstanbul: Sel Yayıncılık.

Harvey, D. (2021), *Marx'ın Kapital'i İçin Kılavuz*, II. Cilt (çev. Sungur Savran), İstanbul: Metis Yayınları.

Hautamäki, A. (2010), *Sustainable Innovation: In A New Age of Innovation and Finland's Innovation Policy*, Sitra Reports, Helsinki, Finland: Edita.

Hauten, F. V. (2014), "The Circular Revolution", *Eco-Business*, Internet: <https://www.eco-business.com/opinion/circular-revolution/?sw-signup=true>. (Erişim: 10.02.2021).

Helfat, C. Ve diğerleri (2007), *Dynamic Capabilities: Understanding Strategic Change in Organizations*, Malden, MA: Blackwell.

Hicks, J. R. (1932), *The Theory of Wages*, London: Macmillan and Co..

Hitt, A. ve diğerleri (1999), *Dynamic Strategic Resources: Development, Diffusion and Integration*, New York, NY: Wiley.

Hoopes, D. G., Madsen, T.L. ve Walker, G. (2003), "Guest Editors' Introduction to The Special Issue: Why is There A Resource-Based View? Toward A Theory of Competitive Heterogeneity", *Strategic Management Journal*, 24: 889-902.

Horbach, J. (2008), "Determinants of Environmental Innovation New Evidence From German Panel Data Sources", *Research Policy*, 37: 163-173.

<http://www.ecoinnovation.eu/>

<https://www.druckerforum.org>

Hu, (Hugs) G. (2020), *Eco-Translatology Towards an Eco-Paradigm of Translation Studies*, Singapore: Springer Nature Singapore Pte Ltd.

Iberdorola (2021), "Davos Forum 2021: defining the post-COVID world", Internet: <https://www.iberdrola.com/about-us/iberdrola-world-economic-forum-davos>. (Erişim: 09.02.2021)

Im, S. ve Workman, J. (2004), "Market Orientation, Creativity, and New Product Performance in High-Technology Firms", *Journal of Marketing*, 68 (April): 114-132.

Iraldo, E, Testa, E. ve Frey, M. (2009), “Is an Environmental Management System Able to Influence Environmental and Competitive Performance? The Case of the Eco-Management and Audit Scheme (EMAS) in the European Union”, *Journal of Cleaner Production*, 17: 1444-1452.

Ivanova, M. (2007), “Designing the United Nations Environment Programme: A Story of Compromise and Confrontation”, *International Environmental Agreements*, 7: 337-361.

Jaffe, A. B. ve diğerleri. (1995), “Environmental Regulation and The Competitiveness of US Manufacturing: What Does The Evidence Tell Us?”, *Journal of Economic literature*, 33: 132-163.

Jaffe, A. B. ve Palmer, K. (1997), “Environmental Regulation and Innovation: A Panel Data Study”, *Review of Economics and Statistics*, 79: 610-619.

Jameson, F. (2009), *Ütopya Denen Arzu* (çev. Ferit Burak Aydar), İstanbul: Metis Yayınları.

Jeppesen, T., List, J. A. ve Folmer, H. (2002), “Environmental Regulations and New Plant Location Decisions: Evidence From A Meta-analysis”, *Journal of Regional Science*, 42(1): 19-49.

Jones, M. T. (1996), “Social Responsibility and the “Green” Business Firm”, *Industrial and Environmental Crisis Quarterly*, 9: 327–345.

Judge, W. Q. ve Douglas, T. J. (1998), “Performance Implications of Incorporating Natural Environmental Issues into the Strategic Planning Process An Empirical Assesment”, *Journal of Management Studies*, 35: 241-232.

Kammerer, D. (2009), “The Effects of Customer Benefit and Regulation on Environmental Product Innovation. Empirical Evidence from Appliance Manufacturers in Germany”, *Ecological Economics*, 68: 2285-2295.

Kammerer, D. (2009), “The Effects of Customer Benefit and Regulation on Environmental Product Innovation. Empirical Evidence from Appliance Manufacturers in Germany”, *Ecological Economics*, 68: 2285-2295.

- Katkalo, V. S., Pitelis, C. N. ve Teece, D. J. (2010), “On the Nature and Scope of Dynamic Capabilities”, *Industrial and Corporate Change*, 19(4): 1175-1186.
- Kay, J. (1993), *Foundations of Corporate Success*, Oxford: Oxford University Press;
- Miyazaki, K. (1994), *Building Competences in the Firm: Lessons from Japanese and European Optoelectronics*, London: Macmillan.
- Keeble, J., ve diğerleri (2005), *Innovation High Ground: How Leading Companies are Using Sustainability-Driven Innovation to Win Tomorrow's Customers*-Arthur D Little Report.
- Keegan, W.J. ve Green, M.C. (2014), *Global Marketing*, London: 10th edition, Pearson Education.
- Kemp, R. ve Arundel, A (1998), *Survey Indicators for Environmental Innovation*, IDEA Report, Oslo: Step Group.
- Kemp, R. ve Arundel, A. (1998), *Survey Indicators for Environmental Innovation*, IDEA (Indicators and Data for European Analysis) paper series 8/1998. STEP Group, Norway [http://http//www.sol.no/step/IDEA](http://www.sol.no/step/IDEA).
- Kerrigan, S. ve Kulasooriya, D. (2020), “The Sustainability Transformation”, *Deloitte Insights*. <https://www2.deloitte.com/us/en/insights/topics/strategy/sustainable-transformation-in-business.html>.
- Kimberly, J. R. ve diğerleri (1990), “Rethinking Organizational Innovation”, in Edt. West and Farr, *Innovation and Creativity At Work: Psychological and Organizational Strategies*, USA, New York: John Wiley&Sons Ltd.: 163-178.
- King, A. ve Lenox, M. (2002), “Exploring the Locus of Profitable Pollution Reduction”, *Management Science*, 48: 289-299.
- Kivimaa, P. ve Kautto, P. (2010), “Making or Breaking Environmental Innovation? Technological Change and Innovation Markets in the Pulp and Paper Industry”, *Management Research Review*, 10: 289-305.
- Klemmer, P., Lehr, U. ve Löbbecke, K. (1999), *Environmental Innovation: Incentives and Barriers*, Berlin: Analytica.

- Klewitz, J. ve diğerleri (2012), “Intermediaries Driving Eco-innovation in SMEs: A Qualitative Investigation”, *European Journal of Innovation Management*, 15, 4: 442-467.
- Kogut, B. ve Zander, U. (1992), “Knowledge of the Firm, Combinative Capabilities, and the Replication of Technology”, *Organization Science*, 3(3): 383-397.
- Kotler, P., Kartajaya, H. ve Setiawan, I. (2021), *Marketing 5.0 Technology for Humanity*. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Kuhn, T. (1957), *The Copernican Revolution Planetary Astronomy in the Development of Western Thought*. Cambridge: Harvard University Press.
- Kumar, N., Scheer, L. ve Kotler, P. (2000), “From Market Driven To Market Driving”, *European Management Journal*, 18 (2): 129-142.
- Lanoie, P. ve diğerleri (2011), “Environmental Policy, Innovation and Performance: New Insights on the Porter Hypothesis”, *Journal of Economics & Management Strategy*, 20, 3: 803-842.
- Lansiti, M. ve Levien, R. (2004), “Strategy As Ecology”, *Harvard Business Review*, (March): 68-78.
- Lee, K. ve Kim, J. (2011), “Integrating suppliers Into green Product Innovation Development: An Empirical Case Study in the Semiconductor Industry”, *Business Strategy and the Environment*, 20: 527-528.
- Lei, D., Hitt, M. A. ve, Bettis, R. (1996), “Dynamic core Competences Through Meta-learning and Strategic Context”, *Journal of Management*, 22 (4): 549-569.
- Levinthal, D. ve Myatt, J. (1994), “Co-Evolution of Capabilities and Industry: The Evolution of Mutual Fund Processing”, *Strategic Management Journal*, 15 (S1): 45-52.
- Lin, R. ve diğerleri (2013), “Market Demand, Green Product Innovation, and Firm Performance: Evidence From Vietnam Motorcycle Industry”, *Journal of Cleaner Production*, 40 (February): 101-107.
- Link, S. ve Naveh, E. (2006), “Standardization and Discretion: Does the Environmental Standard ISO 14001 Lead to Performance Benefits?”, *IEEE Transactions on Engineering Management*, 53: 508-519.

- Lopez-Claros, A. ve diğeri (2006), *The Global Competitiveness Report 2006/2007*, World Economic Forum.
- Madsen, T. L., Hoopes, D. G. ve Walker, G. (2018), “Competitive Heterogeneity”, in Augier, M., Teece, D.J. [eds.], *The Palgrave Encyclopedia of Strategic Management*, London: Macmillan Publishers Ltd.
- Makhija, M. (2003), “Comparing The Resource-based and Market-based Views of The Firm: Empirical Evidence from Czech Privatization”, *Strategic Management Journal*, 24(5): 433-451.
- Marshall, D. ve diğeri (2015), “Going Above and Beyond: How Sustainability Culture and Entrepreneurial Orientation Drive Social Sustainability Supply Chain Practice Adoption”, *Supply Chain Management: An International Journal*, 20, 4: 434-454.
- Martini, M., Hölsgens, R. ve Popper, R. [eds] (2020), *Governance and Management of Sustainable Innovation: Learning from Experience to Shape the Future (Sustainability and Innovation)*, Switzerland: Springer Nature.
- Martins, E. ve Terblanche, F. (2009), “Building Organizational Culture That Stimulates Creativity and Innovation”, *European Journal of Innovation Management*, 6(1), 64-74.
- Marx, K. (1967), *Capital*. Vol. I. New York: International Publishers.
- Mayer, C. (2018), *Prosperity: Better Business Makes the Greater Good*, Oxford, UK: Oxford University Press.
- McCarthy, J. ve Prudham, S. (2004), *Neoliberal Nature and The Nature of Neoliberalism*, *Geoforum* 35: 275-283.
- McClellan III, J. E. ve Dorn, H. (2006), *Dünya Tarihinde Bilim ve Teknoloji* (çev. Murat Alev), Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- McGrath, R. G., Macmillan, I. C., Venkataraman, S. (1995), “Defining and Developing Competence: A Strategic Process Paradigm”, *Strategic Management Journal*, 16: 251–275.
- Mellos, K. (1988). *Perspectives on Ecology: A Critical Essay*. London: The Macmillan Press Ltd.FM

- Melnyk, S., Sroufe, S. ve Calantone, R. (2003), "Assessing the Impact of Environmental Management Systems on Corporate and Environmental Performance", *Journal Operations Management*, 21: 329-351.
- Menguc, B., Seigyoung, A. ve Ozanne, L. (2010), "The Interactive Effect of Internal and External Factors on a Proactive Environmental Strategy and Its Influence on a Firm's Performance", *Journal of Business Ethics*, 94: 279-298.
- Mol, A. P. J. ve Sonnenfeld, D. A. [ed.] (2000), *Ecological Modernisation Theory around the world: Perspectives and Critical Debates*, New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Montgomery, C. A. ve Wernerfelt, B. (1988), "Diversification, Ricardian Rents, and Tobin's Q", *Rand Journal of Economics*, 19: 623-632.
- Moore, J. F. (1996), *The Death of Competition: Leadership and Strategy in the Age of Business Ecosystems*, New York: Harper Business.
- Moore, J. F. (1997), *Rekabetin Yeni Gerçekliği: İş Ekosistemi Çağında liderlik ve Strateji* (çev. Zülfü Dicleli), İstanbul: BZD Yayıncılık.
- Mueller, D. C. (1986), *Profits in the Long Run*, Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Mueller, F. (1998), "Human Resources As Strategic Assets: An Evolutionary Resource-based Theory", in C. Mabey, G. Salaman, J. Storey (eds), *Strategic Human Resource Management, A Reader*, London: Sage.
- Munodawafa, R. T. ve Johl, S.K. (2019), "A Systematic Review of Eco-Innovation and Performance from the Resource-Based and Stakeholder Perspectives", *Sustainability*, 11 (21): 1-23.
- Murphy, J. ve Gouldson, A. (2000), "Environmental Policy and Industrial Innovation: Integrating Environment and Economy Through Ecological Modernisation", *Geoforum*, 31 (3): 33-44.
- Myers, S. ve Marquis, D. G. (1969), "Successful Industrial Innovation: A Study of Factors Underlying Innovation in Selected Firms," *National Science Foundation*, Washington, NSF 69-17.

- Nakip, M. ve Yaraş, E. (2016), *Pazarlama Araştırmaları*, Ankara: B. 5, Seçkin Ya.
- Nelson R. R. ve Winter S. G. (1982), *An Evolutionary Theory of Economic Change*, Cambridge: Belknap Press.
- Nelson, R. (1991), “Why Do Firms Differ, and How Does It Matter?”, *Strategic Management Journal*, 12, Special Issue (Summer): 61-74.
- Newbold, P. (2008), *İşletme ve İktisat İçin İstatistik* (Çev: Ümit şenesen), İstanbul: B. 4, Literatür Ya.
- Nietzsche, F. W. (1990), *Twilight of The Idols; and The Anti-Christ* (trans. R. J. Hollingdale), Harmondsworth: Penguin Books
- Nobre, F. S. ve Walker, D. (2011), “A Dynamic Ability-based View of The Organization: Strategic-resource and Contingency Domains”, *The Learning Organization*, 18 (4): 333-345.
- Nobre, F.S., Tobias, A.M. ve Walker, D. (2009), *Organizational and Technological Implications of Cognitive Machines: Designing Future Information Management Systems*, *Information Science Reference*, New York, NY: IGI Global,
- Nobre, F.S., Tobias, A.M. ve Walker, D. (2010), “A New Contingency View of The Organization: Managing Complexity and Uncertainty Through Cognition”, *Brazilian Administration Review*, 7 (4): 379-96.
- Nonaka, I. (1991), “The Knowledge-Creating Company”, *Harvard Business Review*, (July-August): 69-96.
- Nonaka, I. ve Teece, D. J. (2001), *Managing Industrial Knowledge Creation, Transfer and Utilization*, New Delhi: Sage Publication Inc.
- Nugent, J. P. (2011), “Changing the Climate: Ecoliberalism, Green New Dealism, and the Struggle over Green Jobs in Canada”, *Labor Studies Journal*, 36 (1): 58-82.
- OECD (1997a), *Oslo Manual. Proposed Guidelines for Collecting and Interpreting Technological Innovation Data*. OECD, Paris.
- OECD (1997b), *OECD Proposed Guidelines for Collecting and Interpreting Technological Innovation Data-Oslo-Manual*, OECD/Eurostat, Paris.

OECD (2009), *Sustainable Manufacturing and Eco-Innovation, Framework, Practices and Measurement*, Paris: Synthesis Report.

Özsoy, T. (2018), “Döngüsel Ekonomi: Almanya’daki Durumun Bir Özeti”, *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 7, 14: 129-143.

Palmer, K., Oates, W. E. ve Portney, P. R. (1995), “Tightening Environmental Standards: The Benefit-cost or No-Cost Paradigm”, *Journal of Economic Perspectives*, 9: 119-132.

Papatya, N. (2003), *Sürdürülebilir Rekabette Stratejik Yönetim ve Pazarlama odağı Kaynak Tabanlılık Görüşü*, Ankara: Nobel Ya.

Papatya, N. (2006), “İşletmelerde Sıradışı Rekabet için Yenilikçi Pazarlama Yaklaşımı”, *Pazarlama Dünyası Dergisi*, (Temmuz-Ağustos), 20/4: 42-46.

Papatya, N. (2006a), “Pazarlamada Değişimin Ötesi: Yaratıcı ve Yenilikçi Pazarlama Dönüşümü”, *Pazarlama Dünyası Dergisi*, 20 (1) (Ocak Şubat): 73-77.

Papatya, N. (2006b), “İşletmelerde Sıradışı Rekabet için Yenilikçi Pazarlama Yaklaşımı”, 20 (4): 42-46.

Papatya, N. (2007), *Sürdürülebilir Rekabetçi Üstünlük Sağlamada Stratejik Yönetim ve Pazarlama Odağı: Kaynak Tabanlı Görüş*. Ankara: B. 2, Asil Ya.

Papatya, N. (2010), “Kapitalizmin Yeni/Yenilenen Akıl Oyunları: Küresel Şirketlerin Etiksel Ütopyaları”, *Mülkiye Dergisi*, Cilt: XXXIV, Sayı: 268 (Güz): 301-327.

Papatya, N. (2013), “Çokuluslu Şirketlerin Kaynak-tabanlı biyo-Politik Üretiminde Rekabetçi Gücün Diyalektiği -Eleştirel Ve Bütünsel Bakış”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18 (3): 1-23.

Papatya, N. (2021), “Is Ecosystem Marketing the Utopian of Sustainable Ecological Dominance? Post-neoliberal ‘Reglobalization’ War”, *Marketing Theory*, Article to be forthcoming in Special Issue of Hierarchies of Knowledge in Marketing Theory.

Papatya, N. ve diğerleri (2008), “Yenilik, Pazar Yönlülük ve Örgütsel Öğrenmenin İşletme Performansına Etkisi: Tekstil Sektöründe Faaliyet Gösteren Bir İşletmede Araştırılması”, 8-10 Mayıs, 2008 Çorum 7. Anadolu İşletmecilik Kongresi Bildiri Kitabı: 463-476.

- Papatya, N. ve diğerkleri (2018), “Dinamik Kaynak Tabanlı Yeteneklerin Sürdürülebilir İşletme Performansı Üzerindeki Etkisi: Ankara İli İmalat İşletmelerinde Bir Uygulama”, *Business Management Studies: An International Journal*, 6, 4: 1354-1378.
- Papatya, N. ve Papatya, İ. K. (2020), “Ekosistem Pazarlama: Geleceğin Sürdürülebilir Sistem Mühendisliği”, *Harvard Business Review (HBR) Türkiye* (Ocak): 102-107.
- Papatya, N., Papatya, G. ve Hamşioğlu, A. B. (2014), Yenilik Üretme Yeteneğinin İşletme Performansı Üzerindeki Etkisi ve Bir Uygulama”, 8-10 Mayıs 2014 Antalya/Kemer, 13.Ulusal İşletmecilik Kongresi Bildiri Kitabı: 1067- 1074.
- Parr, A. (2009), *Hijacking Sustainability*, Massachusetts: Massachusetts Institute of Technology Press.
- Pavit, K. (1984), “Sectoral Patterns of Technical Change: Towards A Taxonomy and A Theory”, *Research Policy*, 13, 6: 343-373.
- Penrose, E. G. (1959), *The Theory of the Growth of the Firm*, New York: Wiley.
- Peteraf, M. A. (1993), “The Cornerstones of Competitive Advantage: A Resource-based View”, *Strategic Management Journal*, 14, 3: 179-191.
- Peteraf, M. A. ve Victoria, J.V. (2007), “Foreword: The Resource-based Theory of The Firm-Challenges, New and Old”, *International Journal of Learning and Intellectual*, 4 (1/2): 1-10.
- Pham, D. D. T., Paillé, P. ve Halilem, N. (2019), “Systematic Review On Environmental Innovativeness: A Knowledge-based Resource View”, *Journal of Cleanear Production*, 211: 1088-1099.
- Pikety, T. (2014), *21. Yüzyılda Kapital* (çev. Hande Koçak), İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Podsakoff, P. M. ve diğerkleri (2003), “Common Method Biases in Behavioral Research: A Critical Review of The Literature and Recommended Remedies”, *Journal of Applied Psychology*, 88 (5): 879-903.
- Podsakoff, P. M. ve Organ, D. W. (1986), “Self-reports in Organizational Research: Problems and Prospects”, *Journal of Management*, 12 (4): 531-544.
- Porritt, J. (1989), *Yeşil Politika* (çev. Alev Türker), İstanbul: B. 2, Ayrıntı Ya. No. 5/2.

- Porter M. E. (1981), “The Contributions of Industrial Organization to Strategic Management”, *Academy of Management Review*, 6: 609-620.
- Porter, E. M. ve Van der Linde, C. (1995), “Green and Competitive Ending The Stalemate”, *Harvard Business Review*, 73, 5: 120-134.
- Porter, M. (1979), “The Structure within Industries and Companies’ Performance”, *Review of Economics and Statistics*, 61: 214-227.
- Porter, M. E. (1979), “The Structure within Industries and Companies’ Performance”, *Review of Economics and Statistics*, 61: 214-227.
- Porter, M. E. (1980), *Competitive Strategy*, New York: Free Press.
- Porter, M. E. (1990), *The Competitive Advantage of Nations*, New York: The Free Press.
- Porter, M. E. (1991), “America’s Green Strategy”, *Scientific American*, 264: 168.
- Prahalad, C. K. ve Hamel, G. (1990), “The Core Competence of The Corporation”, *Harvard Business Review*, 68, 3: 79-91.
- Prahalad, C. K. ve Hamel, G. (1994), “Strategy as A Field: Why Search for A New Paradigm?”, *Strategic Management Journal*, 15: 5-16.
- Pujari, D. (2006), “Eco-innovation and New Product Development: Understanding The Influences on Market Performance”, *Technovation*, 26, 1: 76-85.
- Pujari, D., Peattie, K. ve Wright, G., (2004), “Organizational Antecedents of Environmental Responsiveness in Industrial New Product Development”, *Industrial Marketing Management*, 33: 381-391.
- Rabinbach, A. (1992), *The Human Motor: Energy, Fatigue, and The Origins of Modernity*, Berkeley, CA: University of California Press.
- Rabinbach, A. (2018), *The Eclipse of The Utopias of Labor*, New York, NY: Fordham University Press.
- Radkau, J. (2017), *Doğa ve İktidar Global Bir Çevre Tarihi* (çev. Nafiz Güder), İstanbul: İş Bankası Yayınları.

- Rasmussen, B. (2007), *Business Models and the Theory of the Firm*, Working Paper, Melbourne, Australia: Victoria University of Technology.
- Ravazi, D. ve Schultz, M. (2006), “Responding to Organizational Identity Threats: Exploring the Role of Organizational Culture”, *Academy of Management*, 49, 3: 433-458.
- Rennings, K. (2000), “Redefining Innovation-Eco-Innovation Research and The Contribution from Ecological Economics”, *Ecological Economics*, 32, 2: 319-332.
- Rennings, K. ve diğerleri (2006), “The Influence of Different Characteristics of the EU Environmental Management and Auditing Scheme on Technical Environmental Innovations and Economic Performance”, *Ecological Economics*, 57: 45-59.
- Rennings, K. ve diğerleri, (2006), “The Influence of Different Characteristics of the EU Environmental Management and Auditing Scheme on Technical Environmental Innovations and Economic Performance”, *Ecological Economics*, 57: 45-59.
- Rifkin, J. (2019), *The Green Deal: Why The Fuel Civilization Will Collapse By 2028, and The Bold Economic Plan To Save Life On Earth*, New York: St. Martin’s Press.
- Rumelt, R. P. (1991), “How much Does Industry Matter?”, *Strategic Management Journal*, 12, 3: 167-185.
- Russo, M. ve Fouts, P. (1997), “A Resource-Based Perspective on Corporate Environmental Performance and Profitability”, *Academy of Management Journal*, 40: 534-559.
- Russo, M. ve Fouts, P. (1997), “A Resource-Based Perspective on Corporate Environmental Performance and Profitability”, *Academy of Management Journal*, 40 (3): 534-559.
- Salaman, G. ve Asch, D. (2003), *Strategy and Capability: Sustaining Organizational Change*, USA: Blackwell Publishing Ltd.
- Schallmo, D. R. A., Brecht, L. ve Ramosaj, B. (2018), *Process Innovation: Enabling Change by Technology*, Berlin: Springer Verlag.
- Schein, E. H. (2010), *Organizational Culture and Leadership* (Vol. 2), USA, New York: John Wiley & Sons.

- Scheinberg, A. ve Mol, A. P. J. (2010), “Multiple Modernities: Transitional Bulgaria and the Ecological Modernisation of Solid Waste Management”, *Environment and Planning C: Government and Policy*, 28(1): 18-36.
- Schuiling, I. (2000), “Successful Market-Driven Organisations. The Procter & Gamble Case”, *Symphonya Emerging Issues in Management*, 2, 2000-2001: 84-86.
- Schumpeter, J. A. (1934), *The Theory of Economic Development*, Cambridge: Harvard University.
- Schumpeter, J. A. (1939), *Business Cycles: A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of The Capitalist Process*, USA: McGraw Hill.
- Schumpeter, J. A. (1942), *Capitalism, Socialism and Democracy*, New York: Harper and Row.
- Schumpeter, J. A. (2012), *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi* (çev. Hasan İlhan). İstanbul: Alter Yayıncılık.
- Schumpeter, J. A., Opie, R. ve Elliott, J.E. (2017), *The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest, and The Business Cycle*, New York, USA: Routledge.
- Schumpeter, J. A. (2010), *Capitalism, Socialism and Democracy*, New York: Routledge.
- Schwab, K. (2021), “A New “Year Zero”, *Project Syndicate*, (Jan 12). İnternet: <https://www.project-syndicate.org/onpoint/2021-year-zero-after-covid-by-klaus-schwab-2021-01>. Erişim tarihi:21.02.2021.
- Schwab, K. ve Malleret, T. (2020), *COVID-19: The Great Reset*, Switzerland: Agentur Schweiz.
- Schwab, K. ve Porter M. (2008), *The Global Competitiveness Report 2008/2009*, World Economic Forum.
- Schwab, K. ve Sala-I-Martin, X. (2009), *The Global Competitiveness Report 2006/2007*, World Economic Forum.
- Shaikh, A. (2016), *Capitalism: Competition, Conflict, Crises*, New York: Oxford University Press.

- Sharma, S. ve Vredenburg, H. (1998), "Proactive Corporate Environmental Strategy and the Development of Competitively Valuable Organizational Capabilities", *Strategic Management Journal*, 19: 729-753.
- Shrivastava, P. (1995), "Creating Sustainable Corporations", *Business Strategy and the Environment*, 4(3): 154-165.
- Shrivastava, P. (1995), "Environmental Technologies and Competitive Advantage", *Strategic Management Journal*, 16: 183-200.
- Silverberg, D. ve Verspagen, B. (1995), "Economic Dynamics and Adaptation of Behavior. Application to one Evolutional Model of Endogenous Growth", *Evolutional Approach And Problems Of Transitional Economy*: 149-176.
- Sirotkina, N. V., Golikova, G. V. ve Romashchenko, T. D. (2018), "Policy, Technologies, and Approaches to Management of Organizational Changes", in *Management of Changes in Socio-Economic Systems*, Cham, Switzerland: Springer International Publishing AG: 31-38.
- Slater, S. F. ve Narver, J. C. (1995). Market Orientation and Learning Organization. *Journal of Marketing*. 59(3): 63-74.
- Steffen, W., Crutzen, P. J. ve McNeill, J. R. (2007), "The Anthropocene: Are Humans Now Overwhelming The Great Forces of Nature?" *Ambio*, 36: 614-621.
- Stiglitz, J. E. (2019), *People, Power, and Profits*, New York: W. W. Norton&Company.
- Tabachnikova, M. B. (2018), "Management of Evolutional Changes of Socio-economic Systems" in Endovitsky, D.A., Popkova, E.G. (Eds), *Management of Changes in Socio-Economic Systems*, Cham, Switzerland: Springer International Publishing AG: 39-69.
- Tallman, S. B. (1991), "Strategic Management Models and Resource-based Strategies Among MNEs in A Host Market", *Strategic Management Journal*, Summer Special Issue, 12: 69-82.
- Teece, D. (2007), "Explicating Dynamic Capabilities: The Nature and Microfoundations of (Sustainable) Enterprise Performance", *Strategic Management Journal*, 28(13): 1319-1350.

- Teece, D. (2009), *Dynamic Capabilities and Strategic Management*, Oxford New York: Oxford University Press.
- Teece, D. J., Pisano, G. ve Shuen, A. (1997), “Dynamic Capabilities and Strategic Management”, *Strategic Management Journal*, 18: 509-533.
- Temurshoev, U. (2006), “Pollution Haven Hypothesis or Factor Endowment Hypothesis: Theory and Empirical Examination for US and China”, *Charles University Center for Economic Research and Graduate Education, Working Paper Series* (ISSN 1211-3298), Electronic Version.
- Tidd, J., Bessant, J. ve Pavitt, K. (2005), *Managing Innovation: Integrating technological, market and Organisational Change*, Chichester: 3rd, John Wiley & Sons.
- Tirole, J. (1994), *The Theory of Industrial Organization*, London: The MIT Press.
- Tirole, J. (1994), *The Theory of Industrial Organization*, London: The MIT Press.
- Toto, D. (2020), Nucor CEO: Cleaner, Greener Steel A Must”, *Recycling Today*, (November 3). <https://www.recyclingtoday.com/article/nucor-adds-steel-plate-mill-kentucky/>.
- Triebswetter, U. ve Wackerbauer, J. (2008), “Integrated Environmental Product Innovation in the Region of Munich and Its Impact on Company Competitiveness”, *Journal of Cleaner Production*, 16: 1484-1493.
- Triebswetter, U. ve Wackerbauer, J. (2008), “Integrated Environmental Product Innovation in the Region of Munich and Its Impact on Company Competitiveness”, *Journal of Cleaner Production*, 16: 1484-1493.
- Triguero, A. ve diğerleri (2013), “Drivers of Different Types of Eco-Innovation in European SMEs”, *Ecological Economics*. 92: 25-33.
- Trott, P. (2017), *Innovation Management and New Product Development*, London: Pearson Education Ltd.
- Türkcan, E. (2009), *Dünya’da ve Türkiye’de Bilim, Teknoloji ve Politika*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tyson, L. A. (1992), *Who’s Bashing Whom? Institute for International Economics*, Washington: DC

UN, (2004), “Disclosure of the Impact of Corporations on Society: Current Trends and Issues, UNCTAD, UNCTAD/ITE/TEB/2003/7”, *United Nations Conference on Trade and Development*, New York-Geneva.

UNCED (1992), *A Guide to Agenda 21, A Global Partnership*, Geneva: UBCED.

UNDP (2020), *İnsani Gelişme Raporu (2020), Sonraki Sınır: İnsani Gelişme ve Antroposen*. İnternet: <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-report-2020>. Erişim tarihi: 21.02.2021.

UNITED NATIONS (2009), *The Millennium Development Goals Report*, New York. https://www.un.org/millenniumgoals/pdf/MDG_Report_2009_ENG.pdf.

Urmantsev, Y.A. (1978). “Origins of The General Theory of Systems”, *Systems Analysis Science Knowledge*, 3: 7-41.

US Department of Commerce (1967), *Technological Innovation: Its Environment and Management*, Washington, DC: USG.

Van Dijk, F. ve Cantarell, L. (2010), “The Emerging opportunity”, *Nestle Investor Seminar*, Vevey: Nestle (June): 1-53.

Veugelers, R. (2012), *New ICT sectors: Platforms for European growth? Bruegel Policy Contribution*, 2012/14 (August): 1-14.

Von Krogh, G., Ichijo, K. ve Nonaka, I. (2011), *Enabling Knowledge Creation: How to Unlock the Mystery of Tacit Knowledge and Release the Power of Innovation*, Oxford, UK: Oxford University Press.

Wagner, M. ve diğerleri (2002), “The Relationship Between the Environmental and Economic Performance of Firms: An Empirical Analysis of the European Paper Industry”, *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 9: 133-146.

Wagner, M. ve Schaltegger, S. (2004), “The Effect of Corporate Environmental Strategy Choice and Environmental Performance on Competitiveness and Economic Performance: An Empirical Study of EU Manufacturing”, *European Management Journal*, 22: 557-572.

- Walker, R. M. (2008), “An Empirical Evaluation of Innovation Types and organizational and Environmental Characteristics: Towards A Configuration Framework”, *Journal of Public Administration Research and Theory*, 18 (4): 591-615.
- Wang, C. H. (2019), “How Organizational Green Culture Influences Green Performance and Competitive Advantage The mediating Role of Green Innovation”, *Journal of Manufacturing Technology Management*, 30, 4: 666-683.
- Wang, C. L. ve Ahmed, P. K. (2004), “The Development and Validation of The Organisational Innovativeness Construct Using Confirmatory Factor Analysis”, *European Journal of Innovation Management*, 7(4): 303-313.
- Wernerfelt, B. (1984), “A resource based view of the firm”, *Strategic Management Journal*, 5, 2: 171-180.
- Wernerfelt, B. (1984), “A Resource-based View of The Firm”, *Strategic Management Journal*, 5 (2): 171-180.
- Wernerfelt, B. (1995), “The Resource-based View of The Firm: Ten Years After”, *Strategic Management Journal*, 16, 3: 171–174.
- Winterscheid, B. (1994), “Building Capability from Within: The Insider’s View of Core Competence”, in G. Hamel, A. Heene (eds), *Competence-Based Competition*, Chichester: Wiley & Sons.
- World Commission on Environment and Development (WCED) (1987), *Our Common Future (Brundtland Report)*, Oxford: Oxford University Press.
- World Economic Forum (2015), *Global Risks 2015 (090115)*, Retrieved from Geneva.
- World Economic Forum (2016), *The Global Risks Report 2016*, 11th Edition. Retrieved from <http://EconPapers.repec.org/RePEc:ess:wpaper:id:10737>
- World Economic Forum (2018), *Platform for Accelerating The Circular Economy*. İnternet: http://www3.weforum.org/docs/WEF_PACE_Platform_for_Accelerating_the_Circular_Economy.pdf. (Erişim: 10.02.2021)
- World Economic Forum (2021a), *The Global Risks Report 2021*, 16th Edition. (Erişim: 09.02.2021) İnternet: <https://www.weforum.org/reports>.

World Economic Forum (2021b), Davos 2021: The Davos Agenda, <https://www.weforum.org/events/the-davos-agenda-2021> (Erişim: 10.02.2021).

Yurdakul, M. (2018), *Eko İnovasyon Uygulamalarının Finansal ve Çevresel Performans Üzerindeki Etkisi: Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşuna Yönelik Örnek Uygulama*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: 20.

Ziegler, A. ve Nogareda, J. (2009), “Environmental Management Systems and Technological Environmental Innovations: Exploring the Causal Relationship”, *Research Policy*, 38: 885-893.

Ziegler, A. ve Rennings, K. (2004), “Determinants of Environmental Innovations in Germany: Do Organizational Measures Matter? A Discrete Choice Analysis at the Firm Level”, *ZEW Discussion Paper*, N. 04-30.

Zuboff, S. (2019), *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight For A Human Future at The New Frontier of Power*, New York: First edition, Public Affairs.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler :

Adı ve Soyadı : İlbey Kutluhan Papatya

Eğitim Durumu :

Lisans Öğrenimi : Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü.

Yüksek Lisans Öğrenimi : Burdur Mehmet Akif Üniversitesi SBE İşletme-Pazarlama Ana Bilim Dalı.

Yabancı Dil ve Düzeyi : İyi

Bilimsel Yayınlar ve Çalışmalar :

Papatya, N. ve Papatya, İ. K. (2020), “Ekosistem Pazarlama: Geleceğin Sürdürülebilir Sistem Mühendisliği”, *Harvard Business Review (HBR) Türkiye* (Ocak): 102-107.

Papatya, N. ve Papatya, İ. K. (2020), “Ekosistem Pazarlama”, *Harvard Business Review (HBR) Türkiye* (Aralık): 94-99.

Papatya, N., Papatya, G. ve Papatya, İ. K. (2021), “Sürdürülebilir Rekabette Temel Yetenekler: Isparta Kebapçı Esnafı/Lokanta İşletmelerinde Araştırma”, *International Journal of Business Economics and Management Perspectives*, 6, 5 (1): 1-32.